

Koledar

SLOVENSKE KOROŠKE

1951

Čitajmo in podpirajmo naš tisk

Slovenski vestnik

Glasilo Slovenske Koroške

Mlada Koroška

Priloga za slovensko mladino

Svoboda

• Mesečnik Slovenske Koroške

Dopisujte in sodelujte pri našem tisku!

Dopise in članke pošiljajte uredništvu,
liste naročajte pri upravi:

**Celovec, Gasometergasse 10,
telefon 16—24**

KOLEDAR
SLOVENSKE KOROŠKE
1951

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1951

0076233

COBISS

SLOVENSKE ŠTUDIJSKE
KNJIŽNICE
KLAGENFURT

KOLEDAR

SLOVENSKE KOROŠKE

1951

IZDALA IN ZALOŽILA SLOV. PROSVETNA ZVEZA V CELOVCU

TISK: „VORWÄRTS“, WIEN V, RECHTE WIENZEILE 97

LETO 1951

je navadno leto in ima 365 dni ali 52 tednov in en dan.

Letni vladar je Saturn.

ZAČETEK ŠTIRIH LETNIH ČASOV

Pomlad se začne 21. marca ob 11. uri 26 minut.

Poletje se začne 22. junija ob 6. uri 25 minut.

Jesen se začne 23. septembra ob 21. uri 37 minut.

Zima se začne 22. decembra ob 17. uri 1 minuto.

MRKI V LETU 1950

Letošnje leto bo sonce mrknilo dvakrat, vendar mrkov ne bomo videli v Evropi. Prvi sončni mrk bo 7. marca, drugi pa 1. septembra. — Luna letos nikdar ne bo mrknila.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 25. in 26. marca.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 3. maja.

Binkošti 13. in 14. maja.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 24. maja.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika Gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

Sveti trije kralji (6. januarja), Sveti Peter in Pavel (29. junija) in Brezmadežno spočetje M. D. (8. decembra) so cerkveno zapovedani ne pa državni prazniki, medtem ko so velikonočni in binkoštni ponedeljek in god sv. Štefana državni, ne pa cerkveno zapovedani prazniki.

SPOMINSKI DNEVI SLOVENSKE KOROŠKE

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.

Obletnica nasilne izselitve slov. kor. družin 14./15. aprila.

Obletnica ustanovitve Osvobodilne fronte 27. aprila.

Dan obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila.

Dan naše zmage nad nacifašizmom 9. maja.

Kakšno bo vreme?

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (15. 10. — 15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa, če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dnev lepo.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Ponedeljek ☾ 2. Torek 3. Sreda 4. Četrtek 5. Petek 6. Sobota	Novo leto Makarij, opat Genovefa Tit, škof Telesfor Sv. Trije kralji	Nada Blagica Slavka Trdogoj Milena Mojimir
7. NEDELJA ☺ 8. Ponedeljek 9. Torek 10. Sreda 11. Četrtek 12. Petek 13. Sobota	Valentin Severin, opat Julijan, mučenec Viljem Higin Alfred, opat Veronika	Zdravko Biserka Lija Voljica Line Tatjana Zorislava
14. NEDELJA 15. Ponedeljek ☾ 16. Torek 17. Sreda 18. Četrtek 19. Petek 20. Sobota	Hilarij Pavel, pušč. Marcel, papež Anton, pušč. Priska, devica Marij in tovariši Fabijan in Sebastijan	Srečko Paša Bolko Zvonimir Silna Hranimir Tjaša
21. NEDELJA 22. Ponedeljek 23. Torek ☺ 24. Sreda 25. Četrtek 26. Petek 27. Sobota	Neža, devica Vincencij Zaroka Dev. Marije Timotej, škof Spreobrnjenje Pavla Polikarp, škof Janez Zlatousti	Janja Gruša Mija Genij Trpimir Vsevlad Savo
28. NEDELJA 29. Ponedeljek 30. Torek ☾ 31. Sreda	Peter Nol., spozn. Frančišek Saleški Martina Janez Bosko	Talja Branimir Banja Vanja

ZAPISKI

PREGOVORI

Če se v januarju mušice igrajo,
naj kmet varčuje z živinsko klajo.

Če Vinka sonce peče,
v sode vina teče.

Če januar je brez snega,
v aprilu pride ta.

SPOMINSKI DNEVI

9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.

16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler.

21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič
Uljanov-Lenin.

23. 1. 1878 rojen Oton Župančič.

25. 1. 1943 unič. nemška armada
pri Stalingradu.

Sonce stopi v znamenje vodnarja dne 20. jan. ob 21. uri 53 minut.

Zadnji krajec dne 1. jan. ob 6. uri 11 minut.

Mlaj dne 7. jan. ob 21. uri 10 minut.

Prvi krajec dne 15. jan. ob 1. uri 23 minut.

Ščip ali polna luna dne 23. jan. ob 5. uri 47 minut.

Zadnji krajec dne 30. jan. ob 16. uri 13 minut.

Dan je dolg od 8 ur 25 minut do 9 ur 26 minut.

1951	28 DNI	Narodna imena
1. Četrtek	Ignacij, škof	Igo
2. Petek	Svečnica; Dar. Gosp.	Marica
3. Sobota	Blaž, škof	Bojko
4. NEDELJA	Andrej K.	Draž
5. Ponedeljek	Agata, devica	Dobrana
6. Torek	Pust	Stazika
7. Sreda	Pepelnica	Neda
8. Četrtek	Janez Matajski	Črtomir
9. Petek	Apolonija, dev.	Stasa
10. Sobota	Sholastika	Duša
11. NEDELJA	Lurška M. B., Adolf	Mileva
12. Ponedeljek	Evlalija	Katja
13. Torek	Gregorij	Jovan
14. Sreda	Valentin	Snežna
15. Četrtek	Jordan, spozn.	Mislana
16. Petek	Julijana, muč.	Dane
17. Sobota	Frančišek Kle.	Šimej
18. NEDELJA	Simeon, škof	Rado
19. Ponedeljek	Konrad, pušč.	Rajko
20. Torek	Sadot, škof	Lenka
21. Sreda	Félikš	Našemisl
22. Četrtek	Sv. Petr. s.	Srna
23. Petek	Peter Dam.	Bogdan
24. Sobota	Matija, apostol	Velij
25. NEDELJA	Valburga, dev.	Saša
26. Ponedeljek	Matilda, dev.	Riba
27. Torek	Gabriel od Žal. M. B.	Jelko
28. Sreda	Roman	Medo

ZAPISKI

PREGOVORI

Na svečnični dan,
pol zime vstran.

Če je februarja lepo,
bo celo leto grdo.

Sv. Matija led razbija,
če ga ni, ga pa naredi.

Če februarja grmi,
se kosec žalosti.

SPOMINSKI DNEVI

7. 2. 1809 rojen v Goričah Matija
Majar Ziljski.

8. 2. 1849 umrl Fr. Prešeren.

18. 2. 1950 umrl Prežihov Voranc.

19. 2. 1944 prvo zasedanje SN-
OS-a v Črnomlju.

23. 2. 1918 ustanovitev Rdeče ar-
made.

24. 2. 1779 rojen v Gorenčah Ma-
tija Ahacelj.

27. 2. 1929 umrl slikar Peter Mar-
kovič.

Sonce stopi v znamenje ribe dne 19. februarja ob 12. uri 10 minut.

Mlaj dne 6. februarja ob 8. uri 54 minut.

Prvi krajec dne 13. februarja ob 21. uri 55 minut.

Ščip ali polna luna dne 21. februarja ob 22. uri 12 minut.

Zadnji krajec dne 28. februarja ob 23. uri 59 minut.

Dan je dolg od 9 ur 29 minut do 10 ur 56 minut.

M A R E C

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Četrtek	Albin	Belko
2. Petek	Simplicij	Janja
3. Sobota	Kunigunda	Travica
4. NEDELJA	Kazimir	Poljan
5. Ponedeljek	Evzebij	Mira
6. Torek	Perpetua in Felecita	Breda
7. Sreda ☺	Tomaž Akvinski	Iztok
8. Četrtek	Janez od Boga	Božena
9. Petek	Frančiška R.	Brana
10. Sobota	40 mučencev	Stane
11. NEDELJA	Sofronij, šk.	Svitan
12. Ponedeljek	Gregorij Vel.	Budin
13. Torek	Teodora, muč.	Zinka
14. Sreda	Matilda	Truda
15. Četrtek ☺	Klemen M.	Svetopolk
16. Petek	Hilarij in Tacijan	Radovan
17. Sobota	Jedert, devica	Večevoj
18. NEDELJA	Ciril Jer.	Vekoslav
19. Ponedeljek	Jožef, ženin M. D.	Rasto
20. Torek	Aleksandra	Dragojka
21. Sreda	Benedikt, opat	Vesna
22. Četrtek	Veliki četrtek	Lada
23. Petek ☺	Veliki petek	Breza
24. Sobota	Velika sobota	Jaro
25. NEDELJA	Velika noč	Mojca
26. Ponedeljek	Vel. pon., Emanuel	Oko
27. Torek	Janez Damaščan	Veselko
28. Sreda	Janez Kapistran	Dobrogoj
29. Četrtek	Ciril, mučenec	Preslav
30. Petek ☺	Janez Klimak	Ljubo
31. Sobota	Mar. 7 žal.; Benj., m.	Modrin

ZAPISKI

PREGOVORI

Če ne prve, pa zadnje dnove,
pokaže marec nam rogove.

Kar marca cveti,
navadno ne rodi.

Če breskve pred sv. Gregorijem
cveto, trije eno pojedjo.

Če sv. Jedert lepa je,
jeseni kmetič smeje se.

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.

8. mednarodni praznik
žena.

14. 3. 1883 umrl v Londonu Karl
Marx.

18. 3. 1414 zadnje ustolič. kor. voj-
vode na Gosposvetskem
polju.

26. 3. 1868 rojen A. M. Gorki.

Sonce stopi v znamenje ovna dne 21. marca ob 11. uri 26 minut.

Mlaj dne 7. marca ob 21. uri 50 minut.

Prvi krajec dne 15. marca ob 18. uri 40 minut.

Ščip ali polna luna dne 23. marca ob 11. uri 50 minut.

Zadnji krajec dne 30. marca ob 6. uri 35 minut.

Dan je dolg od 10 ur 59 minut do 12 ur 45 minut.

1951	30 DNI	Narodna imena
1. NEDELJA 2. Ponedeljek 3. Torek 4. Sreda 5. Četrtek 6. Petek 7. Sobota	Hugo, škof Francišek Pavlan. Rihard, škof Izidor Sev. Vincencij Fer. Sikst, papež Herman	Sonca Gojko Gredica Iskra Vinja Zorko Bor
8. NEDELJA 9. Ponedeljek 10. Torek 11. Sreda 12. Četrtek 13. Petek 14. Sobota	Albert Mar. Kl. Meht. d. Leon Vel. Julij I. Hermenegild Justin	Vašek Marina Dragonja Levko Savica Jarmila Junoš
15. NEDELJA 16. Ponedeljek 17. Torek 18. Sreda 19. Četrtek 20. Petek 21. Sobota	Helena Benedikt Rudolf Apollonius Leon IX. Neža Montep. Anzelm	Nasta Draga Rusalka Mirt Jelka Božo Senka
22. NEDELJA 23. Ponedeljek 24. Torek 25. Sreda 26. Četrtek 27. Petek 28. Sobota	Soter in Gaj Vojteh Jurij, mučenec Marko, evangelist Klet i. M. Cita, devica Pavel od Križa	Ruša Vojko Igor Borivoj Dobra Bistra Živan
29. NEDELJA 30. Ponedeljek	Peter, muč. Katarina Sienska	Nina Krsto

ZAPISKI

PREGOVORI

Če lastovke že v aprilu gnezda
spletajo, nam dobro letino obetajo.

Dež v aprilu je res ,
božji dar iz nebes.

Sv. Jurija luža pa kresna suša:
Kmet se smeji — če je ni, se duša.

Kadar v aprilu sneži,
siromakom zemljo gnoji.

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 4. 1943 pride na Koroško Fr.
Rozman-Stane.
- 4. 4. 1943 ustanovljen prvi kor.
bataljon.
- 14./15. 1942 nasilna izselitev slo-
venskih kor. družin.
- 22. 4. 1870 rojen Vladimir Iljič
Uljanov-Lenin.
- 27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodil-
ne fronte slov. naroda.
- 29. 4. 1943 obglavljenih 13 žrtev
na Dunaju.

Sonce stopi v znamenje bika dne 20. aprila ob 22. uri 49 minut.

Mlaj dne 6. aprila ob 11. uri 52 minut.

Prvi krajec dne 14. aprila ob 13. uri 55 minut.

Ščip ali polna luna dne 21. aprila ob 22. uri 30 minut.

Zadnji krajec dne 28. aprila ob 13. uri 17 minut.

Dan je dolg od 12 ur 48 minut do 14 ur 27 minut.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Torek	Filip in Jakob ml.	Rado
2. Sreda	Atanazij	Milada
3. Četrtek	Vnebohod; Aleks.	Laska
4. Petek	Florijan	Cvetko
5. Sobota	Irenej, škof	Miran
6. NEDELJA ☺	Janez Ev.	Mladen
7. Ponedeljek	Stanislav, škof	Stojan
8. Torek	Dionizij	Miša
9. Sreda	Gregor Nacianški	Griša
10. Četrtek	Antonin, škof	Živa
11. Petek	Frančišek Hier.	Žiga
12. Sobota	Pankracij in tovariši	Volodja
13. NEDELJA	Binkošti, Servacij	Jasna
14. Ponedeljek ☺	Bink. pon., Bonifacij	Matica
15. Torek	Izidor, kmet	Sonja
16. Sreda	Janez Nepomuk	Vanja
17. Četrtek	Bruno, škof	Meja
18. Petek	Erik, kr.	Alenka
19. Sobota	Peter Celestin	Vitka
20. NEDELJA	Bernardin Sienski	Ljubinica
21. Ponedeljek ☺	Feliks Kant.	Hrabra
22. Torek	Julij	Milenko
23. Sreda	Janez Krstnik	Željko
24. Četrtek	S. R. Telo	Mara
25. Petek	Urban I.	Naško
26. Sobota	Filip Neri	Lipe
27. NEDELJA ☺	Beda Čast.; Janez I.	Voja
28. Ponedeljek	Avguštin	Tinko
29. Torek	Maksim.	Majda
30. Sreda	Ivana Orleanska	Jana
31. Četrtek	Angela, dev.	Maja

ZAPISKI

PREGOVORI

Če je maj prav vroč in suh,
težko bo kmetiču za kruh.

Mrzli ledeni možje,
debele prašiče vzrede.

Brez dežja Pankrac in Urban,
polnih sodov up je dan.

Šele ko minejo ledeni možje,
zime zares konec je.

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 5. medn. praznik dela.
- 1. 5. 1945 Jugoslovanska armada
osvobodila Trst.
- 5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
- 8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija.
- 10. 5. 1876 rojen Ivan Cankar.
- 17. 5. 1478 večji upor slovenskih
kmetov na Koroškem.
- 25. 5. 1892 rojen maršal Jugosla-
vije Josip Broz-Tito.

Sonce stopi v znamenje dvojčkov dne 21. maja ob 22. uri 16 minut.

Mlaj dne 6. maja ob 2. uri 35 minut.

Prvi krajec dne 14. maja ob 6. uri 32 minut.

Ščip ali polna luna dne 21. maja ob 6. uri 45 minut.

Zadnji krajec dne 27. maja ob 21. uri 17 minut.

Dan je dolg od 14 ur 29 minut do 15 ur 45 minut.

1951	30 DNI	Narodna imena
1. Petek	Fortunat	Jagoda
2. Sobota	Marcelin	Srčan
3. NEDELJA	Klotilda	Sinja
4. Ponedeljek ☺	Francišek Kar.	Dika
5. Torek	Bonifacij	Dobran
6. Sreda	Norbert	Vaša
7. Četrtek	Robert, opat	Devin
8. Petek	Medard	Vila
9. Sobota	Primož in Felicijan	Prvan
10. NEDELJA	Margareta, kr.	Miloš
11. Ponedeljek	Barnaba, apost.	Hrvoj
12. Torek ☹	Janez F.	Cveta
13. Sreda	Anton Padovanski	Zvonko
14. Četrtek	Bazilij, cerk. uč.	Vasja
15. Petek	Vid in tovariši	Vida
16. Sobota	Francišek	Bodin
17. NEDELJA	Adolf, škof	Tratica
18. Ponedeljek	Efrem S.	Diva
19. Torek ☺	Julijana, dev.	Alpa
20. Sreda	Silverij	Milina
21. Četrtek	Alozij, spozn.	Slavo
22. Petek	Ahacij	Rusmir
23. Sobota	Agripina	Grlica
24. NEDELJA	Kres; Roj. Jan. K.	Kresnik
25. Ponedeljek	Viljem	Svetla
26. Torek ☹	Janez in Pavel	Vito
27. Sreda	Hema, vdova	Lado
28. Četrtek	Irenej, škof	Zora
29. Petek	Peter in Pavel	Pero
30. Sobota	Emilijana	Žarka

ZAPISKI

PREGOVORI

Junij stori, da žito dobro
ali slabo rodi.

Kakor se o Medardovem stori,
tako vreme dolgo še trpi.

Sv. Vid dežja ne daj,
da bo zrnja v klasju kaj.

Če Peter in Pavel lepa sta,
pustiš lahko dežnik doma.

SPOMINSKI DNEVI

- 8. 6. 1508 rojen Primož Trubar.
- 10. 6. 1912 umrl Anton Aškerc.
- 11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.
- 19. 6. 1949 umrl Oton Župančič.
- 22. 6. 1941 Nemčija napade Sov.
zvezo.
- 22. 6. 1941 ustanovljen Glavni štab
slov. partizanskih čet.
- 29. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.

Sonce stopi v znamenje raka dne 22. junija ob 6. uri 25 minut.

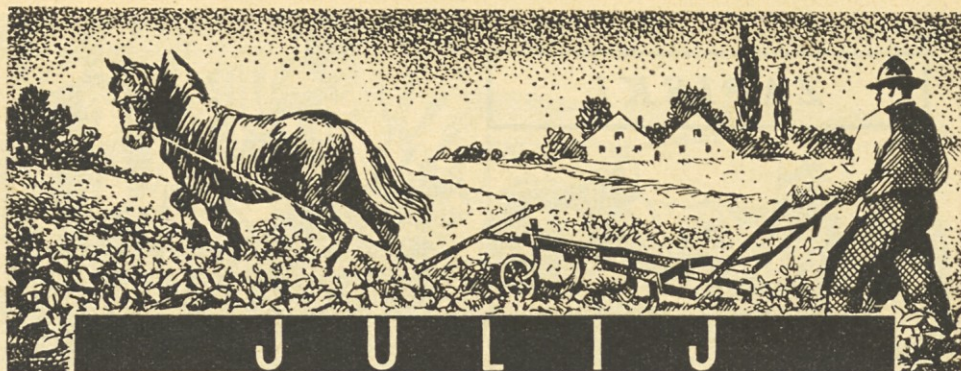
Mlaj dne 4. junija ob 17. uri 40 minut.

Prvi krajec dne 12. junija ob 19. uri 52 minut.

Ščip ali polna luna dne 19. junija ob 13. uri 36 minut.

Zadnji krajec dne 26. junija ob 7. uri 21 minut.

Dan je dolg od 15 ur 46 minut do 16 ur 2 minuti.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. NEDELJA 2. Ponedeljek 3. Torek 4. Sreda ☺ 5. Četrtek 6. Petek 7. Sobota	P. R. Kri.; Teobald Obisk. Mar. Dev. Heliodor Urh, škof Ciril in Metod, sl. ap. Izaija, prerok Vilibald	Ture Manica Vineta Domagoj Ciril-Metod Jan Pepa
8. NEDELJA 9. Ponedeljek 10. Torek 11. Sreda 12. Četrtek ☺ 13. Petek 14. Sobota	Elizabeta Nikolaj in tovariši Amalija Olga Mohor in Fortunat Anaklet Bonaventura	Špela Jadranka Ljuba Živoj Bojan Dragan Svoboda
15. NEDELJA 16. Ponedeljek 17. Torek 18. Sreda ☺ 19. Četrtek 20. Petek 21. Sobota	Vladimir, kralj Dev. Mar. Karm. Aleš, spozn. Miroslav, muč. Vincencij Pavelski Marjeta Prakseda	Vladko Marja Leksej Miroslav Zlata Krilan Danica
22. NEDELJA 23. Ponedeljek 24. Torek 25. Sreda ☺ 26. Četrtek 27. Petek 28. Sobota	Marija Magdalena Apolinarij Kristina Jakob Ana, mati M. D. Rudolf in tovariši Viktor	Majdalenka Karnica Ina Radoslav Nuša Zila Zmagoslav
29. NEDELJA 30. Ponedeljek 31. Torek	Marta Abdon in Senen Ignacij	Svetomir Droboj Ognjeslav

ZAPISKI

PREGOVORI

Julija huda vročina,
sledila bo huda zima.

Kar julij narobe napravi,
noben mesec več ne popravi.

Jakoba ajda in Ožboltova repa,
je malo kdaj lepa.

Če je sv. Aleš suh,
za zimo si preskrbi kožuh.

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter
Markovič, slikar.

14. 7. 1789 začetek francoske re-
volucije.

14. 7. 1795 umrl Anton Linhart,
pisec prve zgodovine
Slovencev.

25. 7. 1586 umrl Primož Trubar.

26. 7. 1914 začetek prve svetovne
vojne.

31. 7. 1892 umrl v Pragi Matija
Majar Ziljski.

Sonce stopi v znamenje leva dne 23. julija ob 17. uri 21 minut.

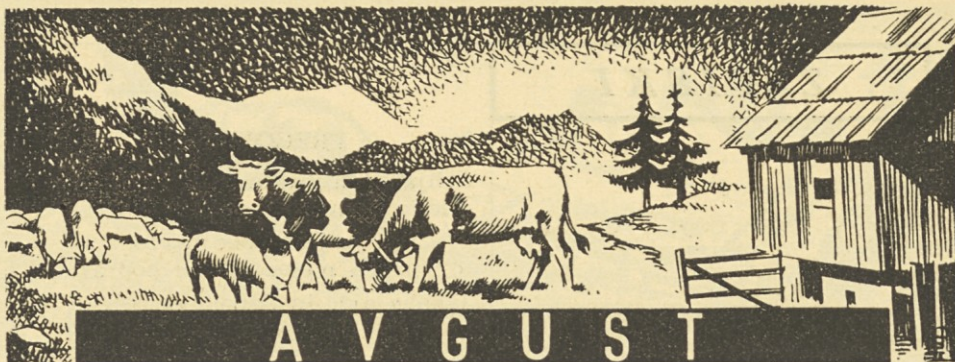
Mlaj dne 4. julija ob 8. uri 48 minut.

Prvi krajec dne 12. julija ob 5. uri 56 minut.

Ščip ali polna luna dne 18. julija ob 20. uri 17 minut.

Zadnji krajec dne 25. julija ob 19. uri 59 minut.

Dan je dolg od 16 ur 2 minuti do 15 ur 8 minut.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Sreda	Vezi sv. Petra	Veran
2. Četrtek ☺	Porciunkula; Alfonz	Planika
3. Petek	Najdenje Štefana	Dobrinka
4. Sobota	Dominik	Nedeljko
5. NEDELJA	Marija Snežnica	Maruša
6. Ponedeljek	Gospodovo sprem.	Bogo
7. Torek	Kajetan, spozn.	Školja
8. Sreda	Cirijak, muč.	Divna
9. Četrtek	Janez Vianej	Črna
10. Petek ☽	Lavrencij	Zvezdan
11. Sobota	Tiburcij	Srdan
12. NEDELJA	Klara, devica	Vesica
13. Ponedeljek	Hipolit in Kasijan	Sijan
14. Torek	Evzebij	Tanja
15. Sreda	Vnebovzetje M. Dev.	Maša
16. Četrtek	Rok, spozn.	Krut
17. Petek ☺	Hiacint	Milica
18. Sobota	Helena	Lenica
19. NEDELJA	Ludovik Tol.	Vojnoslav
20. Ponedeljek	Bernard, opat	Žarko
21. Torek	Ivana Fran. Šantal.	Jana
22. Sreda	Timotej	Živoj
23. Četrtek	Filip Benic.	Zdenko
24. Petek ☾	Jernej	Zlatan
25. Sobota	Ludovik, kralj	Ljudevit
26. NEDELJA	Cefirin	Peruša
27. Ponedeljek	Jožef Kal.	Juš
28. Torek	Avguštin	Tabor
29. Sreda	Obglav. Janeza Krst.	Murka
30. Četrtek	Roza Limanska	Roža
31. Petek	Rajmund	Pravda

ZAPISKI

PREGOVORI

Če se lastovke v avgustu selijo,
pred hudo zimo bežijo.

Če veter nam avgust zvedri,
se dolgo brez dežja trpi.

Na dan sv. Lovrencija lepo,
vso jesen tako bo.

Če se v Jernejem zjasni,
se kmet jeseni veseli.

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.

10. 8. 1893 rojen Prežihov Voranc.

14. 8. 1941 podpisana Atlantska
karta.

16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon
na koroška tla.

25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.

Sonce stopi v znamenje device dne 24. avgusta ob 0. uri 17 minut.

Mlaj dne 2. avgusta ob 23. uri 39 minut

Prvi krajec dne 10. avgusta ob 13. uri 22 minut.

Ščip ali polna luna dne 17. avgusta ob 3. uri 59 minut.

Zadnji krajec dne 24. avgusta ob 11. uri 20 minut.

Dan je dolg od 15 ur 5 minut do 13 ur 31 minut.

1951

30 DNI

Narodna imena

1. Sobota ☺

Egidij (Tilen)

Mirica

2. **NEDELJA**

Štefan, kralj

Velena

3. Ponedeljek

Angelska, Doroteja

Darja

4. Torek

Rozalija

Zala

5. Sreda

Lavrencij

Tuga

6. Četrtek

Caharija

Žrtvan

7. Petek

Marko in tovariši

Svetovit

8. Sobota ☾

Rojstvo Mar. Device

Adrijan

9. **NEDELJA**

Peter Klaver

Marij

10. Ponedeljek

Nikolaj Tol.

Nikita

11. Torek

Prot in Hiacint

Milan

12. Sreda

Ime Marijino

Maca

13. Četrtek

Frančišek K.

Mikej

14. Petek

Povišanje sv. Križa

Lane

15. Sobota ☼

Mar. 7 žal.; Nikodem

Manon

16. **NEDELJA**

Kornelij

Mila

17. Ponedeljek

Lambert, škof

Domoslav

18. Torek

Jožef K., spoznavalec

Ilka

19. Sreda

Januarij, škof

Stana

20. Četrtek

Evstahij in tovariši

Bran

21. Petek

Matej, apostol

Mate

22. Sobota

Tomaž Vil., škof

Rosa

23. **NEDELJA** ☾

Linus, papež

Dela

24. Ponedeljek

Mar. Dev. reš. ujet.

Nenad

25. Torek

Kamil in tovariši

Planja

26. Sreda

Ciprijan in Justina

Tešin

27. Četrtek

Kozma in Damijan

Dalja

28. Petek

Venčeslav, kralj

Venko

29. Sobota

Mihael, nadangel

Miško

30. **NEDELJA**

Hieronim

Grozdana

ZAPISKI

PREGOVORI

Če septembra še grmi,
bo še mnogo toplih dni.

Ko je mala maša preč,
ne suši se otava več.

Če je sv. Matevž zvedren,
prijetna bo jesen.

SPOMINSKI DNEVI

1. 9. 1939 začetek druge svetovne
vojne.

8. 9. 1900 rojen Miha Marinko.

16. 9. 1943 Vrhovni plenum OF
sprejel sklep o priklju-
čitvi Slovenskega Pri-
morja, Trsta in Ko-
roške k Združeni Slo-
veniji.

18. 9. 1869 umrl v Lešah Anton
Janežič.

28. 9. 1831 rojen Fran Levstik.

Sonce stopi v znamenje tehtnice dne 23. sept. ob 21. uri 37 minut.

Mlaj dne 1. septembra ob 13. uri 49 minut.

Prvi krajec dne 8. septembra ob 19. uri 16 minut.

Ščip ali polna luna dne 15. septembra ob 13. uri 38 minut.

Zadnji krajec dne 23. septembra ob 5. uri 13 minut.

Dan je dolg od 13 ur 28 minut do 11 ur 48 minut.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Ponedeljek ☼	Remigij, škof	Veličan
2. Torek	Angeli varihi	Varja
3. Sreda	Terezija Deteta Jez.	Rezija
4. Četrtek	Francišek Serafinski	Dejan
5. Petek	Placid in tovariši	Dunja
6. Sobota •	Brunon	Dalibor
7. NEDELJA	Kraljica rož. venca	Večegoj
8. Ponedeljek ☽	Brigita	Briga
9. Torek	Dionizij	Svarun
10. Sreda	Francišek Borgia	Slovenko
11. Četrtek	Nikazij	Samo
12. Petek	Maksimilijan, škof	Kocelj
13. Sobota	Edvard, kralj	Valuk
14. NEDELJA	Kalist	Borut
15. Ponedeljek ☼	Terezija, dev.	Gorazd
16. Torek	Gal, opat	Hotimir
17. Sreda	Margareta M. Alak.	Volkun
18. Četrtek	Luka, evangelist	Vojnomir
19. Petek	Peter Alkant.	Inko
20. Sobota	Janez Kan.	Vanda
21. NEDELJA	Uršula in tovarišice	Tugomer
22. Ponedeljek ☼	Kordula	Negomir
23. Torek ☼	Klotilda	Pribislav
24. Sreda	Rafael, nadangel	Semiko
25. Četrtek	Krizant in Darija	Stojimir
26. Petek	Evarist, papež	Edgar
27. Sobota	Frumencij, škof	Matjaž
28. NEDELJA	Krist. Kr.; Simon in J.	Libuša
29. Ponedeljek ☼	Narcis, škof	Svobodin
30. Torek ☼	Klavdij	Slavin
31. Sreda	Volbenk, škof	Stražko

ZAPISKI

PREGOVORI

Oktobra sončno in gorko,
kmet k letu zadovoljen bo.

Sveti Gal deževen ali suh,
prihodnjega poletja ovaduh.

Kakor je sv. Uršula pričela,
bo zima vsa izpela.

Sveti Luka repo cuka.

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 prvo zasedanje od-
poslancev sloven. na-
roda v Kočevju.

10. 10. 1920 spominski dan, ko so
imperialistične sile
odobrile stoletno na-
silje nad koroškimi
Slovenci.

15. 10. 1844 rojen Simon Gregorčič.

29. 10. 1918 osvobojeni Slovenci
izpod Avstrije.

Sonce stopi v znamenje škorpijona dne 24. okt. ob 6. uri 37 minut.

Mlaj dne 1. oktobra ob 2. uri 57 minut.

Prvi krajec dne 8. oktobra ob 1. uri 0 minut.

Ščip ali polna luna dne 15. oktobra ob 1. uri 51 minut.

Zadnji krajec dne 23. oktobra ob 0. uri 55 minut.

Mlaj dne 30. oktobra ob 14. uri 54 minut.

Dan je dolg od 11 ur 45 minut do 10 ur 2 minuti.

NOVEMBER

1951	30 DNI	Narodna imena
1. Četrtek	Vsi sveti	Svetko
2. Petek	Verne duše; Just	Žala
3. Sobota	Bogoljub	Vanja
4. NEDELJA	Karel Bor., škof	Draga
5. Ponedeljek	Caharija in Elizab.	Labnica
6. Torek	Lenart	Ter
7. Sreda	Janez Gabriel Perb.	Bolte
8. Četrtek	Bogomir, škof	Feodor
9. Petek	Teodor	Mirko
10. Sobota	Andrej Avelin	Čaša
11. NEDELJA	Martin, škof	Davorin
12. Ponedeljek	Martin, papež	Soča
13. Torek	Stanislav Kostka	Kostja
14. Sreda	Jozafat Kunč.	Kremen
15. Četrtek	Jedert	Jerica
16. Petek	Otmar	Vanč
17. Sobota	Gregorij Čudod.	Zmaga
18. NEDELJA	Odon, opat	Milko
19. Ponedeljek	Elizabeta	Liza
20. Torek	Feliks Valoaški	Braslav
21. Sreda	Dar. M. Device	Darinka
22. Četrtek	Cecilija, devica	Zorka
23. Petek	Klemen	Mile
24. Sobota	Janez od Križa	Krepka
25. NEDELJA	Katarina, dev., muč.	Velja
26. Ponedeljek	Silvester, opat	Temna
27. Torek	Virgilij	Vija
28. Sreda	Gregorij	Radivoj
29. Četrtek	Saturnin	Vinko
30. Petek	Andrej, apostol	Hrabroslav

ZAPISKI

PREGOVORI

November rad zdivja,
pa kmalu poneha.

Sv. Martin naj bo suh,
da pozimi raste kruh.

Sneg svetega Andreja,
polju ni prida odeja.

Deževni Vsi sveti,
pozimi veliki zameti.

SPOMINSKI DNEVI

7. 11. 1917 Velika oktobrska socialistična revolucija.

13. 11. 1813 rojen v Svečah A. Einspieler.

16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.

24. 11. 1906 umrl Sim. Gregorčič.

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.

29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

Sonce stopi v znamenje strelca 23. nov. ob 3. uri 52 minut.

Prvi krajec dne 6. novembra ob 7. uri 59 minut.

Ščip ali polna luna dne 13. novembra ob 16. uri 52 minut.

Zadnji krajec dne 21. novembra ob 21. uri 1 minuti.

Mlaj dne 29. novembra ob 2. uri 0 minut.

Dan je dolg od 9 ur 59 minut do 8 ur 42 minut.

1951	31 DNI	Narodna imena
1. Sobota	Marijan muč.	Bratko
2. NEDELJA	Bibijana	Nataša
3. Ponedeljek	Frančišek Ksav.	Branko
4. Torek	Barbara	Barica
5. Sreda	Saba, opat	Uroš
6. Četrtek	Miklavž (Nikolaj)	Kolja
7. Petek	Ambrozij	Sladoj
8. Sobota	Brezn. Spoč. M. D.	Deva
9. NEDELJA	Peter Fourier	Skalko
10. Ponedeljek	Lavretan. Mati bož.	Tiha
11. Torek	Damaz	Dobromisl
12. Sreda	Aleksander	Aljoša
13. Četrtek	Lucija	Lučka
14. Petek	Konrad	Dušan
15. Sobota	Kristina, dekla	Strojan
16. NEDELJA	Evzebij	Belina
17. Ponedeljek	Lazar	Živko
18. Torek	Gracijan	Gradin
19. Sreda	Urban V.	Darko
20. Četrtek	Evgenij in Makarij	Setozar
21. Petek	Tomaž ap.	Tomislav
22. Sobota	Demetrij	Mitja
23. NEDELJA	Viktorija	Vlasta
24. Ponedeljek	Adam in Eva	Gruda
25. Torek	Božič; Roj. Gospod.	Rodan
26. Sreda	Štefan, mučenec	Venče
27. Četrtek	Janez Evangelist	Vanek
28. Petek	Nedolžni otročiči	Neva
29. Sobota	Tomaž, škof	Vojan
30. NEDELJA	Evgenij	Ženka
31. Ponedeljek	Silvester	Blažena

ZAPISKI

PREGOVORI

Dež in veter pred božičem,
koplje jamo nad mrličem.

Ob Božiču polje zeleno,
v Veliki noči zasneženo.

Sveti dan vetrovno,
ob letu bo sadja polno.

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen France Grafen-
auer.

3. 12. 1800 rojen France Pre-
šeren.

11. 12. 1918 umrl Ivan Cankar.

15. 12. 1935 umrl France Grafen-
auer.

19. 12. 1828 rojen v Lešah Anton
Janežič.

Sonce stopi v znamenje kozla dne 22. decembra ob 17. uri 1. minuto.

Prvi krajec dne 5. decembra ob 17. uri 20 minut.

Ščip ali polna luna dne 13. decembra ob 10. uri 30 minut.

Zadnji krajec dne 21. decembra ob 15. uri 37 minut.

Mlaj dne 28. decembra ob 12. uri 43 minut.

Dan je dolg od 8 ur 40 minut do 8 ur 24 minut.

Deset let Osvobodilne fronte

Zožen na majhen prostor med velikimi narodi, ki so ves čas hlepeli po naši zemlji, je naš narod preživel težko zgodovino. Od nekdaj nosi ta naša zgodovina na sebi pečat sužnosti, zaradi česar je v našem človeku zavladal duh hlapčevstva in manjvrednosti. Slednji je v neposredni bližini močnejšega nemškega naroda pognal še prav posebno močne korenine med nami koroškimi Slovenci. Saj

Tu se je ustanovila OF

noben del slovenskega ljudstva ni tako močno občutil nasilja neusmiljenega tujca, ki smo mu bili le v napoto na njegovem pohodu proti morju, kot mi koroški Slovenci. Zato ni slučaj, da je bila prav na Koroškem pred sto leti prvič javno postavljena zahteva po združitvi vseh Slovencev in po polni enakopravnosti slovenskega ljudstva, niti ni slučaj, da je koroške Slovence zajela doba taborov v sedemdesetletju prejšnjega stoletja najmočnejše. V neprestani borbi v prvi fronti proti neprimerno močnejšemu nasprotniku so se naše množice še bolj močno oklenile misli slovenske in slovanske enotnosti in vedno bolj dojemale ideje naših

velikih glasnikov in prerokov. Kljub temu pa je mora nesvobode močnejše težila dušo naroda, da je molče klonil pred močnejšim in v svojem hrepenenju po svobodi le še sanjal o kralju Matjažu. Rezultat ni izostal: načrtno skrčevanje narodnega ozemlja je prešlo v zadnjo fazo, ko se je nemški imperializem napotil, da s krvavo krutostjo izbriše zadnjo sled slovenskega življa.

V tej zadnji fazi narodne tragedije, ko je fašizem potem, ko je že dvajset let na Primorskem in nekaj let na Koroškem uresničeval svoj „novi red“, nastopil svoj krvavi pohod proti celotnemu slovenskemu narodu in preko njega proti južnim bratskim narodom, pomeni ustanovitev Osvobodilne fronte dne 27. aprila 1941 nedvoumno peripetijo. Ustanovitev OF pred desetimi leti predstavlja v zgodovini slovenskega naroda mejnik, ko je narod prenehal živeti kot suženj in se je osvobojen duha hlapčevstva z vso sproščenostjo vrgel v borbo proti fašističnim okupatorjem. V partizanski borbi, ki jo je z občudovanjem moral priznati ves svet, so prebujene slovenske množice spregovorile kot še nikoli v zgodovini in z uporno zmago nad nasilnimi zavojevalci uresničile najbolj smeje sanje naših velikih mož o usodi našega naroda.

Odkar se je naš narod pred sto leti začel zavedati kot političen činitelj pa je stremljenje vseh naših gibalnih duhov od Prešerna do Župančiča in Prežihna za „popolnim uveljavljanjem narodne suverenosti“. Osvobodilna fronta lahko beleži dosego tega cilja kot največjo pridobitev svoje narodno-osvobodilne borbe.

Slovenski delavni človek je danes osvobojen vseh spon hlapčevske miselnosti in čuta manjvrednosti, ki sta ga tako močno ovirala v njegovem razvoju,

in v polni zavesti svoje enakopravnosti in svoje pravice v svojem delu in ustvarjanju veličastno manifestira popolno suverenost svojega mišljenja.

Od nekdanj zapostavljen in vaje sprejemati le drobtinice iz mize gospodove se je pod vodstvom OF slovenski delavni človek osvobodil tujih in domačih pijavk in postal sam gospodar dela svojih rok. Nôva družbena ureditev v svobodni domovini je najlepši dokument te popolne socialno-gospodarske suverenosti slovenskih delavnih ljudi.

Duhovno in gospodarsko suvereni človek pa je že bil tudi najmočnejši porok za doseg popolne politične suverenosti, ki jo izpričuje prvič v zgodovini lastna država našega naroda, v kateri si sam oblikuje svojo usodo.

Razumljivo, da je tako suvereni narod smatral kot svojo prvo in poglavitno dolžnost, da osvobodi vse svoje razkosane dele in uresniči drugi stoletni sen našega ljudstva — „Zedinjeno Slovenijo“. In zapisano bo v zgodovini za vse čase, da je Osvobodilna fronta s svojo oragnizacijo in s svojimi akcijami zajela vse slovensko narodno ozemlje ne glede na državne meje, užgala upor proti nasilju v nekdanji Sloveniji, na slovenskem Primorskem in v Slovenski Koroški ter tako sredi vojne v resnici združila v Narodno osvobodilnem boju vse Slovence. Revolucionarna Osvobodilna fronta slovenskega naroda je in ostane zato najmodernejši plebiscit — porok slovenske narodne skupnosti!

V tej borbi na življenje in smrt za narodni obstoj pa OF nikdar ni ozko gledala le usode slovenskega naroda, temveč je tudi v dobi neusmiljenega sovraštva uresničevala visoka načela bratstva med narodi, ki jih je izpovedal že Prešeren v svoji Zdravljici: „Žive naj vsi narodi...“

Z osvoboditvijo od okupatorja pa OF še ni dokončala svoje vloge. Prevzela je strašno dediščino; treba je bilo graditi novo življenje na razvalinah preteklosti, na ruševinah požgane in uničene domovine. Novi človek je z vso silo zgrabil za delo in danes kaže obličje slovenske zemlje popolnoma novo sliko, ki se neprestano presnavlja in izoblikuje.

Povojna doba pa je zahtevala tudi še nadaljevanje borbe za pravične meje, borbo za združitev slovenskega naroda. Osvobodilna fronta je storila vse, da bi tudi diplomatsko izbojevala, kar je z osvobodilno borbo dosegla.

Ni bila lahka ta borba in je zahtevala svoje žrtve. Žrtev smo postali tudi koroški Slovenci, ker so bili velikim drugi interesi važnejši kot v borbi proti fašizmu s prelito krvjo zarisane meje slovenskega naroda. Toda če so mislili s tem ukloniti slovenski narod pod vodstvom OF, so morali spoznati le še bolj notranjo silo in veličino našega malega naroda.

Tudi pri nas na Koroškem sovražnikom ni uspelo uničiti velikih pridobitev narodno-osvobodilne borbe. Demokratična fronta delovnega ljudstva kljub vsemu pritisku in vsem klevetam zavestno neguje tradicije narodno-osvobodilne borbe in našemu ljudstvu kaže pravilno pot v borbi za narodni obstoj, ki je in more biti le v suverenosti mišljenja in kulturnega udejstvovanja slovenskega človeka in v enotnosti vseh zdravih sil našega ljudstva, kakor jo je kazala OF. Ta enotnost pa ni bila samo trenutna politična tvorba, temveč je z odstranitvijo vseh svetovnonazornih ločnic in z dosledno izločitvijo vsakega strankarskega pojmovanja iz narodno-političnega življenja pomenila najmočnejšo strnitev vsega ljudstva v zgodovini slovenskega naroda. Le enotni, kakor Osvobodilna fronta v najtežjem času naše narodne zgodovine, bomo lahko vzeli reševanje našega narodnega vprašanja v svoje lastne roke in sami oblikovali svojo narodno usodo. Po desetih letih obstoja Osvobodilne fronte se po težkih izkušnjah zadnjih let in po hudih udarcih, ki nam jih je prizadejala nesmiselna razcepljenost, te z velikimi uspehi OF potrjene resnice še bolj živo zavedamo.

Naj nas letošnje jubilejno leto Osvobodilne fronte združi vse v borbi za pravdo, ki jo je pred desetimi leti upor zapisal na svoje prapore!

Važni kulturni dogodki preteklega leta

Minulo je leto važnih kulturnih dogodkov, ki so bili pomembni tako za nas koroške Slovence, kakor za ves slovenski narod v svobodni domovini in v vsem slovenskem zamejstvu. Jasno so izpričali svetu nerazdružljivost slovenske kulture, ki ne pozna meja ne v času, ne v prostoru in sega preko državnih mejnikov, kjer koli so nam Slovencem že bili postavljeni.

Kar je razglasil II. Kongres ljudske prosvete Slovenije januarja 1950, se je še bolj utrdilo v prepričanju slovenskega ljudstva in našlo izraza v kulturni dejavnosti, ki je potrdila to misel z resničnostjo. Enotnost slovenske kulture je dokument nerazdružljivosti slovenskega naroda! Ta kulturna dejavnost, ki je pomenila predvsem za nas koroške Slovence važne kulturne dogodke, je izpovedala, da slovenski narod sicer ločijo meje, da pa duha, ki povezuje slovensko ljudstvo tu in onstran Karavank ne morejo razdvojiti. Ta kulturna dejavnost pa je tudi kot prva skušala zgraditi most do narodov, ki žive na mejah slovenske zemlje ali pa s slovenskim ljudstvom na isti zemlji in ustvarjati temelje za prijateljske in miroljubne odnose med narodi-sosedi.

Pripravljeni pot in ustvarjati temelje dobrim medsebojnim odnosom, je bil tudi cilj in stremljenje Slovenske prosvetne zveze, vrhovne kulturne predstavnice koroških Slovencev, in danes lahko ugotavljamo, da je predvsem njenemu prizadevanju uspelo prebiti v tem pravcu led in napraviti prve korake do zблиžanja z avstrijskim sosedom.

Slovensko narodno gledališče, ki je na povabilo SPZ prvič v zgodovini gostovalo koroškimi Slovencem in jim zapustilo s svojim nastopom neminljive spomine na lepoto in bogastvo naše kulture, je s svojim obiskom v Celovcu tudi posredovalo avstrijskemu ljudstvu v umetnosti besede in pesmi vsebino slovenske kulture. Morda nemško govoreča avstrijska publika ni pričakovala tega iznenadenja; ne samo v obisku in nastopu SNG sploh, temveč tudi v visoki kulturni stopnji, ki jo je lahko ugotovila tako pri operi „Ero iz onega sveta“, kakor baletu „Ohridska legenda“. Nočemo prikazovati vzrokov, ki niso stari samo par let in so odtujevali avstrijskemu ljudstvu „balkansko kulturo“ (ti vzroki so tudi otežkočali in zakasnili gostovanje Slovenskega narodnega gledališča!), rajši ugotavljamo dejstvo, da je avstrijsko ljudstvo z veseljem vzelo na znanje prihod in obisk slovenske kulturne predstavnice in jo sprejelo pri obeh predstavah z valom navdušenja in s tem izrazilo svojo željo, da sliši in vidi še več o kulturi svojega južnega sosa.

To je bilo začetkom junija preteklega leta. Še istega meseca je bila silna manifestacija slovenskega naroda na „Dan slovenske kulture“, ki ga je pripravila SHPZ v Trstu. Nad 12.000 Slovencev se je zbralo v „Štadionu 1. maja“, da potrdi s svojo prisotnostjo enotnost in nerazdružljivost slovenske kulture. Kulturno zastopstvo iz vseh dežela slovenskega zamejstva in LR Slovenije je prisostvovalo temu mogočnemu manifestu; kulturne skupine iz Ljubljane, Trsta, Gorice, Slovenske Benečije in Koroške so nastopile v svojih narodnih nošah in izvajale stare obrede in plese svojih domačih slovenskih krajin. — Pristna in prepričljiva slika slovenskega obraza naše zemlje, ki je prevzela vsakogar, ki jo je imel priložnost doživeti.

Predno je minul še isti mesec, so nas obiskali na povabilo SPZ bratje iz Trsta in nam priredili dva prekrasna „Koncerta slovenske pesmi“, v Šmihelu v Podjuni in Št. Jakobu v Rožu, na katerih so zrasle množice občinstva z gosti v simbolično enoto nesvobodnega zamejstva. Slovenska obala Jadrana na jugu

Akademski pevski zbor iz Ljubljane poje v Celovcu

se je združila z gorami in dolinami naše najbolj severne slovenske zemlje in pela tiho v srcu pesem goriškega slavčka . . .

Povsem nov in po svoji obliki za nas do tedaj nepoznan kulturni dogodek je bila razstava slovenskih slikarjev iz Trsta v umetniški galeriji (Künstlerhausu) v Celovcu, ki jo je posredovala Slovenska prosvetna zveza tako slovenski kot avstrijski javnosti. Šest znanih in priznanih slovenskih slikarjev iz Trsta je razstavilo svoja dela, ki so bila izraz močne umetniške ustvarjalnosti našega ljudstva na najbolj južnem predelu slovenskega zamejstva in pristna podoba življenja in zemlje, vasi in gorovja na Krasu ter mesta in morja v Trstu. S temi slikami je prišel med nas košček življenja in zemlje, ki sta nam sosedna po vsebini in usodi. Vse koroško časopisje je v obširnih razpravah ocenjevalo visoko umetniško stopnjo razstave. Lahko rečemo, da je tudi ta razstava mnogo prispevala, da je avstrijsko ljudstvo spoznalo kulturo in umetnost slovenskega naroda.

To je bilo v prvi polovici septembra. Še predno pa je minil tekoči mesec, sta nas ponovno vzdramili dve veliki prireditvi, ki po svojem obsegu in pomenu ne stojita za prejšnjimi: Koroški festival v Guštanju in Ljudski tabor v Sovodnjah. Bila sta v času, ko so koroški šovinisti z vso silo in ogromnimi denarnimi sredstvi iz državne blagajne vršili zadnje priprave za gorostasno hujskaško proslavo vsiljenega in krivičnega plebiscita v Celovcu. Potrdili sta neizpodbitno dejstvo, da slovenski narod na Koroškem še živi, da ga nista strla ne krivični plebiscit, niti večdesetletno zatiranje in da ga ne bodo strle še tako pompastične proslave „zmage v nemški noči“. Obe prireditvi pa sta bili hkrati izraz odkritega hotenja slovenskega naroda, živeti s svojim sosedom v dobrem, toda enakopravnem odnosu, kar so jasno izrazili govorniki na obeh taborih. Jasno je izjavil visoki predstavnik slovenskega naroda, podpredsednik Ljudske republike Slovenije tovariš dr. Marjan Brecelj, da slovenska matica ni pozabila svojih koroških rojakov, ki živijo izven meja Jugoslavije in se bo v vsakem primeru zavzela za njihove pravice. Ostro je obsodil hujskaški značaj te samo proti koroškim Slovincem naperjene plebiscitne proslave in rekel, da prijateljstvo, ki ga želi nova Jugoslavija z Avstrijo, ne more prezreti odnosa, ki ga zavzema Avstrija do koroških Slovencev. — Obeh taborov so se udeležile

ogromne ljudske množice. Na obeh taborih so tudi sodelovale kulturne skupine iz Slovenske Koroške. Tabora v Gorici sta se udeležila pevski zbor SPD „Bilka“ iz Bilčovsa in štehvarska skupina SPD „Dobrač“ z Brnce; na taboru v Guštanju pa je sodeloval močni petdesetčlanski pevski zbor iz Pliberka in okolice.

Prišel je 10. oktober. Proslavo krivice so pripravljali kakor še nikoli. In vendar, iz vsega neizmerne napora, ki je bil vložen v pripravo hujškaške proslave, se je rodil le klavrn rezultat. Plebiscitno ozemlje je napovedalo splošni bojkot. Le nekaj majhnih skupinic iz Velikovca, Pliberka, in še nekaterih drugih slovenskih krajev se je znašlo v povorki po celovških ulicah in ji dalo prav skromno štafažo „sodelovanja“ plebiscitnega ozemlja.

Toda ni še minil teden, odkar so marširali po celovških ulicah mimo zastav in strupeno dekoriranih izložb, že so se zbrali Slovenci na dveh velikih prireditvah v Šmihelu v Podjuni in v št. Jakobu v Rožu in praznovali „Dan slovenske pesmi in narodnih plesov“. Obiskali so nas bratje iz Ljubljane — akademska folklorna skupina, ki je predvajala v lepih narodnih nošah stare slovenske ljudske plese. Skupno z domačimi kulturnimi skupinami, pevskimi in tamburaškimi zbori, štehvanjem in godbo so izražali koroški Slovenci na teh prireditvah svojo duševno in kulturno pripadnost slovenskemu narodu. Samo na eni izmed teh prireditev se je zbralo več ljudstva, kakor pred petimi dnevi iz vsega plebiscitnega ozemlja v Celovcu. Tako je odgovorilo slovensko ljudstvo.

Štirinajst dni po teh dobro uspelih prireditvah pa nas je obiskal Akademski pevski zbor iz Ljubljane in nam priredil štiri prekrasne koncerte, ki bodo ostali v trajnem spominu vsem, ki so jih imeli priložnost slišati. Na Zilji, v Celovcu, v Podjuni in Rožu je zadonela slovenska pesem v znamenje trdne medsebojne povezanosti vsega slovenskega naroda. Hkrati pa je bila poziv avstrijskemu ljudstvu na mirno sožitje in prijateljsko sodelovanje, ki ga žele tako koroški Slovenci, kakor nova FLR Jugoslavija s svojim avstrijskim sosedom.

Naše kulturno delovanje stremi tudi za zblizanjem med avstrijskim in slovenskim ljudstvom na Koroškem. Trdno smo namreč prepričani, da ljudstva nočejo medsebojnega sovraštva, da hočejo nasprotno vsi narodi živeti med seboj v prijateljskih odnosajih in mirnem, za vse prizadete koristnem sožitju. Zaupamo v silo ljudstva, ki bo podrli tudi zadnje barikade, ki stoje temu človekoljubnemu stremljenju nasproti in ga ovirajo. Prišel bo dan, ki ga je napovedal pred več ko sto leti že naš veliki Prešeren: „... ko rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak!“. Tej misli je veljalo tudi naše sodelovanje na Prešernovi proslavi na Dunaju dne 3. decembra 1950, kjer je nastopil oktet pliberškega zbora.

Na žalost tem nedvomno velikim in pomembnim kulturnim dogodkom ne stoji ob strani več enakovrednih akcij naših domačih Slovenskih prosvetnih društev. Vendar pa drži, da kmečko delo na njivah in senožetih v poletnem času močno zadržuje razmah prosvetnega udejstvovanja. Zaradi tega tudi ne smemo prezreti, da so bili kljub tem težavam v preteklem poletju delavni predvsem naši pevski zbori, ki so pokazali svoje znanje in uspehe svojega truda na dveh velikih pevskih prireditvah, na katerih so tekmovali za prehodni pokal Slovenske prosvetne zveze. — Prvi veliki koncert domače pesmi je bil v juliju v št. Ilju na Dravi, pri katerem so sodelovali pevski zbori vseh SPD med Dravo in Vrbskim jezerom. Drugi veliki pevski koncert, povezan s tekmovanjem za prehodni pokal SPZ, je bila Proslava 150. letnice rojstva našega največjega pesnika Prešerna v Glinjah. Pri tem koncertu so sodelovali pevski zbori SPD spodnjega Roža. S svojimi nastopi, ki so jih priredili naši pevski zbori pri nas doma in na svojih gostovanjih, so potrdili globoko ljubezen do slovenske pesmi v našem delovnem ljudstvu.

Ne smemo končno prezreti naporov, ki so jih vložile v svoje delo odrske skupine naših društev, katerih uspehi so se pokazali v številnih prireditvah

zlasti v zimskem času. Pa tudi v teku poletja so pripravila nekatera društva z velikimi težavami odrske priredbe in z njimi nudile našemu ljudstvu dostojno razvedrilo in izobrazbo.

Vsi ti napori, ki so bili vloženi na prosvetnem področju v korist našega ljudstva, so vredni vsestranskega priznanja in iskrena zahvala naj bo vsem požrtvovalnim pionirjem naše slovenske prosvete, ki so s svojim nesebičnim delom prispevali svoj delež k naši skupni borbi za ohranitev slovenskega naroda na Koroškem.

Brnška štehvarska mladina

MATEJ BOR:

Na kamenjaku

Zdaj vsak večer strmim s samotne jase
v globeli, ki požira jih tema ...
Kdaj bomo spet doma, doma ...
Nekje v odgovor ogenj krohota se.

Gori, gori ... vasica za vasjo.
In vsak večer nebo, zemljó obliže
pošasten jezik, steza se vse bliže,
vse bliže k nam. Drevesa pa pojo,

ko da ni nič, sanjavo svoje speve ...
A jaz sem človek! Planil bom v temo,
rjovel ko zver bom, trgal s to rokó
z neba sramotnih ognjev bom odseve.

Borba za vrnitev premoženja naših zadrug

Že 7. februarja 1949, ko sva se s tovarišem revizorjem po celodnevnem napetem in trdem boju za pravico in enakopravnost koroških Slovencev na področju združništva vračala od konference s predstavniki sedmih ministrstev iz Dunaja, sem imel jasen utis, da se je tedaj šele pričelo. Tovariš mi je dejal: „Današnji nečloveški napor je končno le prinesel zmago naše pravice! Sedaj boš lahko mirno spal!“ Odgovoril sem mu: „Sedaj se šele začne; prava in najtežavnejša borba nas šele čaka in računam, da nam je nikakor ne bodo olajšali!“

In tako je bilo. Katji kaj smo bili končno dosegli z „Zakonom o zopetni vzpostavitvi slovenskih zadrug na Koroškem“, o katerem je že naslednji dan 8. februarja 1949 razpravljaj in ga sklenil avstrijski parlament?

Koroški Slovenci smo si s tem zakonom priborili ponovno zakonito priznanje naših nekdanjih zadrug, nasilno uničenih po nacistih. Prav v tem pa je bil pomembni uspeh, dosežen z neizprosno načelnostjo in odporno nepopustljivostjo: Dosegli smo bili korekturo nacističnega nasilja, ponovno oživitve naših nekdanjih ustanov in nikakor neko dobroto v obliki dovolitve ponovne „ustanovitve“ slovenskih zadrug. Nekateri so v tem razlikovanju gledali cepljenje dlake. Kdor pa je v dolgotrajnih in ostrih borbah z nasprotniki naših pravičnih zahtev imel priliko spoznati njihove prvotne predloge in zamisli „poprave krivice“ ter je primerjal s temi očitnimi likvidacijskimi načrti doseženi zakonski predlog, je upravičeno govoril o naši zmagi. Dosegli smo spet svoje zadruge, ustanovljene in do uspehov vodene po naših očetih; zadruge, ki so spadale med najstarejše tovrstne ustanove sploh ter so imele bogato in slavno tradicijo borbe za narodno in gospodasko ohranitev našega ljudstva. Njim sta veljala tudi zaupanje in ljubezen ljudstva, ki sta nam dragocena poroka za ponovni njihov razcvet.

Prav pa so imeli tudi dvomljivci. Kajti kaj bi nam najbolj častljive firme brez gospodarske vsebine, brez nekdanjega njihovega premoženja? Tega pa nam Zakon o zopetni vzpostavitvi slovenskih zadrug na Koroškem ni bil vrnil. Naše zahteve so šle vprav v to smer. Vendar pa gospodom na Dunaju očitno ni šlo za resnično popravo nacistične krivice, marveč za pesek v oči svetovni javnosti ob priliki konference zunanjih ministrov, ki so ravno v tistih dneh obravnavali avstrijsko državno pogodbo v Londonu. Formalno pa so bili vsi pogoji za obnovitev naših zadrug v novem zakonu zagotovljeni in smo pristali nanj v popolni zavesti, da se podajamo na težavno pot borbe proti sistematičnemu izigravanju in slepomišenju pristojnih oblasti. Značilno je namreč bilo, da je bilo možno ustvariti poseben zakon za vrnitev premoženja razpuščenih ali prepovedanih nemških strank in organizacij, ne bi bilo pa možno, takšen zakon ustvariti za slovenske organizacije in ustanove? Očividno je v našem slučaju obstojal namen, da se za svetovno javnost formalno popravi krivica, v resnici pa se prepusti vprašanje gospodarske obnove zadrug nadaljnemu zavlačevanju in nasprotovanju prizadetih in oblasti. Izgovor proti vnašanju vrnitve premoženja v zahtevani posebni zakon je bil ta, da že obstajajo posebne zakonske določbe, ki omogočajo vrnitev premoženja po nacističnem nasilju razpuščenih pravnih osebnosti, takozvani Povračilni zakoni. Vsekakor pa je zvenel ta izgovor čudno ob ugotovitvi, da je vprav isti dan, ko so bili sklenjeni nam toliko hvaljeni Povračilni zakoni, avstrijski parlament sklenil tudi še specialni zakon za vrnitev premoženja avstrijskih strank in njim sorodnih organizacij (Rückgabegesetz z dne 6. februarja 1947). Ta zakon je olajšal in poenostavil vrnitev premoženja ter omogočal izročitev celo sorodnim novim

organizacijam iste politične grupacije. Povračilni zakoni pa puščajo nasprotnikom vsestranske možnosti ugovorov in zavlačevanja, to smo vedeli.

Kljub jasnosti o vseh teh težavah in zaprekah, ki nam jih bodo povzročali nasprotniki, smo brez obotavljanja ubrali novo odprto pot. S tem smo izbili nasprotnikom močno orožje. Naša borba za pravico, ki smo jo dotlej vodili samo s sredstvi političnega bojevanja, je z doseženim novim zakonom dobila možnost zakonitega uveljavljanja, kar je pomenilo velik napredek.

Sledili so naporni tedni. V štirih tednih smo pripravili dvajset občnih zborov in jih registrirali v združnem registru. V ta namen smo v tem roku obiskali skoraj vse nekdanje člane odborov osebno in jih kljub starosti ali drugim (po osemletnem presledku razumljivim) ugovorom klicali na sejo in občni zbor. Po prvih stikih je večidel led bil prebit. Zato čutim dolžnost, da se tudi na tem mestu zahvalim vsem našim zvestim starim združnikom, ki so v tistih dneh, ko je bilo treba hitro zbrati spet nekdanje odbore in člane, požrtvovalno pomagali. Vsakomur mora biti jasno, da je bila možna zopetna vzpostavitev samo ob splošni želji in delovanju teh naših izkušenih združnikov. To je določal v ostalem tudi zakon. Na ta način smo imeli do roka, določenega po Zakonu o zopetni vzpostavitvi slovenskih zadrug na Koroškem, spet obnovljene vse nekdanje slovenske zadruge izven dveh¹⁾. Imeli smo priznane pravne osebnosti, upravičene staviti zahteve po vrnitvi premoženja v smislu Povračilnih zakonov. Šteli smo spet:

- 33 kreditnih zadrug
- 4 živinorejske
- 2 blagovni
- 1 Zvezo v obliki zadruge.

In ponovno smo morali do zadnje izmed 39 zadrug za ugotavljanjem nekdanjega premoženja. Ne bom pozabil, kako smo v vsaki vasi po spominu naših skrbnih združnih očakov iskali in stikali za vsakim kosom nekdanjega imetja, zapisovali in vedno spet izpopolnjevali. Saj so nam bili uničili ali odnesli tudi vse poslovne knjige in zapisnike ter sploh zadnji popisani in prazni papir! Po ugotovitvi, kaj je posamezna zadruza izgubila, nas je čakalo še hujše iskanje, kam je to premoženje zginilo? V mnogih slučajih je bila vsaka sled skrbno zabrisana in nam je pogostokrat pomagal edinole slučaj. Nekajkrat sem opažal naravnost detektivske sposobnosti naših požrtvovalnih združnikov, ki so končno le „vrnile spomin“ nekdanjim nasilnim ali pa tihim roparjem. Zanimivo je namreč bilo, da je med krivci tega ropanja splošno zavladala posebna bolezen — popolno pozabljenje. Bil sem parkrat odkrito presenečen nad temi pojavi, kljub dragocenim izkušnjam iz časa službovanja kot uradnik v eni izmed takozvanih „komisij za popravdo škode slovenskim izseljencem“. Skrbno smo zbirali podatke, izpraševali prizadete zaželjeni ali nezaželjeni, zapisovali izpovedi in opazovanja prič, stikali po zemljiških knjigah in vseh mogočih uradih, pa so le dnevno dozorele nove zahteve posameznih zadrug. Po pripravi in pregledu v Zvezini pisarni so jih zadruge same podpisovale in nato preko Zveze vlagale. To je povzročalo mnogo dodatnega dela ravno v času, ko smo komaj spet postavljali in obnavljali združno organizacijo. Vsako zahtevo smo namreč morali pripraviti posebej, ker je skoraj vsak posamezni slučaj vseboval svoje posebnosti. Končno se je nabralo lepo število zahtev:

- 1 po Drugem Povračilnem zakonu
- 57 po Tretjem Povračilnem zakonu.

V omenjenih dveh slučajih gre za popolnoma različen postopek. Takoimenovani „Drugi povračilni zakon“ zu dne 6. februarja 1947 obravnava vrnitev odvzetega premoženja, ki se nahaja v lastnini republike Avstrije. O teh zahtevah

¹⁾ Nekdanji kreditni zadrugi v št. Štefanu na Zilji in št. Jurju na Zilji njihov nekdanji odbor ni upal več obnoviti.

odločajo z odloki krajevno pristojne Pokrajinske finančne direkcije. Proti njihovim odločitvam je možnost priziva na Zvezno ministrstvo za zaščito premoženja in gospodarsko načrtovanje na Dunaju. Postopek pa se ravna po splošnih predpisih upravnega postopka.

Za veliko večino naših slučajev pa je veljal „Tretji povračilni zakon“, pravtako z dne 6. februarju 1947. Ta zakon obravnava vse ostale slučaje vrnitve premoženja vsled ničnosti odvzema. Postopek je dodeljen v obravnavanje posebnim „Povračilnim komisijam“ pri Deželnih sodiščih. V ostalem veljajo zanj predpisi izvenspornega postopka in civilnega pravnega postopka, torej ustmena obravnava, zaslišanje strank, priče in vsa ostala dokazna sredstva, javnost obravnave ter razdelitev stroškov. Povračilne komisije zasedajo kot tričlanski senati s sodnikom kot predsednikom in dvema prisednikoma, izmed katerih naj bi bil eden izbran iz vrst oškodovancev po nacizmu.

Po svoji vsebini pa je ta Tretji povračilni zakon pravi izraz slepomišljenja avstrijske zakonodaje z očitnimi dvoreznostmi v prilog nacistom. Največji del dokazilnega bremena namreč pušča oškodovanim žrtvam nacističnega nasilja, medtem ko se krivci z lahkotnimi izgovori izmuznejo po cenenemu načelu: „Kjer nič ni, zgubi pravica svojo veljavo!“ Občutno oškodovanje žrtev pomenijo nadalje tudi določbe o vrnitvi donosov odvzetega premoženja ter obračunavanje teh donosov s krivci. Sploh pa je krivec dolžan vrniti premoženje le v tistem stanju, v katerem se je nahajalo ob času prvega razpravljanja o Povračilnih zakonih. Dokaz za tisto stanje pa mora oskrbeti oškodovani, ki dostikrat do lastnega imetja pred vrnitvijo niti dostopa ne dobi. Na ta način podpira zakon načrtno skrivanje in uničevanje premoženja po krivcih.

Povračilne komisije odločajo z obsodbami. Proti njihovi odločitvi je možen priziv na Nadkomisijo (pri sedežih Višjih deželnih sodišč) in na Najvišjo povračilno komisijo na Dunaju. Razen tega pa je možno po določbah Tretjega Povračilnega zakona tudi sklepanje poravnave med nasprotniki ali pred Povračilno komisijo ali tudi brez njenega sodelovanja. Te poravnave so celo zdaleka prekosile število obsodb. Ravno v težnji po takozvani „poravnavi“ najbolj pride do izraza ščitenje nacistov. Kajti jasno je vsakomur, da med oškodovanim in tatom ozir. roparjem ne moremo skleniti druge poravnave kot te, da je „krivec v ostalem nedolžen“.

K vsemu temu pa je treba še povedati, da sodna praksa Povračilnih komisij tudi proti smislu zakona vedno jasneje popušča v prilog nacistom in dostikrat popolnoma razblini itak tako očitno zvoedeni zakon. Vzrok zato moramo iskati v političnem razvoju v Avstriji, kjer vse sedanje stranke ostudno snubijo bivše nacistе, v kolikor slednji niso itak organizirani v svoji posebni „Zvezi neodvisnih.“ Za naše gledanje na Povračilne procese je bilo to spoznanje še posebno važno. Kajti brez dvoma ni bilo slučajno, da so ravno koroški poslanci ÖVP zahtevali prvi spremembo Tretjega povračilnega zakona v prilog nacistom s pomočjo noveliranja. Za nas najbolj zanimivo pa je moralo biti, da je zahtevo po novelizaciji v avstrijskem parlamentu sprožil inž. V. Schumy, ki je šef avstrijskega združenstva in mu bil položaj naših zadrug temeljito poznan. In to v času²⁾, ko so pravkar začele vlagati svoje zahteve po Tretjem povračilnem zakonu one slovenske obnovljene zadruge, katerim je inž. V. Schumy kot referent za „Zakon o zopetni vzpostavitvi slovenskih zadrug na Koroškem“ bil priporočal, da se naj poslužujejo za dosego svojega uropanega premoženja tega zakona.

Pod temi pogoji smo šli pred Povračilno komisijo. Imel sem priliko zastopati pravične zahteve naših zadrug v 53 procesih, porazdeljenih na posamezne zadruge takole:

²⁾ Zahtevo po novelizaciji Tretjega povračilnega zakona so predložili avstrijskemu parlamentu poslanci inž. Schumy, Dr. Nemeč, Matt in tovariši dne 22. julija 1949. Rok za obnovo slov. zadrug je bil 15. junij 1949.

Hranilnica in posojilnica	Borovlje	procesov	1
"	"	"	11
"	"	"	2
"	"	"	1
"	"	"	3
"	"	"	1
"	"	"	1
"	"	"	1
"	"	"	1
"	"	"	2
"	"	"	2
"	"	"	1
"	"	"	3
"	"	"	5
"	"	"	1
"	"	"	1
"	"	"	1
"	"	"	3
"	"	"	2
"	"	"	1
Južnokoroška gospodarska zadruga v Sinčivasi			2
Kmetijska zadruga Železna Kapla			3
Zveza slovenskih zadrug v Celovcu			2

Kdor zna presoditi, koliko nepredvidenih komplikacij prinese takšno število procesov, bo znal izmeriti naše napore: priprave pismenih dokazov, ponovno iskanje in razgovori s pričami, študij vsakokratnih zapisnikov obravnav in postavljanje novih zahtev in predlogov ali njihovo spreminjanje, zasledovanje razvoja sodne prakse Povračilnih komisij in razlaganja posameznih določb zakona itd. Največ časa in naporov pa so povzročale seveda obravnave same. In bilo jih je mnogo, saj smo obravnavali n. pr. enega izmed procesov na enajstih, spet drugega na devetih obravnavah itd.!

Pri vseh naših zahtevah in procesih nas je vodila edino stroga pravičnost. Spregledali smo mačje solze ženske nasprotnice prav tako, kot smo bili nedostopni za nacistične nesramnosti, politična namigavanja ali podtikovanja, neglede s katere strani so prihajala. Zavedali smo se, da se ti procesi ne smejo voditi šablonsko, temveč v živem stiku z ljudstvom in zadrugami, ki so od nas pričakovale vrnitev svojega premoženja. Upam si trditi, da smo s strogo stvarnostjo in nepremakljivo načelnostjo izvajanja programa: „Tujega nočemo — svojega ne damo!“ vsilili tudi najbolj zagrizenim nasprotnikom spoštovanje do naše pravične borbe.

Danes je zaključena večina procesov. Tudi premoženje, ki se je v edinem slučaju nahajalo v lastnini republike Avstrije, nam je vrnjeno. Nekaj procesov je še pred komisijo, par nadaljnjih prijav še čaka.

V trdi borbi smo po zakoniti poti kljub vsem pomanjkljivostim zakonov in navzlic uradnim in neuradnim oviram dosegli vrnitev pomembnega dela nekdanjega premoženja naših zadrug. Še vedno pa zevajo hude rane, ki jih je povzročilo nacistično nasilje koroškim Slovincem in njihovim ustanovam. Popravi te neizmerne škode naj veljata tudi še nadalje posebna skrb in požrtvovalna borba nas vseh. Tudi ta kratki pregled dosedanjih naših naporov in uspehov ne služi drugemu cilju, marveč naj vabi in poziva vse koroške Slovence k smotrnemu in požrtvovalnemu delu za boljšo bodočnost našega ljudstva. V uspeh takega dela slovenski zadružniki neomajno verujemo, ker zaupamo nepremagljivim silam trdne skupnosti in enotnosti ljudstva.

Blaž Singer:

PO POTI K ZBOLJŠANJU NASEGA KMETOVANJA

Kjer koli se razvijejo pogovori o položaju in izgledih kmečkega gospodarstva, pride naše ljudstvo v svoji preprostosti večinoma do zaključka: „Nič ne pomaga, naše »havžvanje« gre proti kraju. Kaj bomo govorili, vse obljube so farbarija. Ljudi ni za delo, davki postajajo neznosni; kar kupimo, moramo vsak mesec dražje plačati, za svoje pridelke pa dobimo vedno manj.“ In posledica tega? Vsak po svojem rine naprej, kakor vé in zna. Ponekod je že tako daleč, da je vsaka dobra beseda in vsak koristen nasvet bob v steno. Vaška skupnost je razbita, krha se sosesčina in s tem propada tudi blaginja našega podeželja. Kdo bo rešil kmeta pred propastjo? Morda tisti, ki so s svojimi temnimi naklepi raznarodovanja in izkoriščanja povzročili nastajajoče gorje? — Ne, ti nikoli. Rešitev iz tega gorja in pot k boljšemu moramo poiskati sami.

Vsedimo se zato vsak v mirni kotiček za pečjo in se zatopimo v preteklost in sedanost svoje kmetije in sosesčine ter mirno presodimo vse potrebno za bodočnost.

*

Ali res živimo na najnesrečnejšem delu zemeljske oble in ali zaostajanju naših kmetij res ni mogoče napraviti konca ter doseči, da bo kmetovanje več neslo?

Od koder koli se izpred svoje hiše ozremo po naših dolinah, vemo, kje je Celovec s svojimi 63.800 prebivalci, kje Beljak s svojimi 28.000 ljudmi; znano nam je tudi, da ob Vrbsko in druga naša jezera letno prihaja na desettisoče letoviščarjev. In drugod po naših krajih... V spodnji Zilji med Podklošтром in Baškim jezerom žagajo les in izdelujejo hiše, kopljejo svinec in delajo opeko; v Mlinarah predejo, delajo žage in testenine. To vse v bližini Beljaka, ki ima kot prometno središče Koroške delavnic za tisoče delavcev. — V Borovljah se kadijo dimniki jeklarne in žebeljarne, delajo in pilijo puške; tam prav tako kot na Bistrici in v Podrožici brnijo žage, po cestah in železnici pa privvažajo težke tovore neobdelanega in obdelanega lesa. V bistriškem grabnu obratuje tovarna akumulatorjev, v Podrožici pa sta še elektrarna in opekarna. Ob ljubeljski cesti v Podgori stoji kakor v Beljaku, Celovcu in Pliberku pivovarna, ki potrebuje ječmena. Hodeč po Podjuni nam poleg opekarn okoli Velikovca in v Pliberku že od daleč pade v oči sinčeveška lesna industrija in nekoliko proti jugu že v grapah Bele tovarna papirja v Rebrci. Kmalu nato smo v Železni Kapli s svojimi 1250 prebivalci, katerih najožja okolica, ki niti sama zase ne pridelava dovolj, ne more prehraniti.

Kratek račun nam izkaže, da je po naši zemlji okoli 100 tisoč ljudi, ki živijo od dela v tovarnah in v mestih, ki morajo svoj potrebni kruh, mleko, meso, mast, krompir in sadje kupovati. Ta množica porabi letno okoli 1500 vagonov moke, okoli 25 milijonov litrov mleka, 5200 ton mesa in 2600 ton masti ter zaužije povprečno 2600 vagonov krompirja in 500 vagonov sadja. Temu nasproti je na Slovenskem Koroškem okoli 15.000 kmečkih gospodarstev, kar pomeni, da bi sleherni zemljiški posestnik — ne oziraje se na velikost posestva — na leto lahko pridelal in prodal rži in pšenice za 1000 kg moke, 1700 l mleka, goved in prašičev za 350 kg mesa in 175 kg masti, 2000 kg krompirja in 1000 kg namiznega sadja.

Brez računanja povedano: Vsaka kmetija lahko od svojih pridelkov proda dvakrat toliko, kolikor potrebuje za prehrano domače kmečke družine, kajti od skupnega prebivalstva na našem ozemlju živi le pičla tretjina od dela v

kmetijstvu, dočim sta dve tretjini v nekmečkih poklicih. Z ozirom na ugodne prometne možnosti je to prebivalstvo v naši neposredni bližini in je pot od nas do njega kratka in prevozni stroški zato naravno nizki.

V pogledu na prodajne možnosti — na trg — nismo na slabem. Naša lega je bolj ugodna kot pa lega kmetov Labudske, Krške in Motniške doline, Breškega kota, Lurnskega polja in dolin zapadno od črte Spittal — Šmohor. Nekoliko drugače je s podnebnimi prilikami in boniteto zemlje. V tem smo v nekaterih krajih na slabšem kot oni. Vendar pa naša zemlja tudi tam ni najslabša, kakor tudi podnebje ni najbolj neugodno. Naša zemlja potrebuje samo zadostnega gnojenja ter vrste rastlin, ki so zanjo najbolj prikladne. Ravno v pogledu na rastlinstvo se naši kraji medseboj silno razlikujejo. Če bi hoteli navesti vsa mnenja in izkušnje o rastlinah in njihovi rodovitnosti, bi dobili zelo pestro sliko. Večina bi se navduševala za les. Toda tega pustimo pri našem razmotrivanju rajši ob strani, ker les je naša zlata rezerva, ki je za tekoče potrebe ne smemo uporabljati. Pa tudi glede drugih rastlin bi se vsaka vas spričo svojih posebnosti navduševala za nekaj drugega. Bolj točna presoja pa bi vendar pokazala, da rodovitnost okopavin in krmskih rastlin prednjači daleč pred žitaricami. To pa pomeni, da sta osnovni veji našega kmetijskega živinoreja in krompir in da šele za njima pridejo ločeno po krajevnih prilikah druge rastline (žitarice, sadje, stročnice, oljarice). Za govejo živino imamo povsod pogoje in jo ravno zaradi hlevskega gnoja potrebujemo. To velja tudi za prašiče. Rute in grape po Karavankah pa govorijo precej glasno za ovčjerejo. Za konjerejo je prikladna le Ziljska dolina.

Žitarice so v današnjem tekmovanju za svetovne rekordne pridelke in v času medozemeljskega trgovanja postale pridelek podrejenega pomena. Vsled povprečno nizkega pridelka in malih njiv, a obilega dela nam pridelovanja ne poplačajo. Nihče pa tudi ni zainteresiran na tem, da bi sedaj, ko drugod

Skok na tekališče

pridelujejo žito za polovico do dve tretjini cenejši kot mi, plačeval naše žito tako drago, da bi s ceno bilo poplačano tudi naše delo.

Ob takem razmišljanju se nehote vzbujajo spomini na nekdanje čase, ki smo jih doživeli ali jih pa poznamo po pripovedovanju, na čase, ko so kmetije še cvetele in je bilo po vaseh blagostanje. Ob takih spominih bi človek nehote rekel, da mora danes, ko ima skoraj vsaka kmetija svojo mlatilnico in kosilnico, ko po vaseh brnijo motorji in sveti električna luč in se razmeroma lažje in več

Na velikovškem trgu

pridela kot pred 50. leti, biti boljši, kot je bilo takrat. Danes mora vendar dobra polovica ljudi, ki so bili takrat po kmetijah, svoj živež kupovati, na kmetijah bi pa moralo veliko več odpasti za prodajo. —

Da temu ni tako, ni glavni vzrok v pomanjkanju ljudi na kmetih, kajti delavci na kmetiji se dajo nadomestiti s stroji in drugimi načini dela. Naše

kmetije bi tudi danes, ko so se življenjske zahteve človeka silno povečale, ne mogle prenesti nekdanjega števila ljudi. Da smo torej kljub naravnim možnostim za boljšo trdnost kmetij in za lepše uspehe svoje prirojene pridnosti in delavnosti prišli na tako šibke noge, tega so krive druge okoliščine.

*

Povrnimo se na kratko nazaj na dobo pred prvo svetovno vojno, ko je naše podeželje bilo še strnjeno slovensko in je s svojimi pridelki zalagalo mesta in trge. Takrat je bilo še dobro. Ponemčevanje mest in pozneje tudi vasi je sicer počasi, toda tem globlje rezalo rane v naše kmetije. Politika o nemškem večvrednežu in slovenskem manjvrednežu je postopoma, ja skoraj neopazno izpodjedala domačega kmeta, kakor na vasi, tako tudi na trgu pri prodaji svojih pridelkov.

Od te dobe naprej, predvsem pa v zadnjih dvajsetih letih smo priča neprenehnihboljšavanj v kmetijstvu, cenejšega obdelovanja zemlje, novih načinov obdelovanja in vedno izdatnejših sredstev za povečanje pridelkov. Pojavile so se nove sorte žita, krompirja itd., gnojiti se je pričelo z umetnimi gnojili, pridelki so se pričeli večati, krave dajati več mleka in svinje hitreje pitati. Ob vsem tem pa se je pričelo delo zmanjševati. Drugod v deželi so to napredovanje še podpirali, dajali subvencije za to in subvencije za ono. Deželna vlada, Deželni kulturni svet in za njim Kmetijska zbornica že desetletja vtikajo v druge kraje dežele milijone za razna pospeševanja, za nabavo strojev, nakup gnojil in vzgojo semenja, v živinorejske plemenske zveze in zadruge. Doslej so odprli že deseto kmetijsko šolo, a take s slovenskim poukom še nobene ni. Tukaj in v praktičnih tečajih so številni strokovnjaki, za katerih imena večinoma niti ne vemo, izvežbali že veliko število kmetov za sodobno gospodarjenje in pravilno izrabo modernih iznajdb. Z zadrugami, trgovskimi družbami, potujočimi nakupovalci so poskrbeli za zanesljivo prodajo svojih pridelkov.

Pri nas nekaj tako temeljitega ne poznamo, o vseh možnostih smo bili poučeni navadno kot zadnji in še takrat premalo. Zato smo poskušali, kakor je pač slučaj nanesel. Marsikdo je kupil umetna gnojila in semenje, ki so zanj delali reklamo trgovci, in jih posejal. Ko mu ni nič zraslo ali pa ko mu je vse poleglo, je preklinjal seme in gnojila in jih ni maral več. Ob pojavu traktorjev na njivah se je celo modrovalo, da je delo z njimi greh in da nič ne bo zraslo, ker se zemlja z njimi ne obdeluje več z ljubeznijo in spoštovanjem. Bili so celo taki, ki so gledali na dekletke, ki je v nedeljo šlo k maši s svilenimi nogavicami, kot na veliko grešnico.

Nam je manjkalo tekoče gospodarske in strokovne izobrazbe. Oblasti, ki so od nas zahtevale iste davke in dajatve, kot od drugih v deželi, so delale našim krajem nepopravljivo krivico, ker so nas vedoma in načrtno zapostavljale in tirale v vedno večjo zaostalost za povprečnim razvojem v deželi. Če se danes v tem pogledu pričenjajo kazati prvi znakiboljšanja, potem po resni presoji položaja še ne moremo verjeti v dobronamernost oblasti. Ravno toliko verjeten kot dobronamernost je sum, da so v pričakovanju, da bo v tej krizi šel prvi na kant kmet naših vasi, nas kot lastnike kmetij že odpisali in da s sedanjimi podporami že pripravljajo boljša tla in ugodnejše pogoje nasledniku, ki bi ga za nami naselili. Letos se je pričelo že spet javno diskutirati o potrebi posebne „Siedlungsgesellschaft“ (Kärntner Bauer, 1950, str. 64), ki bi — kakor je v deželi praksa — nadomestila proslulo nacistično DAG in njeno prednico, heimatbundovo „Bodenvermittlungsstelle“.

Vse je šlo tako, kot so to hoteli očetje in starešine Heimatbunda in Südmarke. Da bi bil namen naše gospodarske oslabitve čim prej dosežen, so s takim izpodrivanjem združili še naseljevanje plačanih privandrancev v naše vasi, lovili moralne, socialne in narodne propalice ter koristolovce. Ti so na vasi in v sosesčini netili razdor, sovraštvo in nestrpnost, izrabljali gospodarska vprašanja vasi za protislovensko gonjo in strankarska trenja. Zaključek pa je

v vsakem primeru posebej bil ta, da je vas doživela razočaranje in ni dosegla tistih koristi, na katere je vsak težko in potrebno čakal. Skupnost in povezanost med vaščani je bila razbita.

Medtem, ko so naše vasi bile zapletene v boje nestrpnosti in sta se po njih bohotila sovraštvo in jeza, je pa dobil gospodarsko nadoblast nad njimi oni, ki je to zlo povzročil — zemljiški in denarni mogotec. Naše podeželje ni samo zgubljalo svoj trg, temveč je padalo v čedalje večjo odvisnost. Če se po vasi nekoliko pobliže ozreš naokoli, pa vidiš, da gre danes skoraj vsem enako. Vsak gospodarsko šepa in prihaja v škripce, vse eno, če je ostal svoji stvari zvest ali pa če je iskal svoje sreče drugod. Vsi naj bi plačali račun, kajti vsled teh okoliščin je zaostalo vse naše podeželje in le redko so posejani tisti, ki so mogli in znali na pošten način držati korak s časom. Kdor pa je obogatel z zvestobo politiki o nemškem nadčloveku, ima napram skupnosti naših vasi velik, ja nepoplačljiv dolg.

Ob tem razmišljanju pridemo na prave vzroke naše gospodarske zaostalosti in sedanje neizplačljivosti našega kmetovanja, ki tega ali onega spravlja do obupa.

In pot iz tega k boljšemu?

Ta je pripravljena. Odvisno pa je od posameznika, ali bo pravočasno, ko je vsaj do neke mere še gospodarsko trden, krenil na to pot.

※

Po treh letih svojega delovanja, katero so ovirale oddaje in nakaznice, je sedanji Pokrajinski odbor Slovenske kmečke zveze zbral okoli sebe najboljše, življenjsko preskušene in resne kmete ter z njihovo pomočjo pripravil pot k izboljšanju naših razmer. Smo v času prostega konkurenčnega gospodarstva, v času, ko bi bilo skoraj potrebno, da bi bili prav toliko trgovci kot pa razgledani kmetovalci. Obojega pa po takšni preteklosti posameznik pri najboljši volji ne more biti. Zato je treba izkušenj vseh, predvsem pa medsebojne pomoči.

Pokrajinski odbor Slovenske kmečke zveze je takoj, ko so izginile nakaznice in obvezna oddaja, pričel ob vsakem primeru posebej opozarjati kmečko ljudstvo na nastale okoliščine ter priporočal pristop k prepotrebnim ukrepom, kakor so poenostavitev kmetovanja, uvedba novih načinov za pocenitev pridelovanja in olajšavo dela, da bi se s tem obvarovali pred nastajajočimi težkočami pri prodaji svojih pridelkov. Potrebi po gospodarskem in strokovnem praktičnem šolanju in tekočem obveščanju o vseh s pridelovanjem in prodajo povezanih vprašanjih je pričel ob božiču predlanskega leta izdajati na zunaj sicer skromen, po vsebini pa bogat in vsakemu kmetu potreben gospodarski list „Obvestila naprednih gospodarjev“. Že po izidu prvih števil je list pridobil srca bralcev, katerih število neprenehoma narašča. Tudi zadnji zimski tečaji so bili namenjeni samo krajevnim prilikam odgovarjajočemu objasnjevanju nastalih potreb in ukrepov.

Iz vseh začetnih težkoč Slovenske kmečke zveze in težav pri pripravah za stvarno in smotrno delo, ob začetnem pomanjkanju najprimitivnejše podlage — poznanja krajev in njihovih posebnosti — in kljub odpovedi pomoči od strani Kmetijske zbornice, je Pokrajinski odbor lanske pomladi pričel s praktičnim delom za izboljšanje našega kmetovanja. „Postaviti se moramo na lastne noge in se izkopati iz odvisnosti tistih, ki ob vsaki priložnosti udarijo naše ljudstvo za uho. Kar sami zmoremo in znamo za izboljšanje položaja na vasi, to je treba napraviti“ — S temi zaključki je Pokrajinski odbor s pričetkom lanskega leta pričel s pripravami in delom na najvažnejših področjih kmečke osamosvojitve. Vzporedno z Zvezo slovenskih zadrug, ki je pričela orati ledino blagovnega združništva, je pričel delo za izboljšanje in zvišanje pridelkov. Združil je s tem delom soglasujoče kmete po vaseh in za izboljšanje naše goveje živine ustanovil v Srednjem Rožu rejsko središče rdečo-bele pasme,

v Podjuni pa rejsko središče marijadvorske pasme št. Vid-Mokrije. V rejskem središču plemenskih svinj Pliberk pričenjajo tamošnji kmetje vzrejati odbrane plemenske svinje in mrjasce. S pomočjo predlanskih priprav se je na Radišah razvil krožek pridelovalcev semenskega krompirja, v Žvabeku bodo že letos postavili na trg precej lucerninega semena, v Ledenicah pa travnih semenj in na Brnci deteljnega semena. To pomeni, da pričenjamo za lastne potrebe vzrejati plemensko živino in našim podnebnim prilikam prilagojeno semenje, da ga ne bo treba kupovati drugod za drage denarje. Hkrati pa pričanja to prinašati koristi posamezniku in vsem, ker se v to delo vsak lahko vključi. Z oplemenjevanjem potom nadpovprečnih plemenjakov, z merjenjem mleka in z odbiro samo najboljših molznic za pleme se bo ob zboljšanem krmljenju tudi mlečnost naših krav približala povprečku teh dveh pasem, ki stoji danes okoli 2400 l mleka letno. Za boljše pridelovanje krme pa bo poskrbljeno z domačim aklimatiziranim semenjem. S tem se bo vsakemu, ki se hoče temu delu pridružiti, pričel boljšati normalni gospodarski dohodek, preko tega pa bo imel s prodajo dobre plemenske živine, drugod pa semena, plemenskih svinj itd. še lep stranski dohodek. Številne možnosti take specializacije, kakor vidimo iz uvodnih ugotovitev, so še odprte za posamezne kraje k boljši izplačljivosti kmetovanja in k odpravi sedanjega slabega stanja.

Prizadevanja pa so potrebna tudi za pocenitev stroškov pridelovanja, za dosego boljših in večjih pridelkov. V zvezi z raznolikostjo podnebja in zemlje bi bilo dobro, da bi vsak zase tehtno presodil, če ima še pomen, se krčevito držati preživelih navad kmetovanja in pridelovati vse od pšenice pa do prta domá. Skupno je treba razmisliti, kaj se bolj izplača pridelovati in pri tem ne pozabiti, da gre danes nakupovalec najraje tja, kjer dobi vagonsko množino enega pridelka, ja celo ene in iste sorte in da kupi le to, kar ima pri konzumentih veljavo in sloves. Če bomo spoznali, kaj pri nas uspeva in kaj na trgu gre, potem pa glejmo, da se bo nas čimveč na vasi oprijelo tistega, pa če je to poleg živine samo sadje, samo krompir, leča ali pšenica itd.

S tem se bo lice naših kmetij preobrazilo, delo bo enostavnejši in tudi že cenejši. Postopoma se nam ne bo treba brigati toliko za tuje nakupovalce, kajti zaživela bo živahna zamenjava med vasmí in dolinami. Česar bi eden ne imel, bo lahko poiskal tam, kjer to pridelajo, in dal v zamenjavo tisto, kar ima on, a drugod tega nimajo. In komu bo pomagano? Vsem.

Vsem bo po tej poti pomagano, če se bodo vsi na vasi tega oprijeli ter z na vasi razpoložljivimi stroji še nadalje pocenili pridelovanje. Ob sedanji draginji strojev se pocenitev pridelovanja da doseči le s spoznanjem, da je negospodarsko, če ima vsak svojo mlatilnico, svoj par konj ali volov in da z razpoložljivimi poljskimi stroji dela vsak sam zase, da n. pr. za žitno kosilnico veže snope in za krompirjevim izruvačem pobira krompir dvoje ali troje hišnih ljudi. Treba se je prepričati, da je cenejši, lažje in hitrejši opravljeno, če cela vas na skupni mlatilnici mlati raz njive, da soseščina treh do petih svoje konje zamenja s skupnim traktorjem in postavi v hleve več krav; da le eden orje za vse, medtem ko vsi ostali grejo za drugimi podrobnimi, a nujnimi opravili na kmetijah, ki so za pridelek večkrat odločilni.

Pretirana zaverovanost v „svoje“ nam že pričanja biti v škodo. Čas ki združuje narode in ljudstva na poti k skupnim ciljem, kliče v prvi vrsti k oživitvi vaše skupnosti in k takšnemu delu v njej, ki bo v korist vsakemu. To nalogo na poti k zboljšanju našega kmetovanja pa ima Slovenska kmečka zveza s svojimi odbori na vasi. Ta pot je odprta vsakomur, ki hoče v Slovenski kmečki zvezi pri reševanju teh nalog resno sodelovati. Razum pravi, da more to vsakomur na vasi samo koristiti in ga gospodarsko krečiti; pravi da je neumno, kar so skušali trditi zavestno ali podzavestno — to bodi prepuščeno javni presoji — nekateri nekmeti, ko so dejali, da „Slovenska kmečka zveza gospodarsko slabi kmeta“ in da „zavira kmečki napredek“.

Viden uspeh se bo razumljivo najprej pokazal tam, kjer bodo na vasi zdrobili od vseh vetrov navlečene pregrade in predsodke, ko se bodo eni opogumili, drugi pa spametovali in si prišli na jasno, da cepljenje, strankarstvo in narodna mržnja škodujeta samo njim samim. Potem bodo tretji kmalu prisluhnili in se prepričali, da je boljše, če jih je več skupaj.

Dr. Fr. Kotnik:

Ob stoletnici Družbe sv. Mohorja

Mohorjeva družba je nas koroške Slovence naučila slovensko brati in je nas seznanila s slovenskim knjižnim jezikom.

Te resnice menda nobeden izmed nas ne osporava. Zato se z veseljem in ponosom spominjamo njene stoletnice, spominjamo se njenih ustanoviteljev, legije njenih pisateljev in sotrudnikov, ki so v stoletju sejali seme, ki je rodilo nam.

Ko je bil Anton Martin Slomšek še kanonik in šolski nadzornik v šent Andražu v Labotski dolini, je 23. januarja 1845 pri vladi, tedanjem ilirskem guberniju v Ljubljani, prosil za dovoljenje, da bi smel osnovati društvo za izdajanje knjig za slovensko ljudstvo. Oroslav Caf je v Bleiweisovih Novicah navdušeno pozdravil to namero in izrazil željo, da bi ta družba prijazno objemala vse Slovence od madžarske do laške meje in od nemških gor do ilirskih logov in da bi ne bilo spačenega Slovenca, ki bi ves voljen ne hotel podpirati te družbe z glavo in mošnjo. To so bile preroške besede, ki so napovedale združeno kulturno Slovenijo in ki so se pozneje res izpolnile.

Toda ilirski gubernij je z odlokom z dne 15. aprila 1845 odbil Slomškovo prošnjo in je prepovedal ustanoviti tako družbo. Slomšek je začel 1. 1846 izdajati svoje „Drobtinice“, ki so jih bili deležni tudi koroški Slovenci, ker je velik del koroških Slovencev pripadal lavantinski škofiji, ki ji je načeloval, ko je bil spomladi leta 1846 imenovan za lavantinskega škofa.

Po revolucionarnem letu 1848 je prisijalo vsaj nekaj svobode tudi Slovanom v Avstriji. Slomšek je to priliko porabil in hotel oživitvoriti „društvo za izdavanje dobrih slovenskih knjig“.

V Celovcu si je pridobil dva vneta sodelavca: Andreja Einspielerja, ki je že 1. 1848 propagiral Združeno Slovenijo in neumornega kulturnega delavca profesorja Antona Janežiča, ki je že 1. 1849 izdal slovensko slovnico za Nemce, katera je leta 1850 izšla že v drugi izdaji. Leta 1850—1851 pa je izdal „Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika“. Od leta 1850—1853 pa je tudi izdajal Slovensko Bčelo.

S svojim delom je Janežič dokazal, da je kos tudi urejevanju knjig take družbe. In že 1. januarja 1851 je objavil v Slov. Bčeli navdušeno pisan poziv za osnovanje knjižnega društva, katerega namen naj bo: priprosto ljudstvo izobraževati, domače slovstvo povzdigati, pisatelje podpirati ter jih k novim činom vzpodbujati.“ Dne 27. julija 1851 so celovski Slovenci razposlali vabilo za „društvo, ktero bode knjige za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjevalo“. Slov. Bčela je 1. septembra razglasila isto vabilo in tudi že objavila prvotna pravila tega društva. Ta oklic so podpisali: Andrej Einspieler, kaplan v Celovcu, Franjo Zorčič, špiritual v Celovcu, Jožef Rozman, stolni korar v šent Andreju, Anton Janežič, učitelj v Celovcu, Dragotin Robida, profesor v Celovcu, Matija Majar, župnik v Gorjah, Balant Lesjak, župnik v Dvoru, Gregor Sommer, učitelj v Borovljah.

Leta 1852 je stopilo društvo v življenje, čeravno je vlada potrdila pravila

še 28. avgusta 1853. Imenovalo se je „Društvo sv. Mohorja“. Društvo je v začetku nekaj obetalo. Takoj prvo leto je štelo 785 udov, doseglo 1854 skoraj tisoč (978), a število članov je začelo padati tako, da jih je bilo 1. 1859 komaj 263. Tedaj sta pa Andrej Einspieler in Anton Janežič preosnovala društvo v cerkveno družbo. Članarino, ki je prej znašala 3 gld. letno, so znižali na 1 goldinar. Število članstva, ki je bilo 1. 1860—1116, je v desetih letih naraslo na 13651, v dvajsetih na 25333, v tridesetih na 46042, najvišje je bilo 1. 1918, ko je Mohorjeva tiskarna v Celovcu tiskala knjige v 92.000 izvodih. To je bil nekak kulturni protest Slovencev v stari Avstriji proti vsem krivicam, ki so jih trpeli med prvo svetovno vojno.

Do leta 1871 so tiskali knjige v tujih tiskarnah: pri Leonu in Kleinmayru v Celovcu, večinoma pa v Blasnikovi tiskarni v Ljubljani. Potrebna pa je bila lastna tiskarna. Koroška deželna vlada je dovolila pod Hohenwartovo vlado ustanovitev tiskarne dne 19. maja 1. 1871. Tiskarna je bila najemnica v hiši trgovca in odbornika Rossbacherja, kjer stoji v vdolbini kamniti ribič. Z decembrom 1. 1871 je začela obratovati. Tehnični vodja je bil Golè. Tu je poslovala sedem let, do 1. septembra 1878. V tem letu pa je Družba kupila za 27.000 goldinarjev od barona Sternecka hišo na Benediktinskem trgu, kamor se je preselila tiskarna. Golè je 1. aprila 1885 izstopil iz službe, na njegovo mesto pa je prišel Vekoslav Legat iz Ljubljane, ki je do tedaj vodil tam Miličevo tiskarno. Ta je moderniziral podjetje in nastopal tudi kot govornik na političnih shodih, ker je bil podpredsednik Političnega društva za Slovence na Koroškem. Ko pa je število Mohorjanov naraščalo, je postala tudi tiskarna na Benediktinskem trgu premajhna. Zato se je odbor odločil, da bo postavil novo družbino hišo. To je Mohorjev dom na Vetrinjskem obmestju 26, v katerem so tiskali za leto 1894 prvič družbine knjige. V novem domu je tiskarna brez večjih zaprek delovala do jeseni 1918. Tedaj so se začele ovire, ki so se nadaljevale tudi leta 1919. Meseca velikega travna je nemško vojno poveljstvo zaustavilo vse delo in proglasilo tiskarno za vojaško tiskarno. Šele, ko je jugoslovanska armada zasedla slovenski del Koroške s Celovcem, so mogli razposlati Mohorjeve knjige za leto 1918. Merodajni moške so ji tedaj svetovali, naj se umakne iz Celovca. Začasno se je preselila v jugoslovanske Prevalje in se nastanila v baraki. To stanje pa je bilo nevzdržno. Zato je Družba kupila v Celju trgovsko hišo v Prešernovi ulici 17 in sezidala na dvorišču moderno tiskarniško poslopje. V Celje se je preselila v jeseni 1. 1927. Leta 1941 jo je zasedel nemški okupator, uničil zalogo knjig in tiskarno rabil za svoje namene. Podredil jo je Leykamovi tiskarni v Gradcu in jo imenoval „Sued-Ost Druckerei“. Po osvoboditvi pa je zopet služila slovenski stvari, za leto 1946 so zopet v njej izšle Mohorjeve knjige, ki tudi sedaj redno izhajajo.

II.

Stebra, na katerih je bila postavljena Mohorjeva družba, sta bila Andrej Einspieler in Anton Janežič. Oba sta se že 1. 1851 izkazala kot kulturna delavca. Zato jima je škof Slomšek lahko poveril izvedbo svojega načrta. Ko je zamrla Slov. Bčela, ji je sledil Slovenski Glasnik (1856—1868), v katerem je Janežič združil vse tedanje mlade pesnike in pisatelje. Novelistiko so prispevali Jenko, Mandelc, Zarnik, Erjavec, Mencinger in drugi, pesništvo pa Levstik, Jenko, Gregorčič in Stritar. Glasnik je izbojeval tudi boj za svobodno kritiko proti Bleiweis. Janežičevo „Cvetje iz domačih in tujih logov“ (1860—1867) pa je posredovalo lepo knjigo iz domačega, klasičnega in svetovnega slovstva. Ob takem organiziranem slovstvenem delu je razumljivo, da je bil Janežič tudi sposoben, urejevati knjige Društva in Družbe sv. Mohorja. Do leta 1868 je bilo vodstvo celotnega slovenskega slovstva v Celovcu. Vodil ga je Janežič. Politično pa je vodil Slovence Einspielerjev celovski „Slovenec“ (1865—1867).

Družba je izdajala „Koledarček“, pozneje „Koledar“, Večernice, nabožne, kmečko- in obče izobraževalne knjige. Izšel je Jurčičev Jurij Kozjak, Erjavčevo Hudo brezno. Sodelovali so Mencinger, Fr. Erjavec, V. Mandelc, Fr. Marn, Fr. Celestin, a tudi starejši kakor Cigler in M. Ravnikar. Izmed poučnih knjig stojijo na prvem mestu Erjavčeve Domače in tuje živali, Vošnjakovo Umno kletarstvo, Tavčarjev Slovenski pravnik, posebno pa je bila priljubljena Staretova Občna zgodovina (1875—1891), ki se bere kakor kaka povest. V mladosti sem sam bil priča, kako so jo zvečer začeli brati oče in zvezek prebrali do jutranjega svita. Upoštevan je bil tudi Slovenski bučelarček (1871) skočidolskega župnika Janeza Sumpnerja. Izmed nabožnega slovstva gre prvo mesto Zgodbam sv. pisma, ki sta jih priredila in razjasnila dr. Frančišek Lampe in dr. Janez Ev. Krek. Legija slovenskih pisateljev-sodelavcev Družbe, je velikkanska. Omenimo le Andrejčkovega Jožeta, Pavlino Pajkovo, ljudske povesti Josipa Vošnjaka, Janka Kersnika, Sketovo Miklovo Zalo, dr. Frana Detela, priljubljene mladinske spise Josipa Stritarja, F. S. Finžgarja, Ksaverja Meška, Ivana Cankarja, Ivana Preglja in še mnogo drugih. Ne smemo prezreti ilustriranih izdaj Gregorčičevih Poezij (1908), slovenskih legend (1910) in Balad in romanc (1912).

Grudnova in Malova Zgodovina slovenskega naroda pa je še danes dragocena knjiga. O vrednosti nabožnega slovstva pa bi najlaže izrekel sodbo kak duhovnik.

Pisatelj F. S. Finžgar, ki je po profesorju Iv. Hutterju prevzel že v Prevaljah uredništvo Mohorjevih knjig, pa je drug Janežič. Osnovel je družinski list Mladiko, Mohorjevo knjižnico, ki bo letos dosegla z njegovo idilično pripovedko v verzih „Triglav“ številko 128, Znanstveno knjižnico, in zbirko prevodov Cerkvnenih očetov. V Slovstveni knjižnici je izšel Žigonov Prešern in Detelovi Zbrani spisi. Spominu Antona Janežiča smo se oddolžili z novim „Cvetjem iz domačih in tujih logov“, ki jih je urejeval J. Šolar. Med najlepšimi knjigami sta Sovretovi-Stari Grki (Mohorjeve občne zgodovine II. zv.) in prevod Avguštinovih Izpovedi. Tako je Mohorjeva družba pokazala s takimi izrednimi izdajami za doplačilo nenavadno živo zavest kulturne dolžnosti.

Koliko knjig je Družba izdala? Samo rednih, ki so jih prejeli vsi udje, je bilo do leta 1937: 20,970.371 zvezkov. Seznam vseh izdanih knjig pa bo obsegala Bibliografija, ki jo sestavlja dr. Melitta Pivec-Stelè in bo izšla v Celju leta 1952, sto let potem, ko so izšle pri Društvu sv. Mohorja v Celovcu prve knjige.

Mohorjeva družba je velikega pomena za našo ljudsko književnost, za izobrazbo vsega slovenskega naroda, budila in vzgojila je v našem ljudstvu ljubezen do slovenske knjige, je pa tudi velikega kulturnega pomena, ker je vedno ohranila svojo vseslovensko smer.

Po osvoboditvi je Družba sv. Mohorja v Celju nadaljevala staro mohorjansko izročilo. Izdajala je vsako leto Koledar, Večernice ali Mohorjevo knjižnico, kako strokovno knjigo iz kmetijske stroke pa tudi religiozne knjige. Večernice 1946 so obsegale povest Julije Bračičeve „Zaprta Vrata“, 1947 povest iz začetka nemške okupacije Remčevo Opustošeno brajdo, in 1948 Stanka Cajnkarkja povest Po vrnitvi. Letos bo izdala dvojce Večernic. Poleg Večernic pa je skrbela tudi Mohorjeva knjižnica za leposlovje. V nakladi 66.000 je izšel Finžgarjev zgodovinski roman Pod svobodnim soncem (I. del 1946, II. del 1947), izdala je Vilfanove in Krofličeve črtice Ob trdem kruhu in Skozi smrt in življenje, razni pisatelji so prispevali črtice za knjigo Iz bojov za osvoboditev, znana mladinska pisateljica Sonja Sever pa je izdala mladinsko povest Zvesti tovariši. Za 80-letnico Finžgarjevega rojstva pa bo letos izšel njegov idiličen ep Triglav.

V Sloveniji je vojska uničila in požgala ogromno število vasi in kmetij. Zato je Mohorjeva družba izdala knjigo inž. arh. Mušiča Obnova slovenske vasi. Vedno je družba skrbela tudi za kmetijstvo in gospodarstvo. To izročilo nadaljuje tudi sedaj. Leta 1948 je izšlo Štrekljevo Vrtnarstvo, 1949 Klemenčičevo

Sadjarstvo, 1950 pa za sedanji čas prepotrebna knjiga inž. Repanška Gojimo krompir.

Nabožno slovstvo je zastopano s temi knjigami: Družinski molitvenik II. izdaja, Katoliški katekizem, molitvenik Bog s teboj s kratkim krščanskim naukom in Sveto pismo nove zaveze I. in II. del. Pastoralna psihologija dr. Antona Trstenjaka je delo, ki ga upoštevajo ne samo slovenski, ampak tudi hrvaški teologi.

Seme, ki so ga vsejali Slomšek, Andrej Einspieler, Anton Janežič in njihovi nasledniki, je v sto letih obrodilo v vsej združeni kulturni Sloveniji stoteren sad.

Literatura: Sket dr. Jakob: štiridesetletno književno delovanje, društva in družbe sv. Mohorja. (Slov. Večernice 36, za 1. 1892.)

Grafenauer dr. Ivan: Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. (Koroški zbornik, str. 284 sl.)

Lj. 15. XI. 1950.

Dr. Ivan Grafenauer:

Ob štiristoletnici slovenske knjige

Ob koncu leta 1950 in v začetku 1951 obhajamo štiristoletnico, kar sta se natisnili in razposlali med ljudi prvi dve slovenski knjigi, po lutrskih nemških katekizmi prirejeni večji „Katechismus v slovenskem jeziku“¹⁾, prva knjiga, ki jo je napisal Primož Trubar (1548 z dodatkom iz 1549/50), in druga njegova knjižica, napisana 1549/50, drobni „Abecedarium in mali (Brenzov lutrski) katechismus v slovenskem jeziku“²⁾.

Obe knjižici sta izšli z izmišljenim pisateljevim imenom (lat. Philopatridus Illyricus = „Perjatil vseh Slovincov“), prav tako tiskarjevim (Jernej Škrjanec), in z napačnim imenom dežele nam. tiskarskega kraja. Na Sibirskem (Erdeljskem) je bila verska svoboda v nemškem cesarstvu pa je državni zbor v Augsburgu po cesarjevi zmagi nad schmalkaldensko zvezo protestantskih knezov pri Mühlbachu (24. aprila 1547) z začasnim sklepom z dne 30. junija 1548 (Interim-Začasno) protestantom sicer do končne ureditve na cerkvenem zboru dovolil ženitev duhovnikov in obhajilo v obeh podobah za vse, prepovedal pa protestantske novosti glede vere in bogoslužja, kajpak tudi tiskanje protestantskih knjig. Razumljivo, da je moral Trubar skriti svoje in tiskarjevo ime, še bolj pa ime kneza, ki mu je tisk dovolil. Razodeti jih je mogel šele po avgsburškem „verskem miru“ med katoličani in protestanti avgsburške veroizpovedi, sklenjenem na državnem zboru leta 1555 (25. sept.), ki je priznal državnim stanovom (knezom, državnim mestom, državnemu viteštvu) svobodno izbiro veroizpovedanja, vsem tem razen državnim mestom in odpadlim cerkvenim knezom tudi pravico, prisiliti vse na svojem ozemlju, fevdnike, meščane in podložnike, k svojemu veroizpovedanju — kdor bi se ne pokoril, je moral prodati svoja posestva in oditi v tujino.

V predgovoru k „Prvemu delu Novega testamenta“ (1557) je Trubar povedal, da sta se „prvi dve slovenski knjižici natisnili v letu 1550“ in da jih je spisal on, v „Registru“ s kratko vsebino svojih spisov (1561) je razodel, da

¹⁾ Catechismus in der Windischen Sprach' sambt einer kurzen Auflegung in gesang weiß. Item die Litanai vnd ein predig vom rechten Glauben (gestelt) durch Philopatridum Illyricum. — Anu fratru Poduzhene skaterim vsaki zhlouit more vnebu pryti. — Na str. 144 in 245 (z. res 160 in 260): Gedrukt inn Siebenburgen durch den Jernei Skuryaniz. Mala 8ka, 10 pol in 6 1/4 pole.

²⁾ Abecedarium vnd der klein Catechismus In der Windischen Sprach. Ane Buquice, is tidh je ty Mlady inu preprosti Slouenci mogu lahfu vkratkim zhasu brati nauuzhiti. Vtiš so tudi ty vsgshi stufi te ferzghanste Vere inu ane Molytue, te so prepisane od aniga Perjatila vseh Slouencou. Na str. 27 (zares 28): Gedrukt In Sybenburgen Durch den Jernei Skuryaniz. Brez letnice, Mala 8ka, 1 3/4 pole.

jih je natisnil Ulrich Morhart v Tübingenu na Württemberskem, v posvetilu „Celega Novega testamenta“ (1582) pa je dodal, da sta se natisnili te dve knjigi kakor še vrsta drugih njegovih spisov „po posebni previdnosti božji in milostni naklonjenosti presvetlega ... gospoda gospoda Krištofa, vojvode Württemberškega ... preslavnega spomina“.

Pokojni predsednik Slovenske Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani dr. Fr. Kidrič je mimo teh podatkov dognal, da je začel Morhart tiskati Trubarjevi knjižici šele po 6. novembru 1550 — tedaj je namreč umrl Krištofu oče, na kar je šele sam postal vojvoda — in da se je mogel večji Katechismus, prva Trubarjeva knjiga, zaradi zamude pri tiskanju dotiskati šele kdaj po začetku leta 1551; z njim vred pa da je verjetno izšel (t. j. se je razposlal) tudi Abecedarium. Natisnila pa se je ta druga Trubarjeva knjižica, kakor je pred kratkim dokazal podpisani, že pred večjim Katechismom, prvo Trubarjevo in s tem prvo slovensko knjigo, in to še v letu 1550, tako da zanjo Trubarjeva letnica velja in je to prva natisnjena slovenska knjiga³⁾.

Trubarjevi knjižici nista le prvi slovenski tiskani knjigi, ampak njegov Katechismus v slovenskem jeziku je sploh prva v slovenskem jeziku napisana knjiga.

Prvo bi še ne bilo tako hudo. Živeli smo tedaj kar že na robu krščanskega sveta, že nad sto let so pri nas morale in plenile turške tolpe, že stoletja so nas habsburški vladarji skrbno varovali vplivov iz bližnjih visokokulturnih, pa osovraženih Benetk, in vendar smo dobili prvo tiskano knjigo le ok. 105 let, kar je v nemškem Mainzu — v območju francoske mestne kulture — izšla prva s premakljivimi kovinskimi črkami tiskana knjiga (Sibiline bukke o koncu sveta, ok. 1445), 67 let, kar so v Benetkah natisnili hrvatsko-cerkvenoslovanski Misal v glagolici (1483), 55 let, kar so prav tam natisnili dalmatinskim Hrvatom prvo knjigo v latinici (z gotskimi črkami): Bernardinov Lekcionar — liste in evangelije (1495).

Toliko hujše je bilo drugo. Saj so slovensko pismenstvo ustanovili že pred malodane 700 (zdaj 1200) leti misijonarji iz Salzburga, in to prav na Koroškem. Že za vlade prvega krščanskega vojvode Gorazda (749—751/2) je papež sv. Zaharija (u. 15. marca 752) izročil Karantanijo salzburškemu škofu sv. Virgiliju, po rodu Ircu, kot misijonsko pokrajino in priključitev je Gorazdov naslednik Hotimir ob svojem umeščanju (med nov. 751 in 15. marec 752) slovesno izvršil. Virgilijevi misijonarji-menihi, vzgojeni v irskih izročilih, so spoštovali ljudski jezik in ga uporabljali pri oznanjevanju vere, v dovoljni meri tudi pri službi in podeljevanju zakramentov; upoštevali so tudi lepa stara predkrščanska verska izročila in jih, po krščansko preodeta, ohranjevali (koledovanje, jurjevanje, kresovanje i. dr.). Izvrševanje Virgilijevih irskih načel, ki jih je prvi Virgilijev naslednik Arno (784—822), prvi salzburški nadškof (798), spopolnil še z izkušnjami anglosaških misijonarjev-benediktincev, so Karantanskim misijonarjem olajševali krščanski staroselci Vlahi, kolikor jih je ostalo v deželi, ki so bili že bolj ali manj poslovenjeni; kajti tudi med imeni misijonarjev, ki so nam sporočena, je nad tretjino vlaško-romanskih, med njimi tudi ime misijonskega (pokrajinskega) škofa sv. Modesta (ok. 757—ok. 763). Iz vrst teh že od roda kristjanov so bili pač tudi prvi domači duhovniki-misijonarji.

Tako so Virgilijevi in Arnovi karantanski misijonarji poskrbeli zase in za svoje krščence in nove kristjane najpotrebnejše molitvene in obredne obrazce v slovenskem jeziku, pred vsem za krst in za spoved (očenaš, apostolsko vero, odpoved hudemu duhu, krstno veroizpoved, krstne besede — pouk, pridigo o pokori, spovedne obrazce). Priredili pa so tudi molitvene in pesemske obrazce

³⁾ Fr. Kidrič, Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stol. I. Kdaj je izšla prva slovenska knjiga? Južnoslov. Fililog II. (1921), 301—303. — Ivan Grafenauer, Kdaj se je natisnila prva slovenska knjiga? Izide v „Slavistični reviji“ v Ljubljani.

za drugo rabo (Čast bodi, predpridižni kirielejson, litanijske i. dr. kirielejsone). Pesemsko obliko so naslonili na staro slovensko (in občeslovansko) ritmično obliko dvodelnih dolgih vrstic. Ti kirielejsoni so s petjem prešli v skupno ljudsko last in se ohranili često kot sklepne kitice pobožnih pesmi iz poznejših časov. Krščansko oznanilo je obogatilo tudi samo ljudsko pesništvo. Že v 8. stoletju so izoblikovali starokrščanski pridižni zgled o pokori in sadu dosmrtni pokore tudi za najhujše grešnike v narodno legendarno pesem „Spokorjeni grešnik“; snov so nam posredovali staroalpski Vlahi, pesem se je razširila še do konca 9. stoletja tudi med zdaj hrvatskimi Kajkavci in Čakavci. Noben obrazec se nam ni ohranil v sodobnem zapisu, le nekaj se jih je ohranilo v poznejših prepisih, bolj ali manj že premenjenih, tako v Brižinskih spomenikih (s konca 10. stoletja; dvoje spovednih obrazcev, nagovor o pokori) v Celovškem rokopisu, pač iz Rateč ali Kranjske gore (ok. 1430: očenaš, apostolska vera), v Stiškem rokopisu ok. 1428 (predpridižni spev). Živeli pa so v dušno-pastirski uporabi in v ustnem izročilu za molitvijo in petjem.

Po razbitju obrske države (796) so se razširili ti obrazci tudi v osvobojenih slovenskih pokrajinah, ki so prišle južno od Drave z ustreznim delom Karantanije pod Oglej, ki je šele zdaj pričel svoje misijonsko delo, severno od Drave pa v Dolenji Panoniji okoli Blatenskega jezera, ki jo je Arno združil z vso drugo Karantanijo v enotno misijonsko pokrajino ter ji postavil spet posebnega pokrajinskega škofa z glavnim sedežem pri Gospe Sveti. V Kocljevi Dolenji Panoniji so se v drugi polovici 9. stoletja seznanili z njimi, zlasti z obrazci o pokori in spovedi, sv. Ciril (Konstantin) in Metodij ter njuni učenci pa so jih — pač tedaj, ko so v steksl. jezik prevedli rimski misal in iz istih razlogov — sprejeli v steksl. slovstvo. V tej obliki so jih rabili v Svetopolkovi Veliki Moravski; v Makedoniji so jih vdelali v Spovedni red Sinajskega evhologija; v Panoniji so lahko spet vplivali na slovenske obrazce in po njih na Koroškem na zapise v Brižinskih spomenikih.

Kljub tem lepim začetkom pa se delo misijonske dobe ni nadaljevalo. V 9. stol., ko naj bi bili začeli zadovoljevati že večje potrebe rednega dušnega pastirstva — s prevodom evangelijev in listov, pripomočki za pridigovanje, cerkvenim molitvenikom, pesmarico in dr. — je zadevala Slovence nesreča za nesrečo. Z udeležbo pri uporu Ljudevita Posavskega so izgubili (818) prejšnjo samoupravo in svoje kneze ter se neposredno vključili v družbeni sestav frankovsko-nemške fevdalne države s tujimi grofi in tujim plemstvom; domači vodilni sloji so se ponemčili in ob koncu srednjega veka so govorili slovensko skoraj samo še kmetje tlačani in služinčad. Pofevdalila se je tudi nemška državna Cerkev, z njo tudi Salzburg in Oglej. Cerkvenim knezom, ki so bili bolj svetni gospodje kakor cerkveni višji pastirji, je bilo več za oblast ko za duše. Tako so uničili najprej delo Metodijevo v Panoniji (874 je izginil tudi Kocelj), po Metodijevi smrti (885) tudi njegovo delo v Veliki Moravski. Tega niso storili samo iz nasprotja do slovanskega bogoslužja, ampak tudi zaradi zavarovanja nemške državne in svoje oblasti. Cerkvenih dohodkov pa salzburski in oglejski cerkveni knezi niso uporabljali za izgradnjo in izboljšanje cerkvene organizacije in dušnega pastirstva: do Jožefa II. silnega ozemlja od beneške meje do Semeringa niso razdelili v podrejene škofije (krška in lavantinska sta bili le majhna otočka, ljubljanska raztrgana v zaplate), fare so bile velike kakor v Italiji škofije.

Nasprotje do slovanskega bogoslužja, ki se je pokazalo v boju zoper Metodija, je pokazalo nemškemu škofu tudi stališče do slovenščine v Cerkvi. Trpeli so jo le v mejah, v katerih so ji dobili domovinsko pravico misijonarji 8. stoletja. Preko teh meja pismenstvo ni moglo niti v okviru, dovoljenem v pismu papeža Stefana V. Svetopolku, ki je obsodilo že rajnega Methodija: „... le razlaga evangelijev in listov naj se oznanja v ljudskem jeziku.“ Pa tudi ni bilo nikogar, ki bi se bil takega pismenstva lotil. Višji duhovni do župnika navzdol so bili na

Slovenskem iz tuje gospode ali iz potujočih. Ti so trčili cerkvene dohodke kjer koli, dušnopastirsko delo pa prepuščali slabo plačanim namestnikom (vikarjem), ki so s tlačani vred tolkli uboščino. Le v meniških krogih je nastalo — strogo v starih mejah — v 12./13. stoletju nekaj novih obrazcev: zdravarija, antifona Pozdravljena Kraljica, daljši obrazec splošne spovedi, prepisane ok. 1430—40 v Celovškem in Stiškem rokopisu. Sicer pa se je zapisal od 15. stoletja do 1550 le tu in tam še kak drobiž. Kako redki so bili taki zapisi, priča Trubarjev izrek, da „se ta jezik (slovenski) prej nikoli ni pisal niti tiskal“ (Katechismus 1551, 143).

Živelo pa je in se razvijalo med preprostim ljudstvom narodno pesništvo, svetno in sveto (posamezna kitica v Stiškem rokopisu ok. 1440), ter pričalo o moči slovenskega jezika in duha, kakor je ohranjeval tedaj tlačan slovenski rod in jezik.

Tudi po zatonu srednjega veka se slovenskemu pismenstvu ni obetalo nič boljšega. Krščanska Evropa se je v gospodarskih, družbenih in verskih zmedah mesarila v medsebojnih vojskah, kmečkih in drugih uporih in, ko so vdirale turške plenilske tolpe že v Srednjo Evropo, je zagorel 1517 še Luthrov verski prevrat in se z Nemškega naglo širil na vse strani ter v kakih petnajstih letih prišel tudi na Slovensko. Novi nauki so dobivali privrženec v mestih, po gradovih, po duhovniških hišah, med ljudmi pač, ki so govorili nemški. Tlačani so se nemške vere, vere svojih tlačiteljev, branili; uspeha je imela skoraj samo v območju cerkvenih gospodstev, tako na Koroškem pri Zilji. Luther je sicer latinščino čisto izrinil iz cerkve in vsa novoverska služba božja (pridiga, petje, molitve, obhajilo v obeh podobah) se je vršila v ljudskem jeziku; lutrski nauk pa so širili s poplavo tiskanih nemških knjig. Nemško govoreči luteranci naših krajev so se s tem zadovoljili, nihče ni mislil na slovenske privrženec nove vere, ki jih je v mestih pač tudi bilo — zaradi obrambe pred Turki se je bilo mestno prebivalstvo okrepilo z močnim dotokom s kmetov. Slovenski pisani besedi je pretela nevarnost, da popolnoma zatone.

Da se to ni zgodilo, ampak da je krepko zaživela, je Trubarjeva zasluga.

Primož Trubar, sin kmečkega mlinarja in tesarja na Raščici pri Turjaku (Maj 1508), se je šolal na Reki, v Salzburgu, pri škofu Petru Bonomu v Trstu, z dohodki župnije Loke pri Radečah spet na Dunaju in spet pri Bonomu. V duhovnika posvečen (1530) je šel kot vikar v Laško pri Celju, postal nato stolni vikar v Ljubljani, škofov kaplan v Trstu, stolni kanonik v Ljubljani. Novoverskih misli se je navzel že pri Bonomu, kot duhovnik se je — „še pri maši“ — vedno bolj nagibal k protestantovstvu in se mu kot kanonik docela vdal. Po porazu schmalkaldenskih zaveznikov je ušel zapornemu povelju le, ker je bival tedaj (jeseni 1547) po opravkih v kapiteljski fari št. Jerneju na Dolenjskem. Nekaj časa se je skrival, nato pa se je zatekel v Nürnberg na Nemškem, postal pridigar v Rothenburgu na Tauberi, nato župnik-pastor v Kemptenu. Od tam so ga poklicali kranjski deželni stanovi kot lutrskega škofa (superintendenta) na Kranjsko. Po kratkem obisku v Ljubljani (1561) je še pomagal kot kuraški župnik baronu Ungnadu s Soneka (na Koroškem) urediti hrvatsko tiskarno v Urachu in šel 1562 v Ljubljano. L. 1565 je moral za stalno iz domovine na Nemško, kjer je služboval kot pastor v Lauffenu na Neckarju in v Derendingenu (u. 1586).

Že pred prvim izgnanstvom je Trubar često želel, da bi imeli tudi v slovenskem jeziku sveto pismo in drugih „dobrih krščanskih knjig“; morda je tudi premišljeval, kako naj bi se pisale. Dela se je lotil v Rothenburgu in do 1550 dovršil prvi dve knjižici. Nemški črkopis je pripravil za slovenščino tako, da je zamenil nem. ch s h, vzel nem. j-s za slov. s in z (nedosledno) in s tem dobil za nem. fch slov. fh-sh (naš š-ž, nedosledno) in za nem. tjch slov. zh (č-ts = z-c). S tem, da je izdal s tem črkopisom 1555 nov Katekizem in Abecednik ter prevod Matejevega evangelija v okrogli latinici, je ustvaril osnovo slovenskega

pravopisa, ki je s popravki in dopolnili veljal blizu do sredine 19. stoletja (bohoričica). Delo je neutrudno nadaljeval — blizu po 15 letih je dobil tudi naslednikov, med njimi Seb. Krelja, Jur. Juričiča, Jur. Dalmatina, Ad. Bohoriča. In poskrbeli so za slovensko protestantsko cerkev potrebne katekizme, postile, obredne, verskoizpovedne, organizatorične spise, šolske knjige, molitvenike, pesmarice (1567—1595 pet izdaj), predvsem na prevod sv. pisma, najprej Novega zakona in Psalmov (Trubar), nato vse Biblije (Dalmatin 1584); poskrbeli so za mladino in pisatelje tudi slovensko slovnico (Bohorič 1584) in slovar (Hieron. Megiser, iz Nemškega). Trubar je tako položil poklade za slovenski književni jezik, ki so ga s Kreljevimi in Dalmatinovimi izboljšavami sprejeli tudi v katoliške izdaje Evangelijev in listov (prvič 1613) in je bil še od druge polovice 18. stoletja dalje osnova pri oblikovanju novega občeslovenskega knjižnega jezika.

Pri slovenski protestantski knjigi so sodelovali tudi Slovenci na Koroškem. Pri pregledovanju Dalmatinove Biblije, preden se je natisnila, je pomagal pridigar Janž Fašank, ki je bil tedaj župnik v Čajničah pri Celovcu; celovski pridigar Gregor Fašank je ponudil koroškim deželnim stanovom, da posloveni neko postilo, če jo založijo. Knjige slovenskih protestantov, zlasti sveto pismo, so pridno prebirali tudi preprosti ljudje, zlasti pri Zilji, kjer je ostalo pri Podkloštru nekaj protestantskih družin še do danes. To je povzročilo, da je bil prvi slovenski pisatelj, ki je vstal proti protestantom v obrambo katoliške vere, spet koroški Slovenec, vetrinjski cistercijan Lenart Pohornik (Pachernecker), ter priredil za slovenske katoličane jezuitski (Kanizijev) mali katekizem (Compendium Catechismi Catholici, Gradec 1574 — doslej še niso zasledili nobenega iztiska). Po zatonu protestantovstva na Slovenskem so skrivni protestanti na Koroškem, zlasti pri Zilji, kot svetinje hranili rešene slovenske protestantske knjige, jih prebirali in prepisovali. Ko je Jožef II. razglasil versko svobodo, so dali v Celovcu celo spet natisniti Dalmatinov molitvenik (1584, 1595) ter mu dali nadpis „Kristianske bukvice“ (1784). Knjižni jezik protestantskih knjig in katoliških Evangelijev inu listov se pozna tudi v spisih koroških slovenskih bukovnikov do 18. stoletja.

Na koncu pa si oglejmo očenaš in vero v Trubarjevih prvih knjižicah in v Celovškem rokopisu (ok. 1430), ki sloni še na prvi prireditvi iz 8. stoletja v današnjem pravopisu, pa s starim jezikom; v oklepaju so popravki pisnih napak, n. pr. i (me) e nam. ynne.

Očenaš
Celovski rokopis
(ok. 1430)

Oča naš, kir si v nebesih, posvečenu bodi tvoje i(m)e, pridi bogastvu⁴⁾ tvoje, bodi vola tvoja kakor v nebesih ino⁵⁾ na zemli.

Kruh naš vsedani daj nam danas ino odpusti nam dalge naše, kakor ino⁵⁾ mi odčuščamo našen⁶⁾ dal (ž)nikom ino nas ne vupelaj v ednero iskusbo le nas reši od zlega.

Amen

Trubar Abecedarium
1550

Oča

Koku se prov moli oli kliče na Buga Sin.

Koker nas je Jezus Kristus, Sin boži vučil, taku:

Oča naš, kir si v nebesih, Posvečenu bodi tuje ime. Pridi k nam tuje kraljestvu. Izidi se tuja vola koker v nebi taku tudi na zemli.

Daj nam danas naš vsagdani kruh. Inu nam odpusti naše delge, koker mi

⁴⁾ Bogastvu nam. kraljestvu ni napaka, Besede kraljestvo v 8. stol. še nismo imeli; stvnem. richi pa je pomenilo pred vsem mogočnost, od tod tudi bogastvo in kraljestvo. V 16. in 17. stol. so rabili besedo tudi v pomenu božanstvo: Trubar, Kat. 1551, str.(26): v enim Bogastvi so tri persone oli imena.

⁵⁾ ino: prvotno i = in, tudi.

⁶⁾ Končnica — e n nem. i m je znak ziljskega narečja.

odpuščemo našim delžnikom. Inu nas ne vpelaj v to iskušno Samuč nas reši od zlega, zakaj⁷⁾ tuje je tu kralstvu inu ta muč inu ta čast imar tar vselej. Amen

Apostolska vera
Celovski rokopis ok. 1430

Jast verujo vu Boga Očo vsemogočiga, stvarnika nebes ino zemle. Ino vu Jezusa Kristusa nega Sinu ediniga našiga Gospodi, kir je počet od svetiga Duha, rojen iz divice Marie. Martran⁸⁾ pod poncio pilatusem, na križ raspet martav⁹⁾ ino vu gr(o)b položen dolu jide¹⁰⁾ k paklu, na tretji dan gori vsta¹⁰⁾ od martveh. Gori jide¹⁰⁾ vu nebesa sejdi k desnuci Boga Oče vsemogočiga, od tod jima priti soditi žive ino martve. Jast verujo vu svetiga Duha, svetiga karšanstvu¹¹⁾ občino svet(i)kov. Odpuščenje grehov,

vstanje života ino večni leben ¹²⁾.
Amen

Katehismus 1551

JEst verjo v Buga Vočo vsiga mogočiga, Stvarnika nebes ino zemle Inu v Jezusa Kristusa Sinu nega diniga Gospodi našiga.

Kir je počeid od svetiga Duha rojen od Marie divice.

Martran⁸⁾ pod Pontio Pilatužom, križan, vmrtov⁹⁾ inu v grob položen. Doli šal h tim peklom, na tretji dan gori vstal od smrti.

Gori stopel v nebesa, sedi na desnici Boga Oče vsigamogočiga. Od kod pride soditi žive in z vmrtve. Jest verjo v svetiga Duha. Ano krščansko Cerkev, gmajna tih svetikov.

Odpuščane tih grehov. Vstanena tiga života. Inu an večni leben¹²⁾.

Amen.

⁷⁾ Dostavek „zakaj ... vselej“ je Luther vzel iz carigradske t. i. lukianske redakcije grškega Novega zakona Mt 6, 13. Stoji tudi v starocerkvenoslovanskem prevodu.

⁸⁾ Slab prevod iz 8. stol. po vzorcu staronemškega: gimatrôt.

⁹⁾ Napačen prevod latinskega mortuus est umrl. Izvira iz 8. stol., stoji tudi v stvnem. obrazcih: tot enti pigrahan.

¹⁰⁾ jide (dvakrat) in vsta sta stsl, aorista, t. j. dovršni pretekli čas; zdaj je šel, je vstal.

¹¹⁾ Svetiga karšanstvu (pisano kar šanstvu): pač izkvarjeno iz svetu kat. karšanstvu; prim. stvnem. die heiligen allichun (vesoljno) christenheit i. pod.

¹²⁾ Slov. beseda život pomeni „telesno življenje“, „telo“; leben „dušno življenje“ izvira šele iz 17. stoletja (Kastelec): živjenje.

TONČI SCHLAPPER:

„SRCU“

V grmadah so človeštva muke zbrane,
trpljenje milijonov stoka v noč,
in brez presledka nove rane
novo spet bude bolest
iz veka v vek —

Krvi potoke in solzà jezéra,
prelitih iz milijonov src, oči,
ne zmeri več nobena mera; —
in nove rane, muke spet
množijo se ...

In ti srce,
ki v prsih stiska te trepet
za srečo, sebi pridobljeno,
ti tarnaš, ko da nimaš več moči,
zatreti v sebi slast in bol ognjeno.

Zdaj trdi rek
naj stre sanjavo ti prelest
in na stežaj odpre ti rano,
da v svojem praznem dnu sprejeti moč
ti bo svetà bolest, trpljenje zbrano.

Francišek Saleški Finžgar

Ob njegovi osemdesetletnici

Pred osemdesetimi leti, dne 9. februarja 1871, se je rodil v majhni vasici Doslovicah pri Breznici naš najboljši ljudski pisatelj Francišek Saleški Finžgar. Kakor večina naših velikih ljudskih mož, je bil sin revnih staršev. Oče mu je bil krojač, ki je s svojim zaslužkom le težko preživeljal svojo družino. Mali deček je obiskoval šolo v domači fari in pozneje v Radovljici. Kljub velikim težavam vsled pomanjkanja potrebnih sredstev se je odločil njegov oče, da da svojega nadarjenega sina v študij. Tako je mladi Finžgar tudi vstopil v ljubljansko gimnazijo in šel po njenem zaključku v semenišče. Po končanem študiju je bil po večletnem kaplanovanju leta 1907 imenovan za župnika in je kot tak služboval na različnih farah, dokler se ni preselil leta 1918 v Trnovo, kjer še danes živi kot ljuski duhovnik svojim faranom in kulturni delavec svojemu narodu.

Že zgodaj je odkrival svoj pisateljski talent in se v začetku baval predvsem z mladinsko književnostjo. Svoja prva dela je objavljval v različnih mladinskih pripovednih listih (kakor n. pr. v Vrtcu), ki jih je obogatil s svojimi globokimi, vendar preprostimi in vsakomur dostopnimi črticami, ki so bile vzete neposredno iz vsakdanjega življenja.

Že v mladih letih je spoznaval vso bridkost revnega životarjenja delovnega človeka, ki se je v potu svojega obraza mučil za vsakdanjim kruhom. To spoznavanje je tudi usmerilo vse njegovo delo na socialno plat življenja, ki jo je obdelal s svojo mojstrsko besedo. Med najbolj znane socialne motive štejejo njegova dela „Milijonar“, „Prestar“, „Bolnik“ i. dr. Problemi našega kmečkega življenja in različnih poklicov ter usoda našega preprostega človeka so postali snov njegovega pisateljskega stvarjenja. Oblikoval jo je kot realista, ki gleda svet z odprtimi očmi, kakor slikar, ki z iskrenim srcem ovekoveči pogled svojega očesa. Njegova dela so brez dodatkov izklesana iz trde vsakdanjosti, ki jo je doživljal, so umetniško oblikovane slike resničnega življenja, žive stvarnosti našega časa.

To izpričujejo vsi njegovi romani, novele in črtice, ki so vsi posneti iz naše zemlje.

Iz duševne in telesne nesvobode današnjih dni, ki jo je sam trdo občutil, mu je šel hrepeneči vid v srečna dalja lepših dni, ki jih je opisal v svoji nesmrtni stvaritvi: „Pod svobodnim soncem.“ Zgodovinski roman, ki ga z navdušenjem in vedno novo vnemo prebirajo tako naša mladina kakor vsi naši starejši ljudje, obravnava življenje naših davnih pradedov in je ena najlepših leposlovnih tvorb slovenske literature.

Nič manj znane in priljubljene pa niso našemu ljudstvu njegove življenjske drame, ki so vse tako resnične in prepričljive, da jih vsakdo občuti in doživlja kot košček svoje lastne usode.

Vedno spet radi vidijo naši ljudje „Divjega lovca“, „Našo kri“, „Verigo“ ali „Razvalino življenja“; nikdar ne občutijo ponavljanja igre, vedno veje iz prizorov teh dram sveži dih življenja, nepopačene slike človeške usode nam vstajajo pred očmi in nas silijo k razmišljanju.

Take trajne kulturne vrednote je mogel ustvariti samo človek, ki je z obema nogama, z vsem svojim človeškim bitjem stal v življenju, katerega praga nikdar ni zapustil. Črpal je iz njega najgloblje globine in oblikoval, kar mu je narekovalo. V tej svoji iskrenosti je vztrajal vsekdar, tudi v najtežjih časih, ki jih je

preživiljal s svojim narodom. Stal mu je ob strani kot človek, kot duhovni oblikovalec in zvest tovariš. Bil in je pravi ljudski duhovnik, da malo takih.

Tudi danes se še udejestvuje kot urednik knjig Mohorjeve družbe v Celju, katere posle vrši že od 1922. leta. Med letošnjimi knjigami Mohorjeve družbe

Fr. Sal. Finžgar

bo izšla tudi njegova planinska epična pesnitev „Triglav“, v kateri se je, običajni pripovednik, pokazal kot pesnik.

V globoki hvaležnosti do njegovega nesebičnega truda mu želimo ob njegovi osemdesetletnici še mnogo uspehov in sadov njegovega plodnega kulturnega ustvarjanja, kajti zavedamo se, da bi nam njegova smrt iztrgala najbolj priljubljenega in največjega ljudskega pisatelja današnjih dni.

T. Š.

Spominu Prežihovega Voranca

Kuharjevega Lovrota ni več. Težka je bila njegova življenjska pot, pot slovenskega koroškega proletarca, hlapca, kajžarskega sina, drvarja, delavskega voditelja, svetovnega popotnika, pisatelja, mojstra besede, ostrega opazovalca, tehtnega sodnika in vse razumevajočega dobrega koroškega človeka. Velika duša revolucionarja, upornika, silnega borca za pravice ubogih in razdedinjenih. Koroška, zemlja prvih kmečkih puntov med Slovenci, domovina Bunderliha-Čudna, ki je vodil koroške kmete nad grofe in škofo „za staro pravdo“, Koroška, ki je rodila Drabosnjaka, pavra-revolucionarja, ki je v lastni ilegalni tiskarni tiskal svoje rajme, ta naša Koroška je nam dala na višku svojih naporov, ko se je njen val upora in vitalne sile v obupu najvišje pognal, — Prežihovega Voranca. Njegova borba se na kraju že prepleta z množično borbo koroških partizanov ... njegova borba izzzveni v veličastno epopejo ...

Skromen je začetek njegove slave, trnjeva je njegova življenja prva pot. Na Prežihovem vrtu, doma pri težkem delu, med goro in tovarno, med ljudmi, ki pod raskavo skorjo skrivajo bogato toplo srce, tli plamen našega koroškega genija. Prisluhne tajinstvenim glasovom skope zemlje, vsrkava topli vonj pridnih pomagačev Jirsa in Bavha, med mladimi svojimi vrstniki se veseli in žalosti, zapleše v Jamnici, zapoje s plenkačo pod Plešivcem in še mlad išče družbo starejših sovrstnikov, ne pozabi, kar mu pripovedujejo, vedno se uči. Celovec ga mika, Ljubljana ga vabi, a v Trstu med pristaniškimi delavci, fakini in mornarji, občuti vse krivice proletarca, stavke in brezposelnost, spremljevalke kapitalističnega reda. — Uka neugasljiva žeja ga privede na Dunaj. Primerja in z odprtimi očmi vse vidi, vse si zapomni. Krivica se ne da več izmeriti: poleg posameznih ljudi-proletarcev odkrije cela ljudstva-proletarce. Zasovraži gnili avstrijski fevdalni napuh, ki ga predstavljajo nemški grofje in tovarnarji, generali in prelati: ne bo se boril za Franca Jožefa, razgnati je treba veliko ječo narodov. — Dezertira iz avstrijske vojske, a v Italiji naleti na isto gnilobo, na isti napuh in na iste probleme. — V tej prvi svetovni vojni je spoznal malega slovenskega človeka-upornika v vojaški suknji; nesmrten nezrušljiv spomenik mu je postavil v svojem „Doberdu“. Po vojni v Guštajnu je že sam sredi borbe; borba gre za Koroško. Čigava naj bo? — Iz vojske se je vrnil — komunist. Tam na vzhodu se je iz ognja in žara oktobrske revolucije ustvarjal nov svet, a koroški delavec je navezan na Celovec in na Dunaj. Vorančev boj velja avstro-marksizmu, prvič se sreča v boju z Rennerjem. Voranc je komunist, a ve, da je slovenske matere sin; preroško napoveduje avstrijskemu socialpatriotizmu klavern konec, „Požganica“ je njegova velika izpoved tistih časov. Celovška gospoda in gospoda po koroških trgih se je zavila v rdeče zastave; naj folksver tuli: v Austriji je republika, v Jugoslaviji je srbski Peter, v Avstriji vlada delavec, v Jugoslaviji pa militarizem in srbski žandarski kundak! „Mama, ne štimejte za Jugoslavijo, vaš sin bo v Macedonijo ajnrukov!“ Tako piše na zelenih listkih. — Voranc govori po vsej slovenski Koroški, v Kapli in Pliberku, v Borovljah, ob Vrbskem jezeru. Prvič pride tedaj, tudi na Drabosnje, v domači kraj kmeta upornika šuštarja-Drabosnjaka. — Borba za Koroško za časa plebiscita je Voranca še bolj povezala s koroškim ljudstvom. Ta tesna povezanost združena z zrelim študiranjem socialne in nacionalne strukture koroškega ljudstva in njegove bogate samonikle kulture je ustvarila iz Voranca najzvestejšega in najbolj nadarjenega interpreta trpljenja in upanja, večnega upiranja in neskončnega umiranja koroškega slovenskega ljudstva. Nastajajo že „Samorastniki“, zbirka novel, silnih, kakor jih Slovencem pred njim še ni nobeden napisal, zakopanih v koroško zemljo, trmasti izraz neslutene vitalnosti tega ljudstva, neizčrpne lepote te zemlje. — S tem, da se

Lovro Kuhar-Prežihov Voranc
(1893—1950)

je Voranc tako zagrizel v to zemljo, da je s polno roko zagrabil v njeno nedrije, je prerastel njen okvir; njegovi umotvori ga dvignejo do mednarodne, ne samo slovenske, že južnoslovanske in slovanske veljave. In čudno: prav v tem času, ko se bliža vrhu umetniškega stvarjenja, je Voranc prerastel tudi prejšnjega revolucionarja slovenskega formata. Ko vlada v stari Jugoslaviji šestojanuarski režim, roma Voranc po širnem svetu: apostol svetovne revolucije, organizator svetovnega proletariata. Skoraj vse evropske države ga vidijo, zapor po evropskih prestolicah ga poznajo. Kje je Norveška, kako nedogledna daljnja je Rusija, kako majhna je Koroška! Kako šumna so mesta Pariz in London in Berlin in Dunaj in Hamburg in Amsterdam, kako mirne so Kotlje, kako zaspana je Ljubljana. A ob norveških fjordih se spominja koroških jezer in umirjajočega glasu zvona tam pod gladino ob Vrbi. Ko se vrne skrivaj v domovino, ki ga že pozna in ga rada čita in navdušeno hvali njegove črtice in romane, ustvarja iz svojega zaklada nove umetnine, ena lepša od druge, in jih vse poklanja svoji Koroški. „Jamnico“, podoba njegovih Kotelj, knjigo „Od Kotelj do Belih vod“ in knjigo „Borba na tujih tleh“.

Druga svetovna vojna zateče Voranca v Ljubljani, kjer je takoj v prvih vrstah Osvobodilne fronte. Dolgo ga skrivajo njegovi prijatelji, a bevskanje steklih psov okoli „Slovenskega doma“ napelje okupatorja, ki se sam prav ne zaveda, kdo je Voranc, na sled. — Skozi šentpetersko kasarno, skozi mučilnico v Begunjah, skozi številne zapore v Nemčiji privede mučeniška pot Voranca v taborišče smrti Mauthausen. — „Da sollt ihr krepieren, ihr Hunde!“, jih pozdravijo ob prihodu v to nacistično taborišče smrti. A Voranc je po vseh preganjanjih še močan; v njem, ki se zdi silen kot gora, že poganjajo prve klice bolezni, ki ga ne bo več izpustila.

Nacizem je propadel. Voranc se vrne k svojim, — zmagovalec. Rad bi se odpočil, rad bi v miru pisal. Njegovo življenjsko delo je pa ustvarjeno le delno. Voranc pa noče, ne more počivati. Vedno ima pred očmi Koroško, Drabosnjakovo, Jarnikovo in Janežičevo Koroško!

Decembra 1945 je Voranc na povratku z Beograda z zasedanja Ustavotvorne skupščine bival nekaj dni v Ljubljani, pa smo ga obiskali, da bi se pogovorili o tem, kar je bilo i njemu i nam vedno najbolj na scru: „Tovariš Voranc, naš poslanec si, kako bo s Koroško?“ — „Borba bo, brez borbe ni nič!“ Bil je velik optimist tedaj, kakor smo bili vsi. In koliko je napravil Voranc, nam v svoji skromnosti še povedal ni! Aktivno je posegal v priprave za pogajanja za mirovno pogodbo in se zanimal za njihov potek v podrobnosti. — Takole je dejal nekoč:

„Kar so nam v zadnjih 100 letih germanizirali, vse to mora k Jugoslaviji! Tako govorim tudi avstrijskim tovarišem, ki nočejo vsi razumeti, da je bila teh 100 let napravljena nad koroškimi Slovenci velika krivica. Gospodarsko in politično močnejši je zlorabljal svoje gospodarske in politične vire za zasužnjenje koroškega slovenskega delovnega ljudstva, ki je delalo za tujca in pri tem zanemarjalo svojo srečo, zaostalo gospodarsko in kulturno. Ali naj priznamo to s silo in z nemško šolo ustvarjeno dejstvo?“

To je bil Voranc! Po te besedah je živel, delal in pisal Kuhar Lovro-Prežihov, naš nepozabni rojak!

Fr. Uršič

Peter Dornik:

Petletka Jugoslavije teče...

Sredi januarja 1950. leta se je zbralo v Ljubljani 143 zmagovalcev prve petletke. V treh letih, nekateri pa še prej, so svojo petletno plansko nalogo izpolnili. Rudarji, gradbinci, gozdarji in delavci drugih industrijskih panog — junaki socialističnega dela, pobudniki gibanja za večjo storilnost dela so si segli v roke. Maršalu Titu so obljubili, da bodo do konca leta 1951 izpolnili še eno petletko. Sestanek teh najboljših ljudi je bil za Slovenijo velik dogodek v začetku četrtega planskega leta.

Na tisoče takšnih junakov dela je že od takrat v vsej državi. Ljubomir Jovanovič, kovač v topilnici borskega rudnika pa bo že kmalu izpolnil drugo petletko. Na svetu so stvari, ki se ne dajo meriti in tehtati. Ena od teh je človeško delo in ljubezen do domovine. Strokovnjaki, ki ne upoštevajo te dragocene človeške lastnosti in ki je ima jugoslovanski delovni človek veliko, se včasih ušteje. Toliko ljubezni do dela ima jugoslovanski delovni človek, da ustvarja včasih tudi to, kar se zdi nemogoče. In prav zaradi takšne ljubezni je jugoslovanska stavba socializma vsak dan trdnjša. Z mirnim očesom zrejo v bodočnost, ker vidijo lepše življenje.

Pred leti so še šteli Jugoslavijo za deželo zaostalosti. In res. Stara Jugoslavija je bila zaostala. V proizvodnji jekla in železa so bili med zadnjimi v svetu. Na zadnja mesta so jih prištevali še v marsičem drugem. Na primer v kmetijski proizvodnji, potrošnji električne energije itd. Kdor pa bi danes meril novo Jugoslavijo z istim merilom, bi se temeljito zmotil. V vsem, v industriji, kulturnem življenju, skratka prav v vsem se že uvršča Jugoslavija med napredne države. Ne mine dan, da ne bi jugoslovanski delovni ljudje dosegli kakšne velike zmage. Od Jesenic do Skadrskega jezera, od Kardeljeva, novega pristanišča na plavem Jadranu, in tja do širnih slavonskih ravnin je eno samo veliko gradbišče. Ta pesem dela in graditve socializma je tako veličastna, da jo hodijo v Jugoslavijo poslušat ljudje iz vseh krajev sveta.

Plavži — orjaki, jeklarne in najmodernejše valjarne...

Dvignili bomo deželo iz zaostalosti, so sklenili milijoni delovnih ljudi, ki so sprejeli petletni plan. V ta veliki načrt so zapisali, da hočejo imeti tovarne avtomobilov, nove hidrocentrale, predilnice in tkalnice, tovarne pohištva in da hočejo imeti tudi težko industrijo, kajti država brez težke industrije je kakor človek brez hrbtenice.

Središče, kamor se ozirajo jugoslovanski delovni ljudje, so gradbišča velikih petletke. Že lani, predvsem pa še letos, je Zenica največje industrijsko gradbišče. Velikanska nova jeklarna št. 3 že daje tisoče in tisoče ton jekla. Ta ogromen objekt iz železne konstrukcije je dolg skoraj 300 m in stoji na površini 15.000 m². Visok je kakor šestnadstropna hiša. Letos se bodo trem Siemens-Martinovim pečem pridružile še tri. Dve novi peči bosta dajali po 100 ton jekla naenkrat, šesta manjša pa 60 ton. V novi kovačnici, ki bo letos dograjena, bodo kovali najtežje jeklene izdelke. Nad 10.000 kovanih strojnih delov, težkih tudi do 70 ton iz nove kovačnice bodo vsako leto monterji „Djure Djakoviča“ ali drugih podjetij montirali v novih tovarnah in na gradbiščih.

Onstran Bosne so spomladi začeli graditi prvi zeniški plavž. Orjaška naprava bo bruhrnila vsak dan iz svoje notranje razžarjenosti 700 ton železa. Samo ta plavž bo dajal dnevno še enkrat več železa, kakor so ga nekdanj dajali dnevno vsi plavži stare Jugoslavije skupaj.

Kjer koli topijo železo, morajo imeti tudi koks. Zato v Zenici gradijo tudi veliko koksarno. Koksarna pa bo tudi v Lukavcu pri Tuzli. Brez strokovnjakov

in znanstvenikov, ki jim je uspelo, da lahko iz domačega premoga pridobivajo koks, bi bila Jugoslavija še vedno odvisna od tujine.

Zenica ne bi bila največji kombinat težke industrije, če ne bi imela vsej ostali proizvodnji enake valjarne. Sredi leta so zidarji začeli graditi ogromno valjarno. Najvažnejši del tega obrata bo valjarna „Bluming“, ki jo že gradijo. V „Bluming“ valjarni, najmodernejši, kar jih je na svetu, bodo začeli valjati 5 tonski ingot in tam na koncu delovnega procesa bojo dobili izdelek, kakršnega so si želeli. Vse bo mehanizirano. Zenica bo s svojimi napravami-velikani prav res središče jugoslovanske težke industrije.

Ni še dolgo od tega, ko je bilo okrog majhnih železarskih obratov v Sisku le navadno polje. Skoraj čez noč pa je tu zrastel orjaški metalurški kombinat. Prvi plavž so jugoslovanski strokovnjaki iz domačega materiala zgradili v 10 mesecih. Sto ton železa steče hkrati iz plavža. Sedaj pa v Sisku gradijo drugi, še večji plavž. Kolektiv Siska pa se ne bo ponašal samo s svojimi plavži — velikani, temveč z edinstveno valjarno v Jugoslaviji in eno redkih v Evropi. V tej valjarni bodo izdelovali brezšivne Manes-Manove cevi.

Med najbolj bogate dežele po ležiščih bakrene rude štejejo strokovnjaki tudi Jugoslavijo. Poleg neizčrpnih ležišč pa ni bilo tovarne za izdelovanje bakrenih izdelkov. Sedaj pa gradijo pri Nišu veliko valjarno bakra, eno največjih del petletke.

Tudi po ležiščih boksita, rude za aluminij je Jugoslavija med najbogatejšimi, in vendar so aluminij kupovali v tujini, rudo pa izvažali. Ne bo dolgo tega, ko bodo na jugoslovanskem trižišču prodajali aluminijaste izdelke domače proizvodnje. Orjaška tovarna aluminija in glinice v Strnišču pri Ptujju je vsaki dan večja. Neutrudno hitijo delavci, da bi tovarna čimprej dala na trg in v industrijo svoj srebrnkasti proizvod. Kako velika pa bo ta tovarna, lahko vidimo že iz tega, da bosta za njeno „dihanje“ dajali električno energijo kar dve dravski hidrocentrali hkrati.

To vse je le del novih tovarn težke industrije, ki jih gradijo v Jugoslaviji. Niso pa pozabili tudi na stare obrate, preurejajo, dograjujejo in spreminjajo jih. V Guštanju so podrli staro kovačnico in sezidali novo. Na državni praznik, 29. novembra je iz nove najmodernejšje jeklarne v Guštanju priteklo najfinejše železo. V Štorah niso nikdar izlivali valjev. Lani v juliju pa so odlili že tisoči valj za industrijo. Dogradili pa so tudi plamenično peč za vlivanje 20 tonskih valjev. Na Jesenicah obratuje nova valjarna. V Lescach so dozidali oddelek za žičnike. Tako se vrstijo zmage, druga za drugo. Kako se razvija težka industrija, pa nam najbolj povesta dve številki. Pred vojno so proizvajali le 10 vrst jekla. Sedaj pa dajejo jeklarne že okrog 100 vrst domačega jekla, tudi do najbolj finih kvalitet.

Elektrika — tiha delavka — bo nadomestila milijone delovnih rok

Elektrika je kri industrije. Desetine novih tovarn lahke industrije, kombinatov težke industrije in novi stroji bi bili le kup hladnega železa, če ne bi imeli na razpolago dovolj električne energije. Te krvi industrije pa bi Jugoslaviji vedno primanjkovalo, če bi ostali pri starem. V novi veliki načrt so zapisali, da hočejo za več kot štirikrat povečati proizvodnjo električne energije. Če bi izkoristili vodo vseh rek in jezer, tako so pokazali računi, bi električna energija nadomestovala delo 168 milijonov delavcev. Ob tem bajnem bogastvu pa so bili nekdanji siromaki. Hidrocentrale so izkoriščale le eno samo stotinko vodnih sil. Zato gradijo in bodo še gradili hidrocentrale, kjer koli so za to pogoji.

Tisočletja že teče Neretva neovirano v svoji ozki strugi. Divja in silna je njena moč. In vendar bo njeno moč ukrotil kaj kmalu 80 m visok jez. Na

Neretvi gradijo eno največjih hidrocentral. Za jezerom se bo zbiralo 400 milijonov kubičnih metrov vode. Voda iz 40 km dolgega jezera bo tekla po dveh, dva kilometra dolgih predorih do hidrocentral. Drvela bo s hitrostjo tovornega vlaka in s silo 4000 vagonov. Dvorana, ki je večidel že zgrajena in kjer bodo stali generatorji in turbine, je tako velika, da bi lahko v njo spravili največje nebotičnike. Na Neretvi bosta dve hidrocentrali. Obe skupaj bosta imeli zmogljivost 400 milijonov konjskih sil. Na leto bosta dajali 1.600.000.000 kilovatnih ur električne energije. Toliko bo te energije, da bi lahko nadomestila delo 13 milijonov ljudi. Bosna in Hercegovina ne bosta več brez elektrike in velikih industrijskih podjetij. Hercegovina pa se bo spremenila v cvetoč vrt.

Planica

Hidrocentrali na Neretvi pa nista edini, ki jih gradijo. Desetine hidrocentral gradijo v Jugoslaviji. Drugi največji vir električne energije, ki ga gradijo, je hidrokombinat Mavrovo v Makedoniji. V umetno jezero mavrovske hidrocentrale bo voda dotekala vse leto. Jezero, desetkrat večje od blejskega, bo imelo 350 milijonov kubičnih metrov vode. Hidrokombinat Mavrovo bo imel 270.000 konjskih sil. Po zmogljivosti bo hidrocentrala Mavrovo druga za hidrocentralama na Neretvi.

V začetku junija lanskega leta so na gradbišču Vlasina, kjer bodo štiri hidrocentrale druga za drugo, dogradili veliko zemeljsko pregrado za umetno jezero. Zemeljska pregrada je prvi objekt te vrste v Jugoslaviji. Delavci in strokovnjaki niso imeli pri tem nikakršnih izkušenj. In vendar so uspeli.

Prav tako gradijo hidrocentrale v Hrvatski, Srbiji, Bosni in Makedoniji. V Sloveniji so na gradbišču hidrocentrale Moste gradbena dela že na zaključku. V veliki vinodolski hidrocentrali v Hrvatski že montirajo poševne cevi. Na Savi gradijo še drugo hidrocentralo v Medvodah. Prva turbina nove hidrocentrale na Dravi pri Vuzenici, ki bo prav takšna kot Mariborski otok, bo že letos obratovala. V nekaj letih pa bodo na Dravi zgradili še več hidrocentral. Samo v Sloveniji bi lahko zgradili 121 hidrocentral. Pogoji, kakršne imajo, so

takšni, da bojo v nekaj letih med državami z najbolj razširjeno električno mrežo in najcenejšo energijo.

*

Nove in nove hidrocentrale gradijo. Izdelujejo tudi velike turbine in generatorje. Turbine Litostroja, prvenca petletke, že poganjajo hidrocentrale v Mesičih, Ozlju, Savici, Zrnovcih in drugod. Delovni kolektiv Litostroja bije velik boj. 18 hidrocentralam bo poslal turbine. V Litostroju pa bodo izdelali tudi turbine, ki spadajo med največje v Evropi. Te turbine bojo montirali v Jablanici, Mavrovem in Rami.

Splošna tovarna kovinskih konstrukcij „Franc Leskošek“ v Mariboru je bila še pred leti manj pomembno podjetje. Kolektiv se je v kratkem času tako usposobil, da opravlja tudi najbolj zamotane naloge. Letos dela hidromehanične naprave kar za 28 hidrocentral.

Brez nove tovarne „Rade Končarja“ v Zagrebu ne bi mogle obratovati jugoslovanske hidrocentrale ali pa bi morali za drag denar kupovati v tujini dragocene generatorje. Iz male predvojne delavnice nemškega koncerna Siemens se je razvila velika tovarna hidrogeneratorjev. V „Rade Končarju“ izdelujejo že 13 različnih tipov generatorjev. Samo lani so jih izdelali 14. Prvorojencu hidrogeneratorju za Mariborski otok s 24.000 kilovat-amperov pa se bodo kmalu pridružili še večji. Za hidrocentrale na Drini, Savi in Dravi bodo izdelali v „Rade Končarju“ hidrogeneratorje z močjo do 50.000 kilovat-amperov. Poleg turbin, generatorjev pa bojo kmalu izdelovali tudi tanko izolirano žico — kable. Za njo že gradijo novo tovarno. Ob koncu petletke bo dajala kable za visoko napetost in one, po katerih teče električni tok do potrošnika.

*

V Jugoslaviji ogromno gradijo. Strokovnjaki pa niso vedno zadovoljni z vsakim materialom. Ta ima te, drugi drugačne zahteve. V gradbenem institutu v Ljubljani so strokovnjaki, ki hočejo ustreči enim in drugim. Cele dneve in noči preizkušajo in končno uspejo. Tako je letos inž. Marjan Ferjan iz Gradbenega instituta v Ljubljani izdelal beton, ki plava na vodi. Spenjen ali vacuum-beton je štirikrat lažji od navadnega.

Malo je držav na svetu, ki imajo magnezit. Poleg Češke, Avstrije, Sovjetske zveze, Grčije in Manžurije ga ima tudi Jugoslavija. Tisoče ton magnezitne opeke so v inozemstvu plačevali kos po dolarju. Tisoče ton magnezitne opeke potrebujejo za jeklarne. Pri Rankovičevem, ob velikih ležiščih magnezijevega karbonata, gradijo tovarno za magnezitno opeko. Ob koncu petletke bojo tudi v tem proizvodu samostojni. Četrta država so v Evropi, ki gradi veliko tovarno magnezitne opeke.

Zemlja se je razkrila

V Jugoslaviji so pod zemeljsko skorjo skrite dragocenosti. Milijarde ton premoga in drugih redkih kovin imajo. Premog je dobil še večjo ceno, odkar se ve, da lahko iz njega pridobivamo koks. Zato se premogovniki širijo z neverjetno hitrostjo. Premogovnik Kreka pri Tuzli je eden od orjakov jugoslovanske bodočnosti. V Kreki odpirajo rove na 66 krajih. Kreka bo ob koncu petletke dajala letno 6 milijonov ton lignita.

Poleg Kreke v Lukavcu gradijo koksarno. Koksarna bo največji potrošnik lignita iz Kreke. Polovico premoga, kolikor ga bado v Kreki nakopali vsak dan, bodo požrla žrela 75 peči v koksarni. Koksa ne bodo več kupovali v tujini.

Kopaonik v južni Srbiji je jugoslovanski Ural. Dragocene rude od antimona, cinka in svinca do srebra so skrite v njegovi notranjosti. Na Kopaoniku že odpirajo velike rudnike.

Črno goro smo nekdanj poznali samo po kamenju. Sedaj pa je znana tudi

po velikih ležiščih premoga. V plevalskem premogovnem bazenu ga je 250 milijonov ton. Poldrugo milijardo ton premoga ima kolubarski premogovni bazen. Tu bodo največji jugoslovanski premogovniki. Vsak dan večji so premogovniki v Brezi, Kaknju, Banovičih in drugod. V Velenju so letos zaključili izkopna dela na novem 375 m globokem jašku. Ob koncu petletke se bo proizvodnja premoga v Velenju povečala za šestkrat. Veliko velenjskega premoga bo porabila ena največjih kaloričnih central, ki jo gradijo v Šoštanju.

Poleg premoga je Jugoslavija bogata tudi na drugih dragocenih rudah. V Majdanpeku so letos odprli nov rudnik bakra, ki ne bo dosti zaostajal za

Otok bleški — kinč nebeški

Borom. Ne bo še kmalu zmanjkalo kroma, mangana, azbesta in drugih dragocenih rud, ki so jih šele začeli izkoriščati. Tudi za nafto ne bojo v zadregi.

Leta 1939 so v Jugoslaviji načrpali le 1000 ton nafte. Ali je mogoče niso imeli? Imajo je dovolj, toda računi kapitalistov so bili drugačni. Lani so je delovni ljudje — beli rudarji iz Lendave, Gojle in drugod načrpali že 62.608 ton. Letos bo proizvodnja nafte še večja. Kmalu jo bojo črpali z domačimi stroji. V Sessvetskem Kraljevcu že obratuje nova tovarna za vrtalne garniture. Nova ležišča nafte pa bojo kmalu začeli odpirati tudi pri Ljutomeru.

Nafte ne črpajo samo iz zemlje, temveč jo pridobivajo tudi iz oljnih škrljavcev. Pri Aleksincu imajo ležišče oljnih škrljavcev, ki je ocenjeno na milijardo ton. Iz petih rudniških jaškov vozijo škrljavcev. V posebnih pečeh pridobivajo iz njega nafto in katran, iz katrana pa druge izdelke.

Kaj pomenijo kratice TAM?

Jugoslavija je enastja država na svetu, ki izdeluje avtomobile. Leta 1946 so začeli sestavljati avtomobile. Pri tem niso imeli ne izkušenj niti dovolj materiala. Štiri leta napornega dela so velika šola za delovni kolektiv v Mariboru in Rakovici. Medtem je odpovedal pogodbe tudi Informburo. Jugoslovanska avtomobilska industrija se je pri vsem tem še bolj prekalila. Ne zanaša se več

na tujo pomoč, temveč le na svojo iznajdljivost. 514 različnih delov za avtomobile serijsko izdeluje industrija. Kolektiva tovarne avtomobilov v Mariboru in industrije motorjev v Rakovici sta izdelala čez 20.000 raznih vrst orodij za avtomobilske dele. Iz tovarne „Sava“ v Kranju pošiljajo avtomobilske gume, kjer piše: „Izdelano v Jugoslaviji.“ Po novih cestah vozijo avtomobili z znamko TAM, ki jih izdeluje kolektiv Tovarne avtomobilov v Mariboru.

Zadruge — temelj naprednega kmetijstva

Tiho in spokojno počivajo prleške gorice. Težka megla se spušča na hribčke, Gorice počivajo, zemlja počiva, da bi spomladi odpočita in preorana dala v dvojni meri življenjsko silo. Ne spi in ne počiva pa prleški viničar. Najbolj izkoriščano bitje v prejšnji Jugoslaviji. Sedaj je svoboden, prost, zaveden zadružnik. Polne roke dela ima in vendar dela z veseljem za sebe, za zadrugo, za skupnost. Ni se mu treba bati, da bi ga na zimo potisnil čez prag nekdanji lastnik vinskih gor, gospod grof.

Ne spi in ne počiva zadružnik zadruge „Osojnik“ pri Ptuj. Zemljo, kjer je bil še pred nedavnim gozd, prekopava in pripravlja za nov breskov nasad. Takrat, ko lahko padajo z neba beli kosmiči, on računa: „Lani in leto prej smo 15 ha zemlje zasadili z breskovimi drevesi. Letos bomo plantažo povečali na 34 ha.“ Do koder seže pogled, sama drevesa v vrsti sajena, jeseni polna dišečega sočnega sadu.

Ne počiva zadružnik v Arji vasi. Tudi on pregleduje polja in računa, kje in kako bo razširil nasade hmelja z zlatimi kobulami, savinjskega goldinga.

Ne spi in ne počiva nekdanji kolon v Istri, viničar v Brdih, zadružnik, slovenski kolonist v Vršču. Ne spijo in ne počivajo 4 milijoni jugoslovanskih zadružnikov, gospodarji 18.000 kmetijskih delovnih zadrug.

Dobro četrtino obdelovalne zemlje v državi obdelujejo in z umnim gospodarstvom dvigajo proizvodnjo. Kmečke delovne zadruge so pokazale vse prednosti skupne obdelave zemlje. Več pridelka imajo, polje je bolj umno obdelano. Zadružniki gradijo nova poslopja, kupujejo stroje. V zadnjih letih so zadrugne organizacije prejele nad 22 milijard dinarjev kredita.

Tudi za kmetijstvo gradijo tovarne in izdelujejo vedno nove stroje. Zadružnikom je kolektiv industrije motorjev v Rakovici že lani poklonil svoje prvence — traktorje, močne po 50 konjskih sil. V novih tovarnah že izdelujejo velike kmetijske stroje. Jugoslovanski kombajni za žito žanjeno in mlatijo hkrati. „Rade Končar“ je izdelal električni inkubator, ki sprejme vase 4500 jajc. Izdelal je tudi električno kokljo, ki greje 600 do 800 piščancev. Kolektiv tovarne verig v Lescah dela moderen kombiniran stroj za vsa dela od zgodnje pomladi do pozne jeseni. V tovarnah izdelujejo poleg številnih drugih strojev tudi rotacijske kopače, pravo armado nadomestnih rok.

*

Petletni plan posega tudi v kmetijstvo. Za tisoče delovnih ljudi, ki so šli v industrijo, je treba preskrbeti hrane. Za lahko industrijo pa je treba preskrbeti tudi surovine. Zato cele pokrajine spreminjajo svoje dosedanje lice. Na Jelas polju sejejo riž, riž sejejo tudi v Makedoniji, kjer pa se naglo razvija še druga kmetijska panoga — sajenje bombaža. V petletnem planu je zapisano, da bodo v Makedoniji letos posejali bombaž na 20.000 ha zemeljske površine. Makedonci pa so že lani posejali bombaž na 40.000 ha površine. Petletni plan v sajenju bombaža so že enkrat presegli.

Proizvodnji bombaža primerno pa se v Makedoniji tudi razvija tekstilna industrija. V Štipu so lani začeli graditi tekstilni kombinat, največji v državi in na vsem Balkanu. Drug velik tekstilni kombinat gradijo v Tetovem. Ta bo predeloval volno v volnene tkanine.

Zboljšanje življenjskih pogojev je cilj graditve socializma. Zato gradijo tudi tovarne, iz katerih delovni ljudje dobijo potrošne predmete. V sončni Primorski že obratuje velika tovarna pobištva. Velik kombinat za gospodinjsko in sanitarno keramiko gradijo pri Zagrebu in Mladenovcu. V Žireh izdelujejo vsako leto tisoče športnih čevljev. Gradijo še nove usnjarne, tekstilne tovarne in drugo. Poleg vsakega novega gradbišča gradijo sto in sto stanovanj. Tudi za stanovanja študentov skrbijo. Pri Zagrebu gradijo študentsko mesto za 25.000 prebivalcev. Novi študentski naselji sta tudi v Ljubljani in Beogradu.

*

Z novimi tovarnami in izdelki skrbijo tudi za višjo raven delovnih ljudi. Naklade knjig in brošur rastejo iz leta v leto. Leta 1948 so natisnili že 31 milijonov knjig in brošur. Pomanjkanje papirja bodo odpravili sedaj z novo veliko tovarno celuloze v Prijedoru. Največja je v Jugoslaviji in na Balkanu. V Samoboru gradijo moderno tovarno filmov. V Zagrebu že prodajajo prve fotoaparate domače proizvodnje. Proizvodnjo kino-projektorjev in kino-ojačevalcev so v primerjavi z letom 1948 dvignili za 1550 odstotkov.

Veličastno zmago je lani slavilo 350.000 naših mladincev. Končano je veliko delo na gradnji avtoceste „Bratstva edinstva“. Žulji in prelit znoj so kronani z uspehom. Po 392 km dolgi cesti lahko vozijo avtomobili s hitrostjo 150 km na uro in prej ko v štirih urah pridrviijo iz Zagreba v Beograd.

Od partizanskih delavnic do S — 49

1. maj 1950 v Beogradu. Sto tisoče delovnih ljudi je slavilo delavski praznik. Po beograjskih ulicah je odmeval ropot motorjev in jeklenih goseničastih koles. Tisoči delovnih rok so zaploskali v pozdrav tankistom Jugoslovanske armade. Tankisti so se vozili na tankih domače proizvodnje. Za njimi so skoraj neslišno tekli na gumijastih kolesih topovi jugoslovanske serijske proizvodnje. V zraku je brnela eskadrila prvih borbenih letal domače proizvodnje S—49.

Iz prvih partizanskih delavnic, kjer so jugoslovanski borci izdelovali ročne bombe, puške in metalce min, se je ob pomoči vsega ljudstva razvila močna in moderna vojna industrija. Jugoslovanska armada nima namena prodirati v tuje dežele. S svojim orožjem bo znala hrabro braniti zemljo, po kateri je tekla kri borcev v veliki osvobodilni vojni. Tja čez sinja morja v širni svet plovejo prve jugoslovanske prekooceanske ladje. S seboj nosijo veliko novico o močni novi socialistični Titovi Jugoslaviji. Vsem pa, ki klevetajo jugoslovansko graditev socializma, plod milijonov rok delovnih ljudi, je najlepše odgovoril veliki ljudski pesnik Oton Župančič v svoji zadnji pesmi, ko je zapisal:

„Petletka naša teče.“

MIHAEL MARJAN KLINAR:

VEČER

*Mrak se vpleta med jesensko drevje,
v krvi zarje jezera blestijo,
voda pada v šumu čez pečevje,
naše misli v novi čas zorijo ...*

*Z mrakom spuščamo se tja v dolino,
tiho in neslišno skozi hoste ...
Bratje, nosimo vam domovino,
z nami skupaj jo ljubili boste ...!*

Kaj nam je prineslo leto 1950

Dovolj je bilo trpljenja in vojnih grozot! Tako pravi vsak pošten človek v svetu brez razlike na narodnost in barvo. Vsi bi radi pravičen mir in v miru bi si ljudje radi ustvarjali lepše življenje. Narodi bi radi bili svobodni tujih gospodarjev in vseh tistih, ki v senci bajonetov ponujajo svojo kulturo in „demokratičnost“, v resnici pa jim gre le za profite na račun drugih. Tujih vsiljevalcev so narodi po svetu siti. Marsikje v svetu so v letu 1950 demokratični narodi to tudi odločno povedali.

Na Daljnem vzhodu

Navajeni smo reči, da je bilo leta 1945 vojne konec. Pa ni res tako. V Evropi so sicer utihnili topovi in eksplozije bomb, na Daljnem vzhodu pa traja vojna naprej. Veliki kitajski narod — največji na svetu, saj šteje 483 milijonov prebivalcev — si je pod vodstvom Mao Ce Tunga izbojeval svobodo. Konec januarja so javili iz Kitajske, da je narodnoosvobodilna vojska svojo domovino osvobodila razen Tibeta in otoka Formoze. Premagan in razbit je bil režim fevdalcev in reakcionarne državne birokracije in tuji imperialisti so izgubili oblast v državi. Stara Čangkajškova Kitajska je bila namreč polkolonijalna država, kjer so vedno največ profitov posneli tuji kapitalisti.

Voditi tako veliko državo pa ni lahko, posebno, če je bila še tako razrušena in izmučena po prestani državljanski vojni. Iz Nove Kitajske so februarja javili, da severno od reke Jangce v Vzhodni Kitajski od 16 milijonov prebivalcev 3 milijone nima kruha in da gladujejo.

V začetku leta 1950 je bil Mao Ce Tung več kot dva meseca v Moskvi. Rezultat tega dolgega obiska, ki se mu je pozneje pridružil tudi kitajski zunanji minister Če En Laj, je bil, da so med Kitajsko in Sovjetsko zvezo podpisali gospodarski sporazum za trideset let. Vsota tega sporazuma pa ni večja kot znašajo krediti in „darila“ Marshalllove pomoči Avstriji v letih po kapitulaciji. In vendar je Kitajska velika za skoraj sedemdeset Avstrij. Mesec potem pa je vlada Sovjetske zveze sporočila, da je zvišala vrednost rublja za 25% nasproti dolarju — Rusi trgujejo namreč s Kitajsko in svojimi satelitskimi državami po dolarskem kurzu. To pomeni, da bodo te države (ki naj bi bile za Ruse bratske socialistične države) morale za četrtno dražje plačevati, kar bodo kupile v Sovjetski zvezi. Taki trgovski triki, ki jih uporabljajo Rusi, niso nič novega. Jugoslavija je bila toliko odločna, da se jim je že davno uprla.

Po spremembi položaja se velike kapitalistične države kar ne morejo sprijazniti s tem, da nimajo več besede na Kitajskem. Med prvimi nasprotniki je Amerika. Ameriški kapitalisti pa se tudi jeze, da bi kdo iz imperialističnega tabora trgoval z Novo Kitajsko. Posebno oster spor je nastal med Ameriko in Anglijo zaradi trgovine s Kitajsko. Angleži se niso držali ameriškega opozorila in so kljub temu prodajali nafto Novi Kitajski. Tudi glede priznanja Nove Kitajske so Angleži zavzeli pozitivnejše stališče, dočim so Amerikanci celo z orožjem zaščitili nekdanje kitajske oblastnike s Čang Kajškom na čelu, ki so zbežali na otok Formozo.

Kitajski dogodki so močno odmevali v svetu. Zaradi njih se je zaostril tudi položaj v Varnostnem svetu. Sovjetski zastopnik Malik je 10. januarja zapustil Varnostni svet in izjavil, da se ne vrne prej, dokler tega foruma ne zapusti zastopnik Čang Kajškove vlade. Čang Kajškov zastopnik pa je po zaslugi Zahodnih delegatov ostal v Varnostnem svetu, ki je delal naprej brez ruskega zastopnika. Nastal je položaj, da je bila Jugoslavija skoraj edina, ki je zagovarjala Novo Kitajsko in njeno udeležbo v Varnostnem svetu ter odvzem pravice Čang Kajškovemu zastopniku, da bi govoril v imenu Kitajske.

Koristi Nove Kitajske so imele v Varnostnem svetu zaradi odhoda Malika še manj glasov in svet se je še ostreje razdelil v dva tabora ter je že grozilo, da bo Organizacija Združenih narodov izgubila na svojem pomenu. Ni mogoče drugače oceniti tega, kakor da so Rusi s tem korakom še bolj izolirali Novo Kitajsko od ostalega sveta — da bi sami imeli še več besede v njej. Rusi imajo z revolucionarno Kitajsko namreč stare izkušnje. Že pred leti se je Mao Ce Tung uprl moskovskim direktivam in dal celo aretirati zastopnika nekdanje Kominterne, ki je prinesel direktive iz Moskve, in se hotel vmešavati v kitajske zadeve. Mao Ce Tungovi ljudje danes sicer pokorno slede Moskvi, vendar storijo Rusi vse, da bi pri tem tudi ostalo.

Z odhodom Malika iz Varnostnega sveta pa so začeli sovjetski zastopniki zapuščati tudi druge ustanove Organizacije združenih narodov. 6. marca je zastopnik SZ zapustil sejo Mednarodnega dečjega fonda, še prej Svetovno zdravstveno komisijo in nato še druge. Sovjetskemu zgledu so sledile tudi druge informbirojevske države, čeprav so imele od mnogih teh ustanov neposredne koristi. Voditelji Sovjetske zveze hočejo imeti pač v podrejenih državah prvo in zadnjo besedo. Koristi teh držav so zanje malo pomembne.

Ne smemo prezreti, da so tudi drugi narodi v daljnji Aziji dosegli velike uspehe v letu 1950. Močna revolucionarna gibanja so prisilila imperialistične države do koncesij tem narodom. 26. aprila je bila Indija razglašena za republiko, še prej pa je bila ustanovljena republika Zedinjene države Indonezije. Anglija in Nizozemska sta pri tem izgubili na direktnem vplivu v teh državah. Do tega ne bi prišlo, če se ti narodi ne bi tako odločno in požrtvovalno borili. Ti narodi brez dvoma niso še dosegli tega, kar hočejo, vendar je bil ta zadnji uspeh le zopet močan korak v njihovem razvoju in boju proti kolonialnemu suženjstvu.

Vzhodne države so priznale tudi Ho Ši Minhovo Vietnamsko vlado. Tudi Jugoslavija jo je priznala, kar je zbudilo ostre komentarje v Franciji. Francozi pa so za protitež proti Ho Ši Minhovi vladi osvobodilnega gibanja zopet ustoličili vietnamskega cesarja Bao Daja, ki so ga zahodne države priznale kot „edinega“ predstavnika Indokine. V Indokini v Vietnamu traja boj še naprej. V Bao Dajevi, francoskim kolonialnim vladarjem pokorni vladi, pa dobivajo vedno več vpliva Amerikanci. 20. marca je okrog 4000 delavcev in študentov demonstriralo v Saigonu (prestolnici francoske Indokine) proti ameriški „pomoči“.

Na Koreji je izbruhnila vojna

26. junija je nova vest z Daljnjega vzhoda pretresla svet. Čete Severne Koreje so prekoračile 38. vzporednik in vkorakale v Južno Korejo. Severna Koreja je bila namreč pod vplivom Sovjetske zveze, Južna pa pod vplivom Amerike. Kot na dlani je bilo takoj jasno, da tu ne gre za resnično osvoboditev in združitev Koreje, ampak da pomeni vojna v Koreji spopad med dvema blokoma, od katerih bi vsak rad imel čim več oblasti v svetu. Revni ljudje „Dežele jutranje svežine“, kakor pravijo Koreji, so na eni strani dajali svoja življenja za imperialistične koristi Sovjetske zveze, na drugi strani pa Amerike. Pustošenje in smrt sta zavladata v deželi, katere ljudje bi bili radi resnično svobodni in združeni in ki so prej že toliko prestali pod japonsko okupacijo.

V Lake Succesu se je takoj sestal Varnostni svet — brez sovjetskega zastopnika, ki je odklanjal sodelovanje v njem — in razpravljajal o nastalem položaju. Jugoslovanski delegat je predlagal ustavev sovražnosti, umik severnokorejskih čet nazaj na 38. vzporednik in zaslisanje zastopnika severnokorejske vlade. Varnostni svet se ni strinjal s tem. Odločeno je bilo, da naj se začne oborožena intervencija ameriških čet pod komando Mac Arthurja in pod zastavo Organizacije Združenih narodov. Pozneje so se ameriškim četam pridružile še čete iz nekaterih drugih držav zahodnega bloka.

V Koreji je divjala vojna. Severnokorejske čete so kmalu zavzele glavno mesto Južne Koreje Seul in prodirale naprej, tako da se je začelo govoriti že samo o mostišču okoli Fusana, obalnega mesta na jugovzhodu korejskega polotoka. V septembru so se začeli dogodki obračati. Južnokorejske čete skupaj z ameriškimi in drugimi četami so začele potiskati severnokorejsko vojsko nazaj in kmalu je bila prestolnica Seul zopet osvobojena in južnokorejske sile so začetkom oktobra prekoračile 38. vzporednik, zavzele važno pristanišče Severne Koreje Vonsan in namerile svoj korak proti glavnemu mestu Severne Koreje Fenjangu. Tako je šla fronta dvakrat čez velik del korejskega polotoka in prizadejala dvajsetmilijonskemu korejanskemu ljudstvu strašno škodo. Tuji okupatorji pa so ostali v deželi.

Medtem pa se je zgodilo še nekaj značilnega. Prvega avgusta je sovjetski zastopnik Malik naenkrat zopet izjavil, da bo prevzel predsedstvo Varnostnega sveta, ki mu je po vrstnem redu pripadlo. V tistem času se je že ustavljala fronta v Južni Koreji. V Varnostnem svetu in pozneje v Organizaciji Združenih narodov so se začele ostre debate okoli korejskega vprašanja. Končno je bila v oktobru izglasovana resolucija osmih držav, ki predvideva ustanovitev enotne vlade za Korejo, nakar bodo sile OZN zapustile Korejo. Tudi Sovjetska zveza je predlaga enotno vlado za Korejo. Jugoslavija je nastopila proti eni in proti drugi resoluciji, ker način, ki ga predlagata resoluciji, kako naj bi Koreja prišla do „enotne“ vlade, ne pomeni nič drugega, kakor z ene ali druge strani vsiliti korejskemu ljudstvu tujo voljo. Jugoslavija je predlagala takojšnjo ustavitev sovražnosti, priznanje 38. vzporednika začasno mejo, izvedbo splošnih demokracijskih volitev za enotno Korejo, ustanovitev Komisije združenih narodov za vso Korejo, ki naj bi nadzirala priprave in izvedbo volitev ter zagotovila enotnost volivnega sistema in resnično svobodo volitev. Takoj po volitvah pa naj bi se organi Združenih narodov umaknili s Koreje. Jugoslovanski zunanji minister Kardelj je v Organizaciji združenih narodov vedno odločno branil stališče združene Koreje brez kakršnegakoli vmešavanja od zunaj. Resolucija osmih držav pomeni samo vmešavanje sil OZN v notranje korejske zadeve in nasilno uvajanje določenega družbenega in političnega sistema.

Poleg korejskega vprašanja je bilo eno najvažnejših vprašanj sprejem zastopnikov Nove Kitajske v OZN. Poleg vzhodnih držav je za sprejem vedno odločno glasovala Jugoslavija in temu stališču se je pridruževala tudi Indija.

Boj delavstva za večji kos vsakdanjega kruha

Dogodki na Daljnem vzhodu pa so odmevali celo v življenju malega človeka v Evropi in drugod po svetu. Od 26. junija naprej, odkar je izbruhnila vojna na Koreji, so začele rasti cene življenjskih potrebščin. Vojnohujskaško pisanje na eni strani, na drugi strani pa histerična propaganda za mir, ki je bila samo krinka za sovjetske načrte, sta ustvarili tako mišljenje med ljudmi, da bo vsak čas izbruhnila tretja svetovna vojna. Pri vsem tem so seveda največ zaslužili veliki kapitalisti, ki se bavijo z izdelovanjem vojaškega materiala, z njimi vred pa tudi manjši kapitalisti, ki so živež, oblačila in drugo na veliko prodajali za višje cene in pri tem dobro zaslužili.

Pa se ozrimo še drugam po svetu, kaj je prineslo leto 1950. Že takoj v začetku leta so časopisi pisali o velikih stavkah delavcev. V Ameriki je skoraj en mesec stavkalo 370.000 rudarjev, ki so zahtevali višje plače. Delavci so s stavko uspeli. Marca je stavkalo tudi na Japonskem okrog 300.000 rudarjev, maja v Argentini okrog 400.000 pristaniških delavcev in nekoliko pozneje v Indiji 200.000 tekstilnih delavcev. V Italiji se je zopet razvnelo močno stavkovno gibanje. Policija, ki je nastopala proti delavstvu, jih je v zadnjem tednu marca aretirala okrog 8.000, 800 od teh pa je bilo postavljenih pred sodišča. V Italiji je bilo tudi močno gibanje kmetijskih delavcev brez zemlje, ki delajo na ogrom-

nih posestvih italijanskih fevdalcev. Ti delavci so si prisvojili že okrog 125.000 ha veleposestniške zemlje. S svojim odločnim bojem že desetletja pritiskajo na vlado, naj izvede agrarno reformo. Italijanska vlada je v letu 1950 tudi sklenila agrarno reformo, ki pa je določena pod takimi pogoji in tako malenkostna, da ne prizadene občutno veleposestnikov in je le kompromis, h kateremu je bila prisiljena, da bi vsaj nekoliko umirila naraščajoče gibanje kmetijskih delavcev. Mnogi spopadi s policijo, ki je branila koristi fevdalne gospode, so povzročili tudi mnogo smrtnih žrtev med delavci. Italijanski komunistični voditelji pa so se medtem v parlamentu pogajali z buržoaznimi zastopniki in v zadovoljstvo italijanskih fevdalcev večkrat mirili razburjene kmetijske delavce, ki so zahtevali svoje pravice.

Ves svet je v tem času postal tudi pozoren na Belgijo, kjer so državljani glasovali za povratek kralja Leopolda. 2.933.382 glasov je bilo oddanih za povratek kralja, 2.151.477 pa proti. Par dni pozneje je že pol milijona delavcev začelo stavkati v protest proti osvraženemu kralju, ki je leta 1940 ukazal svoji vojski, naj se ne bori več proti Nemcem, med okupacijo pa je sodeloval z nemškim okupatorjem. Položaj se je z vsakim dnem bolj zaostreval. Socialistična stranka je pozvala ves narod, naj se upre povratku kralja v Belgijo. Kljub temu se je 22. julija kralj Leopold vrnil. V znak protesta je iz vlade izstopilo devet socialističnih ministrov. Sledil je generalni štrajk in spopadi policije in delavstva po ulicah glavnih mest. Vsak dan je delovno ljudstvo vedno ostreje protestiralo proti nepriljubljenemu monarhu, dokler 1. avgusta ni odstopil in prepustil vladarsko mesto najstarejšemu sinu. Mladi kralj je zamenjal starega, monarhisti pa so se s svojim reakcionarnim režimom obdržali na vladi.

Informbirojevske stranke izgubljajo na vplivu

Nekaj zelo značilnega se je v zadnjem letu tudi pokazalo v svetu. Na volitvah v Angliji so komunisti izgubili precejšnje število glasov, na Danskem so pri volitvah izgubili 18 mandatov, v Zahodni Nemčiji je bilo število komunističnih glasov na volitvah 8. junija za 175.225 nižje kot pri prejšnjih volitvah in podobni rezultati so bili tudi drugje. Zakaj je prišlo do tega?

Položaj v svetu je bil tak, da bi komunistične partije morale biti pravzaprav močnejše kot prej. V Ameriki n. pr. je naraslo število brezposelnih v februarju za 1 milijon, v Italiji v marcu za 50.000 in podobno tudi drugod.

Naraščanje brezposelnosti in zaostritev razrednega in osvobodilnega gibanja v svetu pa je le del vedno ostrejših nasprotij v kapitalističnem svetu. Z naraščanjem takega gibanja bi morale nujno rasti tudi komunistične stranke po svetu, ki naj bi vodile ta gibanja. Pa je ravno nasprotno. Komunistične stranke so izgubile na pristaših. Zakaj? Nič ne bomo zgrešili, če povemo, da prav zaradi tega, ker komunistične in informbirojevske stranke, kar je točnejše ime zanje, niso več stranke teženj in želja demokratičnih ljudi svojih narodov, ampak so tuje agenture. V tem primeru agenture Moskve, oziroma agenture za uveljavljanje moskovskega vpliva, ki gre navzkriž z interesi narodov.

Najbolj jasno se je to pokazalo v primeru Jugoslavije. Ko so v Moskvi najbolj glasno kričali, da so za mir in proti vsaki agresiji, so sovjetski tanki ogrožali jugoslovanske meje, satelitske informbirojevske države pa, ki mejijo na Jugoslavijo, so neprestano izzivale na jugoslovanskih mejah. In zakaj? Samo zato, ker se je jugoslovanska država uprla izkoriščanju s strani Sovjetske zveze in ker je povedala, da izkoriščanje po kapitalističnem vzorcu, včasih še nekoliko bolj nesramno kot kapitalistično, nima s socializmom in bratstvom med narodi ničesar skupnega. In ne samo to. Vodstvo Sovjetske zveze se je preko najrazličnejših organov vmešavalo v notranje zadeve Jugoslavije in ukazalo gospodarsko blokado, ki je bila hujša kakor proti fašistični Španiji ali nekdanji nacistični Nemčiji. Taka je resnica in resnično spoznavajo ljudje v svetu vedno bolj.

Svobodoljubni narodi si ne žele okupatorjev, pa naj bi bili tudi socialistični. Komunistične stranke po svetu pa so moskovske filijale, ki celo odkrito govorijo, da bi pozdravile sovjetske bajonete v svojih državah. Zato in še zaradi raznih drugih stvari, o katerih se je že dosti pisalo, izgubljajo komunistične stranke vpliv med ljudstvom in nimajo pravice govoriti, da so resnično narodne stranke, ki hočejo svojemu ljudstvu dobro. Če kapitalisti uspevajo razbijati komunistične stranke, potem je to krivda take satelitske politike teh komunističnih strank.

Odločno prizadevanje Jugoslavije za mir v svetu

V takem svetovnem položaju, ko se prepirata med seboj dva bloka, vzhodni in zahodni, kdo bo močnejši in kdo bo kontroliral več drugih držav, je v letu 1950 svet močno prisluhnul, kaj pravijo Jugoslovani. Vsi poštene ljudje so obsodili blokado informbirojevskih držav nasproti Jugoslaviji in ogražanje njenih meja. Na tisoče ljudi pa se je tudi na svoje lastne oči prepričalo, da v Jugoslaviji ni kapitalističnega izkoriščanja, da ni imperializma in ni fašizma, kakor že dve leti pripovedujejo informbirojevci.

V Jugoslaviji je bil v letu 1950 kongres pristašev miru. Jugoslovanski zastopniki so govorili v Varnostnem svetu, v Organizaciji združenih narodov in še drugod povsod povedali, da Jugoslavija obsoja politiko, ki deli svet v področja izkoriščanja in da Jugoslavija zahteva svobodo zase in za vsak narod, pa naj bo velik ali majhen. Vsi morajo biti enakopravni in nobeden nima pravice izkoriščati ali podjarmiti drugega naroda.

Ko je bila razglašena resolucija Informbiroja in je Jugoslavijo izdal velik slovanski brat, je bila Jugoslavija praktično osamljena v svetu. Če pa pogledamo položaj danes, pa je že močno drugačen. V vsem svetu znani napredni ljudje kot francoski književnik Cassou, angelški levi socialist Zilliacus, podpredsednik ameriške napredne stranke Rogge, nekateri člani španskega Centralnega komiteja komunistične stranke in tisoči delavcev, mladincev, novinarjev, književnikov in drugih vidnih ljudi so bili v zadnjih dveh letih v Jugoslaviji. Spoznali so težko borbo jugoslovanskih narodov, ki si obnavljajo svojo porušeno domovino, si gradijo pravičnejši družbeni red in ustvarjajo svojo industrijo z največjo požrtovalnostjo in marsikdaj ob pomanjkanju, samo, da bi jutri lepše živeli. Vedno več je ljudi v svetu, ki obračajo svoje oči proti Jugoslaviji in občudujejo njeno junaško zadržanje in odločno obrambo pravic enakopravnosti in samostojnosti vseh narodov.

Za leto 1950 je značilno tudi to, da se je že v vrsti zahodnih držav ustanovilo gibanje in tisk, ki brani pravico narodov in pravični boj za družbeni napredek. Ta gibanja odklanjajo zahodno in vzhodno imperialistično politiko ter stoje na istem stališču kot Jugoslavija.

Medtem, ko se množe pobegi iz vzhodnih držav in to celo vidnih državnih funkcionarjev in ko so imeli v vzhodnih državah že vrsto procesov in „čiščenj“ v komunističnih strankah, ko so na primer ob meji z Jugoslavijo na Bolgarskem, Madžarskem in Romunskem preseljevali ali internirali ljudi, so v zahodnih državah mnogi vidni napredni borci izstopili iz informbirojevskih komunističnih strank in začeli borbo za pravico in resnico v delavskem gibanju.

Rakova pot Avstrije

Pa v Avstriji? Gospodarsko stisko — pomanjkanje denarja — čuti razen dela bogatašev in špekulantov vsak delavec, kmet, obrtnik, nameščeneec, mali trgovec i. t. d.

Po uradnih podatkih je bilo v Avstriji marca 1950 okrog 195.000 brezposelnih. Takozvani „Lohn- und Preisabkommen“ so v letu 1950 že četrto izvedli. In posledice? Lani so povišali plače za približno 13 odstotkov, cene pa so na-

rastle za 30 odstotkov. Letos pa so zračunali, da so bile plače za eno tročlansko družino povprečno mesečno zvišane za 100 šilingov, stroški pa so hkrati narastli za 150 šilingov. Tako gre avstrijsko gospodarstvo navzdol. Še to bi bilo značilno za položaj Avstrije, da je bilo v letu 1950 okrog 50.000 Volksdeutscherjemodeljeno avstrijsko državljanstvo in da je bilo isto leto ugotovljenih 450.000 beguncev v Avstriji, za katere plača avstrijska država 100 milijonov šilingov.

Tako, kakor so v Italiji izpustili vojnega zločinca Grazianija, so v Avstriji izpustili Maier-Kaibitscha. Ob štirih velikih čuvarjih reda v Avstriji, ki so jih že vsi Avstrijci do grla siti, se bohotijo nekdanji nacisti in se zopet čutijo domače.

V težki gospodarski situaciji, ki jo posebno občuti mali človek, ob paktiranju „delavskih voditeljev“ s kapitalistično gospodo na račun malega človeka, ničudno, da je prišlo tudi v Avstriji do močnega delavskega gibanja. Stavke v oktobru so bile izraz protesta delovnih ljudi proti vedno težjemu življenju. Socialisti so doživeli, da so se jim lastni člani upirali, komunisti pa niso bili sposobni voditi delavstvo do takega uspeha, ki bi delavcem izboljšal položaj. Za avstrijskimi informbirojevci delavci tudi ne bodo nikoli šli. ker vedo, da delavski boj ne velja za izboljšanje položaja avstrijskih delavcev, ampak da izkoriščajo informbirojevci delavsko gibanje le za večjo razširitev moskovskega vpliva. Tako USIA tovarne, kakor Ranshofen ali katera druga tovarna, kjer delajo avstrijski delavci za profite tujih izkoriščevalcev, ne pomeni za Avstrijca drugo kot izkoriščanje. Tega so pa tudi avstrijski delovni ljudje siti. Kako je potekel štrajk dobro vemo. Avstrijskim delavcem ni prinesel izboljšanja, nasprotno, bodočnost avstrijskih delovnih ljudi je vedno bolj črna. Izhoda ni videti.

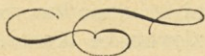
Zelo številne brezuspešne seje za avstrijsko mirovno pogodbo niso rodile uspehov in jih na ta način tudi ne bodo. Tujim okupatorjem, ki so potegnili skozi Avstrijo mejo med zahodnim in vzhodnim imperializmom, se pač nikamor ne mudi. Nasprotno, prav dopade se jim v Avstriji in računajo, da bodo tako prvi kakor drugi na račun avstrijskih delovnih ljudi še nekaj časa dobro zaslužili.

Še marsikaj bi bilo za povedati iz dogajanja v svetu v letu 1950. Prvega aprila (ta dan si naši ljudje radi privoščijo kakšno burko) so v Rusiji napisali, da je Rus Smera iznašel tisk sto let pred Kitajci in štiristo let pred Guttenbergom. Poleg takih šal pa so bile tudi zelo resne stvari. Sovjetska agencija TASS je sporočila, da so že vsi nemški ujetniki vrnjeni in so pri tem pozabili, da so že prej pisali o številu ujetnikov v Sovjetski zvezi in da je preprost račun povedal, da mora biti še nekje v Sovjetski zvezi veliko nemških ujetnikov.

Na Zahodu so sklenili uresničiti francoski Schumanov plan, ki predvideva združitev jeklarske in premogovne industrije nekaterih zahodnih držav. Ker predvideva plan enakost vseh, se mu je Zahodna Nemčija z veseljem pridružila, da se bodo tamkajšnji kapitalisti lahko znebili raznih omejitev in na veliko začeli izdelovati—tudi topove če bo treba. Pri vsem pa bi si francoski industrijci zagotovili prvo mesto. Angleži so odklonili udeležbo, ker nočejo igrati druge violine. Vsak bi pač rad v svoj žep vtaknil najmastnejše profite. Pa tudi Amerikanci imajo pri Schumanovem planu svoje račune.

Tako se je vrstil dogodek za dogodkom. Ti dogodki svetu niso prinesli pomirjenja in ga ne bodo tako dolgo, dokler namesto kupčije ne bo obveljala pravica vsakega naroda, da si bo svoje življenje urejal tako, kakor želi, in dokler ne bo nasilje enega nad drugim zamenjalo na pravici zgrajeno sožitje.

D. B.

Tržaški Slovenci v borbi za svoj obstoj in demokracijo

Četudi se je v drugi svetovni vojni ves slovenski narod od Rabe in Sotle do Nadiže združil v enoten, mogočen upor proti nacifašizmu, vendar niso bili uresničeni cilji, za katere je toliko naših najboljših ljudi darovalo svoje življenje. Izven meja svobodne ljudske republike Slovenije so ostali poleg koroških Slovencev še rabski Slovenci na Madžarskem, nekaj naših goriških rojakov z vsemi beneškimi Slovenci v Italiji, tržaški Slovenci pa skupno s svojimi istrskimi rojaki na takozvanem „Svobodnem tržaškem ozemlju“.

Svobodno tržaško ozemlje

je tvorba mirovne pogodbe z Italijo. Kot kompromisna rešitev tržaškega vprašanja obstoja pravno od 15. septembra 1947. t. j. od dneva, ko je stopila v veljavo mirovna pogodba z Italijo posebna državna tvorba, ki naj bi po statutu bila pod zaščito Varnostnega sveta pri Organizaciji združenih narodov. Dejstvo pa je, da se statut Tržaškega ozemlja še ni in kaže, da se tudi nikoli ne bo uveljavil.

Tržaško ozemlje je upravno razdeljeno v dve coni. Cono A, ki je teritorialno manjša, a važnejša, ker je v tej coni tudi Trst sam, upravljajo vojaške oblasti anglo-ameriške armade; medtem ko je cona B, ki obsega teritorialno sicer večji, vendar gospodarsko in politično neznatnejši del pod Vojno upravo Jugoslovanske armade. Šele po prevzemu oblasti po guvernerju naj bi se zasedbene čete umaknile s Tržaškega ozemlja. Toda velike sile se nikakor niso mogle zediniti za imenovanje guvernerja. Kandidate zapadnih velesil je odklonila Sovjetska zveza, medtem ko so njene kandidate odklanjali Angloamerikanci in Francozi. Da niso velesile resno mislile na ostvaritev T. O. najjasneje izpričuje predlog treh zapadnih velesil, ki so že 20. marca 1948. predlagale Sovjetski zvezi, da se celotno Tržaško ozemlje izroči ponovno Italiji. Ta predlog je vsake tri mesece ponavljal v svojih poročilih Varnostnemu svetu tudi ameriški general Airey, vojaški guverner cone A, in dosledno svojemu predlogu je kršeč določbe mirovne pogodbe, vključil gospodarstvo sebi podrejenega področja v italijansko gospodarstvo. Tudi v mnogih drugih ozirih je cona A dejansko le del Italije, četudi je formalno „samostojna“. V coni B, ki je pod upravo Jugoslovanske armade pa je izvedena najširša demokratizacija javnega življenja in ima tam ljudstvo preko ljudskih odborov oblast v svojih rokah. Tu je bila izvedena agrarna reforma in ves razvoj gre v korist najširših ljudskih množic.

Klub imperialističnim načrtom angloameriške uprave se je tržaško ljudstvo združeno v in okoli Slovansko-italijanske antifašistične unije (SIAU) odločno in z uspehom upiralo kolonialnim metodam vladanja. Šele po resoluciji Informbiroja, ki je zadala tržaškemu demokratičnemu gibanju, ki je bilo do tedaj večinsko, hud udarec, je angloameriška okupacijska oblast razpisala občinske volitve, ki so jih prej demokratične množice vsa leta zastonj zahtevale.

Sedaj je prišla Sovjetska zveza ponovno na dan z vprašanjem imenovanja tržaškega guvernerja in je celo pripravljena pristati na angloameriške kandidate, ki jih je prej odklanjala. Po petrolejski kupčiji in 150 milijonih dolarjev, s katerimi so zapadne velesile plačale Sovjetski zvezi njen pristanek na prepustitev slovenske Koroške Avstriji, pa si tržaški Slovenci in vsi resnični demokrati ne delajo nobenih iluzij o namerah Sovjetske zveze s Tržaškim ozemljem. To toliko bolj, ker so tudi tržaški kominformisti le slabo prikrili svoj prestop na stran italijanskega imperializma, ki še vedno,

četudi premagan, stega svoje roke po naši zemlji. Da ne izgubijo vpliva med italijanskimi delavnimi množicami, ki si prav tako ne žele povratka Italije kot Slovenci, so tržaški kominformisti skrili svojo revizionistično stališče glede Tržaškega ozemlja za zahtevo „Naj pride guverner, kasneje pa se bo že našla boljša rešitev.“ Kakšna pa naj bi bila ta „boljša“ rešitev je nedvoumno izpovedal v italijanskem parlamentu predstavnik KPI poslanec Pajetta, ki se je kazal celo večjega „patriota“ kot poslanci italijanskih meščanskih strank.

Kominformistični poslanec Pajetta je v rimskem parlamentu izjavil: „Resnica je, da bi se z imenovanjem guvernerja in z evakuacijo čet ustvarila situacija, ki bi odprla pot kasnejši priključitvi ozemlja k Italiji.“ Zato je za Pajetto „zahteva po guvernerju samo praktična akcija, ki bo zagotovila, da se svobodno ozemlje vrne Italiji.“

Vodnjak v Dolini

Tržaške demokratične množice, Slovenci in Italijani so sicer leta 1947 sprejele na znanje ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja, toda to le kot skrajno žrtev, ker so smatrali svoj pristanek na ta kompromis kot doprinos k stvari svetovnega miru; nikakor pa niso pripravljeni sprejeti „Svobodno tržaško ozemlje“ kot prehodno fazo za povratek tega ozemlja k Italiji. Spričo jasnih namer kominformizma in dejstva, da smatra Sovjetska zveza tržaško vprašanje za eno izmed figur na šahovnici svoje imperialistične diplomatske igre, je zahteva po guvernerju v dani situaciji izdajstvo interesov vsega tržaškega ljudstva, zlasti pa Slovencev, ki si nikakor ne želijo povratka v Italijo, ki s krivičnim ravnanjem z goriškimi in beneškimi Slovenci dokazuje, da ni v ničemer izpremenila svojega odnosa do slovenske manjšine in je v tem oziru ostala slej ko prej fašistična.

Na stališče, ki dejansko vodi v Italijo se je postavila tudi sicer brezpomembna Slovenska demokratska zveza, ki združuje predvsem politične begunce iz Jugo-

slavije in le tanko plast domače slovenske buržuazije. V svojem izdajstvu je šlo glasilo te skupinice „Demokracija“ celo tako daleč, da je predlagalo, da bi se Tržaškemu ozemlju priključilo še toliko slovenskega narodnostnega ozemlja (torej ga odtrgalo od svobodne Slovenije), da bi nastalo na Tržaškem ozemlju številčno narodnostno ravnesje med Italijani in Slovenci.

Vsi resnično zavedni Slovenci in oni demokratični Italijani, ki so spregledali veliko prevaro informbirojevske resolucije so združeni v Ljudski fronti odklonili vsako mešetarenje in kupčevanje z usodo Trsta in tržaškega prebivalstva. Ljudska fronta, katere največja osnovna organizacija je „Osvobodilna fronta slovenskega naroda za Tržaško ozemlje“, smatra, da se more pravično rešiti tržaško vprašanje edino le ob sporazumu prizadetih narodov t. j. jugoslovanskih in italijanskega ob sodelovanju tržaškega prebivalstva samega in ob izključitvi vsakega mešetarjenja velikih sil, ki iščejo pri reševanju tržaškega vprašanja le svoje koristi.

Slovensko-italijansko bratstvo

Zgoraj opisano jasno stališče, ki ga branijo in zagovarjajo napredne demokratične politične in množične organizacije odgovarja resničnim željam ogromne večine tržaškega prebivalstva. To stališče temelji na tradicijah narodnoosvobodilne borbe, ki je prav v Trstu združila v borbenem bratstvu Slovence in italijanske delovne množice. Z brigadami vključenimi v IX. korpusu Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, bodisi z ilegalnim delom v mestu in z oboroženo borbo delavskih bataljonov ob bojih za osvoboditev Trsta je italijansko delavstvo doprineslo svoj delež k zrušenju nacifašizma.

Ta moralni kapital tržaškega demokratičnega gibanja ni moglo uničiti niti izdajstvo kominformistov. Četudi so v svojih protidemokratičnih in protislovenskih akcijah kominformisti na las podobni italijanski šovinistični reakciji, ne morejo preprečiti nenehnega procesa razčiščenja in jačanja naprednega gibanja. Bombni atentati izvršeni na sedež demokratičnih organizacij, na sportni stadion in celo na Dijaški dom ne morejo zaustaviti propadanja kominformizma v Trstu. Tudi teroristični napadi, katerih cilj so bili posebno najvidnejši predstavniki doslednih demokratičnih Italijanov, ki predstavljajo gotovo poroštvo ohranitve in utrditve slovensko-italijanskega bratstva, niso dosegli svojega namena. Idejo bratstva, ki je pogoj enakopravnosti obeh narodov branijo tržaši Slovenci z vso silo. Tako so z odločnimi protesti prisilili predsednika cone, da je preklical prepoved izobešanja slovenske in italijanske narodne zastave z zvezdo, ki jo je izdal ob pripravah na komemoracijo ob dvajsetletnici bazoviških žrtev septembra 1950.

Fašizem dviga glavo

Prepoved izobešanja naših borbenih zastav je le en sam znak, da fašistični duh, ki je moral leta 1945 kloniti pred zmagovitim zaletom osvobodilnih brigad, dviga zopet svojo glavo, ker gre to pač v račun načrtov ameriških imperialistov. Ne le, da niso preklicani mnogi fašistični zakoni, tako n. pr. o poitalijančenju slovenskih rodbinskih imen, nego se omejujejo tudi pravice, ki so bile priborjene z osvobodilno borbo. Slovenščina, ki je po neuveljavljenem statutu Svobodnega tržaškega ozemlja enakopravni, državni jezik nima dostopa v noben urad in niti na sodnijo. V tržaškem občinskem svetu je pobesneta šovinistična večina preprečila, ko je občinski svetnik Ljudske fronte dr. Dekleva govoril v svoji materinščini. Celó v občinskem svetu občine Milje, kjer imajo večino kominformistični „internacionalisti“ ni dovoljena slovenska beseda. Za vse ostale občine, ki so popolnoma slovenske (Dolina, Repentabor, Zgonik) ali imajo slovensko večino (Nabrežina) pa je predsednik cone odredil, da je uradni jezik italijanščina, medtem ko je slovenščina dopuščena radi „pripravnosti“ kot pomožni jezik le v nekaterih slučajih in še to le poleg italijanščine.

Bivše partizanske borce preganjajo in obsojajo kot navadne zločince in dogodili so se primeri, da so bile Slovencem odklonjene prošnje za javne službe z motivacijo, da je bil prosilec v času narodnoosvobodilne borbe obsojen od fašističnega okupacijskega sodišča. Demokratičnim organizacijam ovirajo na najrazličnejše načine delovanje in Zvezi antifašistične mladine so celo odrekli dovoljenje za sklicanje organizacijskega kongresa.

Slovensko ljudstvo in demokratični Italijani se zavedajo, da so nazadnjaški in protislovenski elementi začutili svojo moč prav ob slabosti demokratičnega gibanja po informbirojevski resoluciji. Toda politična kriza, nastala ob informbirojevski resoluciji, se naglo odpravlja in množične organizacije se iz dneva v dan utrjujejo in razširjajo svoj vpliv. Posnebo leto 1950 je v tem oziru

pomembno. Poleg obstoječih množičnih organizacij pa utrjuje položaj zlasti od slovenskega ljudstva na novo ustanovljena Kmečka zveza, medtem ko obnavlja nekdanjo borbenost tržaškega delavstva nova sindikalna razredna organizacija.

Devinski grad

Kmečka zveza

V angloameriški coni Tržaškega ozemlja t. j. v coni A sicer nimamo močnega kmetijstva. V tej coni prevladujejo le srednji in mali kmetje, katerih mala posestva in še ta na slabo rodovitni zemlji ne morejo prerediti in so torej prisiljeni se zaposliti delno v industriji ali obrti. Računa se, da pride povprečno na kmetijo na Tržaškem ozemlju komaj 3.3 ha zemlje in vendar se znoji na tej skromni zemlji desetina prebivalstva tega ozemlja. Vrednost kmečkih proizvodov, ki so v glavnem vino, mleko in povrtnina, znaša letno nad 2 milijardi lir. Kljub pomembnosti kmetijskega gospodarstva pa je ta panoga v primeri z industrijo in trgovino zelo zapostavljena, saj je kmetijstvo od vse pomoči države in ERP-a, ki jo je prejelo tržaško gospodarstvo dobilo komaj 10%.

Slovenski kmetje so 18. januarja 1950 ustanovili svojo Kmečko zvezo, ki je takoj razvila veliko delavnost, saj je toliko perečih vprašanj, ki usodno pritiskajo na revne tržaške kmetovalce. Poleg skope zemlje na kraških tleh in običajne suše, tarejo tržaškega kmetovalca mnoge težave, ki izvirajo iz dejstva, da ima ključne položaje v tržaškem gospodarstvu italijanska buržuazija, ki zanemarja kmetijstvo, ne le ker je za tržaško gospodarstvo vsekakor pomembnejša industrija in trgovina, temveč tudi zato, ker je kmetijstvo skoro izključno v rokah slovenskega ljudstva, ki se mora na vseh, in prav posebno na gospodarskem polju boriti za enakopravnost.

Enotni razredni sindikat

Enotni sindikati, ki so nastali leta 1945 iz tajne medvojne protinacistične organizacije „Delavska enotnost“, so do resolucije informbiroja vodili tržaško delavstvo v ostrih socialnih in političnih borbah z nasprotniki delovnega

ljudstva. Ta borba je bila tako mogočna, enotna in učinkovita, da je tržaško delavsko gibanje takrat gotovo služilo za primer delavstvu vsega sveta. Po resoluciji Informbiroja pa so prevzeli vodstvo tega sindikata ljudje, ki so v iskanju kompromisa in zavezništva z iredentistično italijansko nastrojenimi skupinami izdali delavsko razredno borbo. Razumljivo je, da so kapitalisti ta moment izrabili in tržaško delavstvo je v zadnjih dveh letih doživljalo poraz za porazom bodisi z izgubo že pridobljenih organizacijskih pravic v tovarnah, bodisi v mezdnih vprašanjih. Zavedni delavci pa spoznavajo vsak dan bolj v kak brezupen položaj so jih dovedli kominformistični kapitulantski sindikalni „voditelji“ in zato se kljub dvojnemu pritisku delodajalcev in kominformistov vsak dan bolj družijo v nov „Enotni razredni sindikat“, ki hoče tržaško delovno ljudstvo povesti k ponovni veljavi in novim zmagam.

Tisk

Tisk opravlja v tej borbi za demokratične socialne pravice tržaškega ljudstva in nacionalne pravice Slovencev ogromno delo. Kljub stalnemu pritisku okupacijske vojaške uprave, ki se izraža že v obsodbah „Primorskega dnevnika“ na občutne kazni*), demokratični tisk z vso odločnostjo brani resnico in pravico, obsoja vsako nasilje in vzgaja svoje čitatelje v resničnem naprednem demokratičnem in narodnem duhu.

Glavni časopis tržaških Slovencev je „Primorski dnevnik“, naslednik „Partizanskega dnevnika“, ki ga je že v času narodnoosvobodilne borbe tiskala ilegalna tiskarna v osrčju Trnovskega gozda.

„Ljudski tednik“ je zelo razširjen in dobro urejevan list.

Zveza antifašistične mladine ima svoje glasilo mesečnik „Glas mladih“. Slovensko gospodarsko združenje izdaja štirinajstdnevno list „Gospodarstvo“, „Razgledi“ pa so kulturna mesečna revija.

Italijanski demokrati vključeni v Slovansko-italijansko ljudsko fronto izdajajo dva tednika: „La Voce di Trieste“ („Glas Trsta“) in „Progresso“ („Napredek“).

Šolstvo

Na svoje šolstvo so vsi tržaški Slovenci silno navezani in ga odločno branijo pred vsemi odkritimi in prikritimi napadi odgovornih in neodgovornih činiteljev, ki mu strežejo po življenju. Pet let obnovljenega slovenskega šolstva pomeni tudi pet let neprekinjene borbe za njegov obstoj in razvoj. Ob zaključku šolskega leta 1949/50 so tržaški Slovenci na angloameriškem področju imeli naslednje šole:

20 otroških vrtcev	s	751 učenci
44 osnovnih šol	„	3428 „
6 nižjih strokovnih šol	„	535 dijaki
nižjo srednjo šolo	„	567 „
višjo realno gimnazijo s klasičnimi vzporednicami	„	173 „
trgovsko akademijo	„	116 „
in učiteljske	„	88 „
Skupno je obiskovalo slovenske šole		5658 učencev

„Slovensko-hrvaška prosvetna zveza“

je osrednja prosvetna organizacija tržaških Slovencev. Hrvaški podsavez v Bujah in podzveza v Kopru delujeta v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja in sta

*) „Primorski dnevnik“ je bil poleg šestnajstdnevne oblastvene ukinitve tudi večkrat obsojen. Pred okupacijsko vojaško sodišče ga je tirala angloameriška vojaška uprava, pred civilno pa domači reakcionarji okoli SDZ, kolaboracionistični begunci in fašisti. Okupacijsko vojaško sodišče je obsodilo odgovornega urednika „P. d.“ prvič na 200.000 lir globe, drugič na 2.800.000 lir globe ali eno leto zapor in tretjič na 100.000 lir globe in eno leto zaporu pogojno.

radi povsem drugačnih, mnogo ugodnejših pogojev v svojem delu precej avtonomni.

V angloameriški coni pa združuje SHPZ 43 prosvetnih društev. V teh društvih obstoja 17 pevskih zborov; 15 društev pa ima svoje gledališke družine. V vseh društvih prireja prosvetna zveza predavanja in skoro vsa imajo tudi knjižnico, ki izposojuje članstvu slovenske knjige. Tržaške otroke zabava lutkovno gledališče in v zadnjem letu se je že krepko začelo razvijati delo v folklornih skupinah.

Tržaški Slovenci nimajo le razgibane ljudsko-prosvetne organizacije, njihova najvažnejša kulturna ustanova je Slovensko narodno gledališče, ki v težkih razmerah razvija in dviga s požrtvovalnimi poklicnimi igralci med ljudstvom visoko kulturno zavest.

Pomembna za kulturno življenje tržaških Slovencev je tudi skupina slovenskih slikarjev.

Šola „Glasbene matic“ vzdržuje živo glasbeno tradicijo, ki je že dala tržaškim Slovencem nekaj priznanih glasbenikov in skladateljev.

Iz debela, iz globokih korenin ...

Vsa ta pestra kulturna dejavnost pa se razvija kljub neugodnim mrzlim sapam šovinističnega sovraštva in narodnostnega zatiranja prav radi globokega spoznanja vseh tržaških kulturnih delavcev, da je slovenska kultura ena in enotna preko vseh vsiljenih državnih mej. Živi stiki z ljudsko republiko Slovenijo in Jugoslavijo so omogočili tržaškemu delovnemu ljudstvu, da se je na lastne oči prepričalo o lažeh kominforme in o resnični jugoslovanski stvarnosti. Zato so ostali tudi kulturni stiki tržaških Slovencev z matičnim narodom v svobodi zelo tesni. Domala vsi pevski zbori so že gostovali v Jugoslaviji, nekateri pa so priredili kar cele turneje (primer pevskega zbora P. d. „Škamperle“, ki je prirejal koncerte po Bosni). V Mariboru in Ljubljani je gostovalo tudi SNG in tržaški slikarji so doživeli ob svoji razstavi v Ljubljani prav topel sprejem. Vsaka delegacija, naj je bila delavska ali kmečka, delovna brigada mladine, ali ekskurzija prosvetnih delavcev, obisk občinskih svetovalcev Ljudske fronte, nastop fizikulturnikov, ali kolonije tržaških otrok je pomenila utrjevanje tisočeri srčnih vezi, ki vežejo tržaške Slovence na svobodne rojake in vlivajo v zavest demokratičnih Italijanov spoštovanje in simpatijo do trdoživih jugoslovanskih narodov, ki si tako uporno kljub vsemu in proti vsem gradijo svojo lepo, samostojno, socialistično bodočnost.

Z bratsko gostoljubnostjo sprejmejo zato tudi tržaški Slovenci vsak obisk iz Slovenije, pa naj bodo to sportniki ali solopevci, mladi folklorniki ali priznani slikarji s svojimi razstavami.

Iz debela, iz globokih korenin matičnega drevesa srka veja tržaških Slovencev življenjski sok, zato bo živela, se razcvitala in rasla.

Bratje, podajmo si roke ...

Tržaški Slovenci pa so ob svoji usodi zaskrbljeni tudi nad usodo svojih bratov, ki živijo v enakih ali še težjih razmerah. Zato gojijo tudi najtesnejše stike zlasti z goriškimi in beneškimi Slovenci, in prav v zadnjem letu so srečno razpleli vezi s koroškimi brati.

Velik radosten praznik je bil za tržaške Slovence, ko so prvič pozdravili v svoji sredi koroške pevce (21. decembra 1949), še večje je bilo vzhichenje, ko so bili na „Dnevu slovenske kulture“ v Trstu (11. junija 1950) zbrani zastopniki vseh Slovencev in med njimi tudi drzni „štehvarji“ iz Brnce in njih „dečve“ in zopet koroški pevci s svojo melodiozno narodno pesmijo. Tržaški pevci, ki so vrnili koroškemu rojakom obisk in priredili koncerte v Šmihelu v Podjuni (24. junija 1950) in Št. Jakobu v Rožu (25. junija 1950) ne morejo

pozabiti teh dni. Razstava slovenskih tržaških slikarjev v Celovcu (od 2. do 15. septembra 1950) je bila drug, a ne zadnji obisk od jadranskih obal.

V izkušnjah in vzpodbudi si tržaški, koroški, goriški in beneški Slovenci podajamo bratsko roko, da bomo tako združeni očuvali slovenski duh in govorico naših očetov.

Dr. Julij Felaher:

Ziljska dolina

Široka slovenska dolina Zilje, ki je za Dravo druga največja slovenska reka na Koroškem, se razprostira od Beljaka do Šmohorja. Na ozemlju slovenske Ziljske doline živi v dvanajstih občinah okoli 20.000 Slovencev¹⁾, ki govore ziljsko narečje, v katerem je ohranjenih veliko staroslovenskih besed. Poleg beneških Slovencev so Slovenci pri Zilji najzapadnejši del slovenskega naroda.

Kakor po vsej ostali Koroški so se Slovenci naselili v Ziljski dolini v prvih desetletjih šestega stoletja. Pavel Diakon objavlja v svoji zgodovini Langobardov poročilo, ki izvira iz dobe okoli leta 626, da so se Langobardi polastili pokrajine Slovencev, ki se imenuje Zellia, vse do kraja Meglarje blizu današnjega Podkloštra. Preko sto let je nato Zgornja in Srednja Ziljska dolina ostala v langobardski oblasti. Nato pa so se Slovenci v svoji karantanski državi že toliko okrepili, da so se osvobodili langobardske nadoblasti, prodrli iz Ziljske doline preko Karnskih alp v današnjo Beneško Slovenijo, tako da je moral pred njimi iskati škof iz mesta Julium Carnicum zatočišče v Čedadu.

Ziljska dolina je vzhodno od trga Šmohorja popolnoma slovensko strnjeno ozemlje.

Razni slovenski pisatelji so ovekovečili lepote Ziljske doline: Tako piše dr. Matko Potočnik²⁾ „Ponos Korotana je Zilja ne samo zaradi slikovite naravne lepote in rodovitnosti, ampak zlasti zaradi častitljive narodne noše, narodnih šeg, običajev in lepe stare govorice“.

Slovenski alpinist I. C. Oblak pa pravi: „Še sanja tam gori v najbolj tihem kotu Julijskih planin v nemi samoti krasna tiha Kanalska dolina. Vzporedno z njo pa svetla, široka, vriskajoča in smejoča se Ziljska dolina.“

Kamnata polja in planinske senožeti prebivalstvu Ziljske doline ne privoščijo lahkega dela. Trda ziljska zemlja je izoblikovala odpornega in marljivega Ziljana, ki je velike močne rasti, vesele narave, z malim zadovoljen, razumen in živahen. Težko je delo pri Zilji, sami klanci. Živina trpi in človek. A vem, da Ziljani ne menjajo z nikomur. Svobodoljubni Ziljan je plod uporne borbe puntov, ki so jih vodili slovenski ziljski kmetje, njegova prirojena liberalnost pa je preostanek reformacijske dobe, ki je zajela Slovence pri Zilji posebno močno. Saj so bili vsi prebivalci Zahomca in Labjenč, Sovč in okolice Podkloštra vneti pristaši protestantske vere, zaradi česar je v Ziljski dolini še mnogo spominov na protestantovsko dobo. Še sedaj živijo v Sovčah in Zagorici pri Podkloštru slovenski protestantje in tam sta, kolikor mi je znano, ohranjena še pri ljudeh Dalmatinova biblija in Trubarjev „Davidov psalter“.

¹⁾ Po podatkih slovenske privatne statistike iz leta 1934, ki jo popolnoma potrjujejo uradni podatki o deležu slovenskih otrok v ljudski šoli in o narodnostnem značaju župnij iz istega časa, je živel na Koroškem med Šmohorjem in Beljakom (v slovenskem delu sodnih okrajev Šmohor in Beljak) 17.103 Slovencev in 3466 Nemcev. Podatki o deležu slovenskih otrok v ljudskih šolah, prenešeni na vse prebivalstvo, kažejo skoraj iste številke: 16.728 Slovencev in 3876 Nemcev. (Dr. Bogo Grafenauer: Kanalska dolina etnografski razvoj).

²⁾ Prof. dr. Matko Potočnik: Vojvodina Koroška I. zvezek, str. 129, 1. 1909.

Slovensko ljudstvo Zilje je v raznih zgodovinskih dobah bilo težko preizkušano. Tlačaniti je moralo nemškim priseljenim grofom in cerkveni gosposki, kar nam pričajo sedanje razvaline Leonštajnskega, Kinpurškega in Podvetrovškega gradu ter benediktinskega samostana v Podkloštru, ter še ohranjena gradova v Čačah in št. Štefanu.

15. januarja 1348. je zadel slovensko Ziljsko dolino strašen potres, ki je razklal visoko gorovje Dobrača (2167 m), tako, da se je odtrgalo južno pobočje in so gorske plasti pokopale pod seboj 17 vasi z vsemi prebivalci, tri gradove in devet cerkv, zajezile Ziljo, ki je narasla v veliko 11 do 12 km dolgo jezero in poplavlila deset vasi, zaradi česar je mnogo ljudi utonilo; šele po daljšem času si je Zilja izkopala novo strugo skozi pet metrov visoke gorske plasti, katerih površina znaša 7 m². Od tedaj dalje je dolina močno zamočvirjena in zaradi travnikov s kislo mrvo je tam razvita konjereja, tako, da je še leta 1937 prišlo na ozemlju tako zvane ožje slovenske Ziljske doline, ki obsega pokrajino od Podkloštra do šmohorja, na sto prebivalcev trinajst težkih konj. Na stotine in stotine konj se pase v „vogih“ (logih) od spomladi do jeseni, ki dajejo Zilji, posebno med Bistrico in Blačami, kjer so zelo obsežni, ono tipičnost, ki je svojska samo Ziljski dolini. Brez „vogov“ in Dobrača si ne moremo predstavljati Zilje.

Slovenska Zilja je tudi močno trpela od turških vpadov, posebno v letu 1475., ko so se ziljski kmetje pod vodstvom puntarja Matjaža in Bunderliha najprej uprli graščakom in zemljiški gosposki. Ta kmečki punt slovenskih kmetov pa se je žalostno končal, ker ga je razbila turška sablja v bitki pri Kokovem na meji med Ziljko in Kanalsko dolino; kar pa je v tej bitki ostalo živega, so pogoltnili gradovi graščakov in zemljiške gosposke s svojimi temnicami. Še sedaj se nahajajo v rokah grofa Kühnburga na Brdu, baronov Aichelburg v št. Štefanu, veliki kompleksi orne zemlje in gozdov.

Pri kulturnozgodovinski sliki Ziljske doline mi je omeniti srečanje koroškega vojvode in njegovega spremstva pri vasi Vrata blizu Kokovega z Ulrikom Lichtensteinskim leta 1227, ki ga je vojvoda ob prihodu v Karantanijo pozdravil v slovenskem jeziku — „Buge waz primi, gralwa Venus“ — kar dokazuje, da je bil tedaj na dvoru karantanskega vojvode uradni jezik slovenski.

Pa tudi v novejši dobi je bila Zilja v slovenski kulturi aktivno zastopana. Dala je slovenskemu narodu Matijo Majer-Ziljskega, doma pri p. d. Žnidarju v Vitenčah, občina Goriče, zbiralca koroške folklore in enega prvih klicarjev in propagatorjev Združene Slovenije, nadalje pesnika in etnologa ter zgodovinarja Urbana Jarnika, doma na Potoce, občina št. Štefan, ki je prvi razkril bogastvo slovenske Zilje, opisal Ziljane in njihov jezik ter njihovo ljudsko bogastvo ter slovensko narodno mejo na Koroškem v začetku 19. stoletja. Brez Jarnika si ne moremo misliti dobe po letu 1844., ko je Celovec postal za daljšo dobo literarno središče vseh Slovencev.

V občini Brdo sta doma oba Grafenauerja; v Mostah državni in deželni poslanec France Grafenauer, ljudski tribun in eden najvidnejših prvoboriteljev za pravice koroških Slovencev, v Veliki vesi pa profesor in akademik dr. Ivan Grafenauer, odlični predstavnik slovenske slovstvene zgodovine in slovenskega narodopisja. Sončna vas Mišelče, občina Šmerče, je dala univerzitetnega profesorja rentgenologa dr. Josipa Hebeina.

Dolga je vrsta narodnih in prosvetnih delavcev slovenske Zilje, po katerih je ona zastopana v slovenski kulturi. Številna imena dokazujejo, kako je slovensko delovno ljudstvo po vseh vaseh pri Zilji stremelo za tem, da ustvari z lastnimi žrtvami kader slovenskih prosvetnih in narodnih delavcev.

Pa tudi v borbi za osvoboditev slovenske Zilje v l. 1918/19 in v narodno-osvobodilnem boju v drugi svetovni vojni slovenska Ziljska dolina ni stala ob strani. V boju z nemškim Volkswehrom je leta 1919 padel poročnik Ulrik

Malič, doma iz Loč, v narodnoosvobodilnem boju pa so Ziljo partizani-Ziljani dostojno zastopali. Pobesnele nacifašistične zveri pa so po priključitvi Avstrije k Nemčiji od leta 1938 dalje pozaprle in odgnale v zapore vidnejše slovenske prosvetne delavce pri Zilji, v aprilu 1942 pa nasilno izselile slovenske družine iz vasi: Dole, Mele, Moste, Melviče, Bistrica, Zahomec, Drevlje, Brnca, Gorpiče, Loče, Zg.Breg, Sp.Tehanče, Podgorje, Zmotive, Bače, Diča ves, Goriče, Podgorje, Malošče, Bekštajn-Stari grad, Žužalče, Rikarja ves, Hrast, Zg.Dobje, Peče, Krošice ter na njihovih posestvih naselile naciste in volksdojčerce.

V Ziljski dolini imamo tri žarišča slovenskega kulturnega življenja: to so Brnca z Bregom, Zmoticami in Žužalčami v spodnjem, Zahomec in Bistrica v srednjem ter Brdo in Melviče v zapadnem delu doline. V teh predelih so Slovenci narodno najbolj zavedni. Brnca z Bregom, Zmoticami in Žužalčami se je proslavila po svojih pevcih, ki so pod vodstvom pevovodje Kropivnika ponesli slovensko koroško ljudsko pesem, posebno pa ziljsko, po letu 1920 širom vse Slovenije in drugam po svetu ter so za slovensko pevsko kulturo toliko naredili in žrtvovali, da jim tega slovenski narod nikoli ne bo pozabil. Zahomec in Bistrica pa sta zaslovela daleč po svetu, ker sta ohranila v najčistejši obliki stare slovenske navade in običaje, s kakršnimi se ne more ponasati noben drug narod v Evropi, v prvi vrsti tako imenovani „rej pod lipo“, „štehanje“ in „ohcetne obrede“ ter prelepo slovensko ziljsko narodno nošo. Njuni „štehovci“ in Ziljanke so povsod na Koroškem in izven nje želi pohvalo in priznanje. Na Bistrici je doma Vicarjev oče, ki je zložil besedilo in dal melodijo za pesem „Tam, kjer teče bistra Zila“, ko je vozil s Čajne deske čez ziljski most pri Bistrici na Trbiž. Poleg lepe ziljske ljudske noše, ene najlepših slovenskih ljudskih noš, tvorijo ti običaji zaklad slovenske folklore in zaman so vsi poizkusi koroških lažiznanstvenikov in nemških propagatorjev, da bi pred svetom pokazali te običaje in ziljsko narodno nošo kot nemške.

Manj razveseljava je socialno ekonomska slika slovenskega ljudstva pri Zilji. Pred prvo svetovno vojno so se Ziljani množično izseljevali v prekomorske dežele, posebno v Ameriko in Kanado, ker jim domovina ni mogla dati zaslužka. Skoro vsaka hiša pri Zilji ima iz dobe zadnjih 80 let kakega izseljenca, bodisi v Ameriki ali Kanadi, ali pa da se je od tam zopet vrnil domov. Po priključitvi Kanalske doline k Italiji 1. 1919 so mnogi Ziljani izgubili zaposlitev v Rabeljskem rudniku in v tovarnah v Beli peči. Sedaj iščejo zaslužka v tovarnah v Podkloštru ali v Beljaku, v rudniku v Plajberku za Dobračem ali pri raznih lesnih tvrdkah in pri regulacijskih delih Zilje. Toda vse to ne zadostuje, brezposelnost še vedno tare Ziljane.

Tudi kmečko gospodarstvo se nahaja v težkem položaju. Slovenski kmetje pri Zilji so mali ali srednji kmetje in kajzarji. Katastrofalne posledice za kmečko gospodarstvo ima padec cen konj in žrebet v zadnjih letih; saj je ravno konjereja v nekaterih predelih Zilje bila trdna opora kmečkega gospodarstva in nudila stalen letni dohodek. Poleg tega pa tudi drugi kmečki pridelki nimajo cene in je razlika med kmečkimi produkti in tekstilnimi ter drugimi industrijskimi izdelki, ki jih kmet potrebuje, tako velika, da si kmet iz lastnih dohodkov ne more istih nabaviti. Zato se prekomerno seka les, v kolikor ga posamezna gospodarstva še posedujejo. V splošnem pa je povdariti, da vlada veliko pomanjkanje denarja med ljudmi, ker delovni človek nima stalnih dohodkov, posebno pa ne kmečki živelj. Brezposelnost pa to denarno krizo izdatno povečava.

S tem sem Vam podal samo nekaj bežnih slik o bitju in žitju slovenskih Ziljanov. Zdravo je to ljudstvo in delovno ter polno ljubezni do svojih starih slovenskih izročil. Radi tega niso uspeli številni nemoralni napor nemških šovinstov v zadnjih desetletjih, ob vsej podpori, ki jo ti krogi uživajo s strani avstrijskih oblasti in celovškega ordinariata, ki je v zadnjih desetletjih vpregel tudi nemško nižjo duhovščino v ostudni posel germanizacije, da bi Slovence pri

Zilji ponemčili. Šole so razen par izjem takorekoč popolnoma nemške, učitelji po večini bivši nacisti, kateri nasprotujejo slovenskemu šolskemu pouku in ki so vključeni v delo germanizacije ne samo v šoli, temveč tudi izven nje, posebno pri ustanavljanju in vodenju pevskih zborov, potom katerih širijo samo nemško pesem in v zadnjem času tudi pri takozvanih „vaških skupnostih“ (Dorfgemeinschaften), ki predstavljajo naslednika bivših heimatbundovih domovinskih zvez, s katerimi je letos koroška deželna vlada potom svojega kulturnega referenta dr. Schmidta „osrečila“ slovensko Ziljo radi čim hitrejšega potujčevanja. Tako iz državnih kakor iz občinskih uradov je slovenski jezik pregan, vsi slovenski napisi so odstranjeni, na mnogih slovenskih farah pa so nameščeni nemški duhovniki, med njimi celo nekateri rajhovci, vneti germanizatorji, ki ne obvladajo slovenskega jezika in se ga tudi nočejo naučiti kakor v Borljah, Št. Pavlu, Podkloštru, na Vratih itd.

Vzlic tej načrtni germanizaciji, ki jo izvajajo posvetni kakor cerkveni faktorji in tuji gospodarski mogotci pri Zilji pa se slovenska narodnostna meja pri Šmohorju ni premaknila. Še vedno teče po Krnici skozi Modrinjo ves in mimo Šmohorja v Spodnjo Belo in na Preseko. Uporni duh slovenskega delovnega ljudstva pri Zilji proti potujčevanju in izkoriščevanju je ostal živ. Kakor nekoč tudi danes bistre vode Zilje pripovedujejo neprestano o slovenski preteklosti in sedanjosti Ziljske doline. Koroški pisatelj Lovro Kuhar-Prežihov Voranc, ki je prisluhnil valovom Zilje, je zapisal, kar mu je Zilja pripovedovala:

„Jaz tečem skozi najlepšo planinsko dolino Slovenije. Na bregovih, ki jih večno oplakujejo moje vode, se je rodil veliki slovenski rodoljub in pesnik Urban Jarnik. Ob mojih bregovih so se rodili: Matija Majar-Ziljski, Grafenauerji, Ferčniki, Jobsti, Warmuti, Rauterji in še mnogi drugi rodoljubi slovenske krvi, ki so stoletja branili našo slovensko zemljo pred nemškim potujčevanjem. In prav pri moji vodi se je rodil tudi Malič Ulrik, ki je že 1. 1919 dal svoje mlado življenje za združitev koroške Slovenije z domovino.“

S pritokom reke Zilje postane Drava zopet slovenska voda. Zilja je navdahnila Dravo z duhom vseh svojih sinov in hčera, ki so branili slovenski jezik, slovenske šege, slovenske pesmi pred potujčevanjem.“

France Uršič:

Po slovenski zemlji med Dravo in Maloškim Poldnem

Sredi koroške dežele tam, kjer se stekajo najvažnejša pota, leži mesto Beljak, s 30.788 prebivalci, drugi največji kraj Koroške, eno najvažnejših prometnih torišč na robu slovenskega ozemlja. Pred 70 leti je štel Beljak komaj 7687 prebivalcev; tedaj sta tekli iz Beljaka dve železnici, danes jih teče sedem. V Beljaku se stikata sedaj slovenski jug z germanskim severom. Mesto je staro, mnogo starejše od Celovca, saj se omenja že v devetem stoletju. S porastom veljave beneške velesile je rasel tudi pomen Beljaka, ki se je pod krivo škofovsko palico bamberških vladik mirno razvijal in mirno trgoval, ko je druge koroške kraje obiskoval Turk ali ko so se koroški veljaki za kratek čas pobijali med seboj. Slovenski živelj je vedno silil v mesto, nazadnje tako močno, da je tudi trgovski stan postal povečini slovenski. Stara nemška imena Khevenhüllerjev, Dietrichsteinov, Leinigenov in Weissbriachov, o katerih slavi pričajo stari nagrobni spomeniki v mestni cerkvi sv. Jakoba, so se umaknila slovenskim Adamičem, Tomcem, Maričem, Jamnikom, Poltnikom, Kuharjem, Tomšejem, Pipanom, Toplicarjem itd. Beljaški meščani kot dobri

trgovci niso nikoli bili nacionalni prenapeteži, kakor je to drugod v nemških obmejnih krajih že kar nekaj samo ob sebi razumljivega.

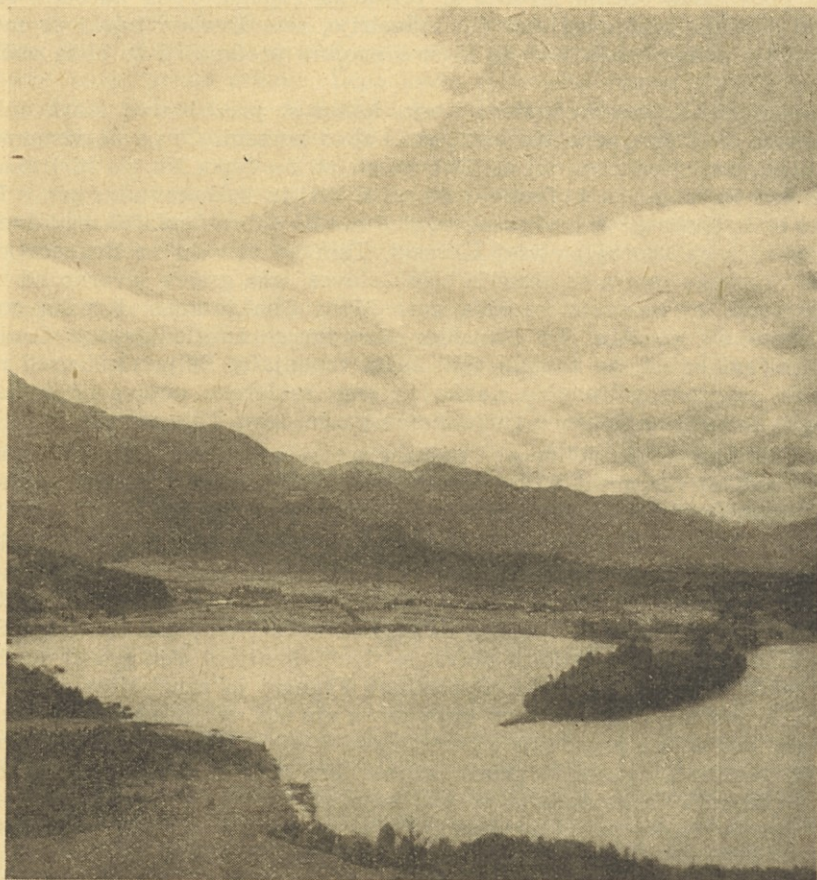
Trgovski stan je dobival svoj naraščaj iz slovenske okolice v mnogo večji meri, kakor iz nemške Zgornje dravske doline ali iz krajev severno Osojskega jezera. Pred prvo svetovno vojno so naštela privatna štetja v Beljaku preko 4000 Slovencev. — Stare slovenske mame iz beljaške okolice še danes po trgovinah naročajo in barantajo v slovenskem jeziku. Še sam se spominjam iz svoje mladosti, da sem kot desetleten deček obletal včasih polovico beljaških trgovin, kjer so mi povsod radi postregli v slovenskem jeziku. — Na stike z Italijo spominjajo mnogi italijanski priimki: De Roja, Zuzzi, Morocutti. Vendar se italijanski trgovci niso nikoli ali pa vsaj ne za dolgo in za stalno naseljevali v Beljaku. Prihajali so najprej kot sezonski gostje kot trgovci z južnim sadjem ali pa kot lesni trgovci, tudi kot žagarji in sezonski delavci. — Najmočnejši vpliv iz okolice je prihajal v Beljak iz slovenske Ziljske doline; avtobusi in vlaki, ki vozijo k Zilji, so še danes najbolj zasedeni. Tudi Kanalska dolina s Trbižem in Zgornji Rož nekako do šent Jakoba sta gravitirala v Beljak, vendar nikoli ne v taki meri kakor slovenska Zilja od Brnce preko Podkloštra do Šmohorja. — Slovenski živelj, ki je prihajal v Beljak, se je naglo ponemčeval. Slovenci so ostali kvečjemu industrijski delavci, ki so se vračali po končanem dnevnem poslu zopet na deželo na svoje domove; železničarji, trgovski pomočniki, obrtniki so bili ponajveč že v prvi generaciji za Slovence izgubljeni.

Beljak je avtonomno mesto. Mestna občina je zelo razsežna, saj obsega tudi slovenske vasice na levem bregu Zilje skoraj do višine Podkloštra. Te vasice so: Podvetrovom ob Zilji nasproti Brnice, Rogije in Žabuče na nasutih grobljah Dobrača, ki se je tu udril 15. januarja 1.1348. Sedanje beljaško predmestje na Peravi z bližnjimi naselji v Logu, v Sovodnjah in v Zagati je še do prve svetovne vojne bilo slovensko in v cerkvi sv. Križa, ki je sedaj mestna župnijska cerkev, je župnik Jurij Trunk do svoje aretacije 1. 1916 slovensko pridigal. Prej so bili na Peravi vedno slovenski župniki in ob nedeljah in praznikih je bila vedno slovenska pridiga. Germanizatorji so tudi v cerkvi opravili svoj nemoralni posel. Na tiste čase je spominjal leta 1937 samo še skromen slovenski napis ob stranskem oltarju: Za kruh sv. Antona! — Prej je pritisnila slovenska okolica na Peravo predvsem na perovski semenj in na prvo nedeljo po Telovem, ko je bilo Perovško „pranganje“. Saj je bila cerkev sv. Križa tedaj še dobro obiskana božja pot. Danes so na Peravi opravili germanizatorji s pomočjo nemške duhovščine svoj posel. Iz Zagate so napravili Nemci St. Agathen — čeprav ni ne cerkvice ali spomina sv. Agate, ki bi opravičevala ta naziv naselja. Mesto je požiralo okoliške vasi, ki so izgubljale polagoma svoj kmečki značaj. Ta proces se sedaj nadaljuje tudi že proti Mariji na Zilji in preko Beljaških Toplic proti Mlinaram in Podvetrovemu. Tudi šmartinsko predmestje se je že čisto pomeščanilo, medtem ko sta se Jezernica in Šmadlen še poleg tega industrializirala.

Beljak je danes lepo, razgibano, snažno mestece, in tudi zelo važen center tujskega prometa. Oddaljen komaj uro hoda od Osojskega in Baškega jezera je Beljak že sam letovišče. Beljaške Toplice na južnem robu samega mesta z radioaktivno termo 30° Celzija so že svetovno znane in, kar je vsekakor zelo značilno, priljubljene in upoštevane tudi od domačinov, od Beljačanov in kmečkih okoličanov.

Sam Beljak ima za tujca mnogo privlačnosti. Skoraj 100 m visoki stolp mestne cerkve sv. Jakoba je krasna razgledna točka. Beljak leži pod nogami, razprostrt ob obeh bregovih Drave. Glavni trg obdajajo lepe stavbe, nekatere še izza časov bamberskih škofov in francoske Ilirije, ko je bil Beljak sedež francoskega ilirskega okrožja, glavno mesto tedanje francoske Koroške. — Gotska cerkev sv. Jakoba sama je krasna stavba iz 15. stoletja, zgrajena na najvišji točki starega Beljaka. Znamenite so zbirke beljaškega mestnega

muzeja. Noben obiskovalec naj ne pozabi, da si ne bi ogledal reliefa Koroške. Je to mojstrsko delo znanega kartografa Unterlercherja. Delali so ga 20 let. Dolg je relief 20 m, a širok 10 m. Je to res znamenitost prve vrste in eden največjih reliefov sploh, kar jih obstoji. V istem poslopju se nahajajo tudi manjši reliefi, tako relief Koroške izza časa ledene dobe, relief Dobrača i. p. Obiska vreden je tudi rotovž, nekdanji grad grofov Khevenhüllerjev, ki izvira še izza protestantovske dobe, renesančna stavba z lepimi arkadami na dvorišču.

N'mav čez jizaro ...

Od modernih poslopij je omeniti Park-Hotel. V stavbnem odboru za zidavo tega hotela so bili — to je bilo še pred prvo svetovno vojno — naslednji Beljačani: Župan Ažman, podžupan Koutnik in odbornika Novak in Adamič. Vsekakor zanimivi priimki. — Beljak ima dva lepa velika kolodvora. Glavni kolodvor, ki je bil v drugi svetovni vojni vsled bombardiranja popolnoma porušen, je sedaj obnovljen in s štirimi otočnimi peroni komaj zmaguje veliki promet.

Štiri velike okoliške občine oklepajo Beljak s slovenske strani, t. j. od jugozapada od desnega brega Zilje preko Baškega jezera in črez Dravo na Osojsko jezero na severovzhodu: so to občine Podklošter, Békštanj, Marija na Zilji in Vajškra. Ker spada Podklošter že v Ziljsko dolino, se hočemo malo delj

pomuditi le pri občini Bekštanj, ki je največja okoliška občina. Njen obseg znaša 76.60 km², šteje 5400 prebivalcev in je skoraj popolnoma slovenska. Saj je pravih Nemcev bilo v letu 1937 v vsej občini komaj kakih dve do tristo — skoraj samih priseljencev. Po drugi svetovni vojni pa se vrši v svrhu germanizacije slovenskega ozemlja načrtno naseljevanje tujcev-Nemcev v občini, med katerimi se nahajajo številni volksdojčerci.

Občina obsega 27 vasi in 3 župnije: Šteben, Brnca in Loče, a vanjo sega v Grpičah še šentlenartska župnija. Nekdaj je občina slovela kot zavedna slovenska, saj si je v demokratični dobi prve avstrijske republike kot največja koroška podeželska občina izvolila slovenskega župana. Toda narodna zavest nazaduje. Občina ima precej razvito industrijo, zelo živahen tujski promet in onstran Zilje ponemčujoči Beljak, ki se s svojimi predmestji že bliža občinski meji.

Menda ni na Koroškem lepšega kraja, kakor so predeli med Karavankami in Beljakom. In kdor pozna Koroško, ve, kaj to pomeni. Če pa ne verjame tej moji trditvi, naj stopi z menoj na Dobrač ali pa na Jepo. No, pa ni treba niti tako visoko! Povabim ga k Trupeju ali pa k Ilču in k Bukovniku gor v Rute. Lepo mu bodo postregli in prekrasni razgled mu bo dobro poplačal trud dveurne hoje. Pogled sega skoraj po vsej Koroški. Tam na vzhodu na drugem koncu svetlega Vrbskega jezera se bleščijo hiše Celovca, izza gričev severno od njega vzdiguje svojo glavo sveta koroška gora Mons Charantanus, Krnska gora z Gospo sveto ob vznožju. Za Osojskim jezerom se razgledujejo z Osojščice moderni alpski hoteli, do katerih vodi žična vzpenjača, Beljak leži pred nami. Če imamo pri roki daljnogled, lahko beremo reklamne napise na beljaških trgovinah. In tam na Dobraču razpoznamo gruče ovac. Tako je vse blizu.

A nas zanima ta pas doline pod nami, s srebrnim trakom Zilje in z Baškim jezerom sredi njiv, travnikov in temnih gozdov. Koliko lepote, koliko slavnih tradicij, koliko radosti, koliko tragedij je tam doli pokopanih.

Glej, tam zadaj za gozdom se skrivajo Grpiče, mirne so danes, samo mlinska kolesa še žene grpiška Bistrica. Včasih je bilo tod živo življenje. Težka kladiva so pela v grpiških fužinah. In grpiške gostilne nikoli niso bile prazne. Knapi izpod Pridova in Maloškega poldna in grpiški kovači niso bili šparovci! Samo še razvaline pričajo o nekdanji slavi. — In ti šentjobj! šentjobjski puebi so sloveli nekdanj kot sijajni pevci. Oprisnikov Francej je zapel tisto o Petru in o Palivu, ki sta šla v Bovec kože kupovat, a sta jih več pripeljala, kakor sta jih plačala. Vsa dolina je pela tisto pesem in se smejala. Tudi pri beljaški sodnji so morali šentjobjski pevci to pesem zapeti, ker sta jih Peter in Paliv tožila zaradi razžaljenja časti. Sodniki so bili baje vsi solzni od smeha, tako jih je šegavost te slovenske pesmi prevzela. Tedaj so namreč sodniki v Beljaku še slovenski razumeli. — In ti Brnca z Bregom in Zmetičemi, ki čuvaš svetost slovenske narodne melodije! In ve Žužalče tam na griču, saj k vam najprej sonce posije in najdelj se pri vas zamudi. — In Mlinare in Dičaves in Teharče! Tudi v Mlinarah so bile fužine. S predgorij Karavank, tam iznad Ilča so vozili železno rudo. A kladiva so utihnili. In prišlo je gorje nad dolino. V Mlinarah so namesto kladiv zapele sirene Klabinusove tovarne špirta. Nemški tovarnar je zastrupil dolino. Pili so špirit, pomešan z vodo, in zajemali strdno žganje kar s ponvicami. Prej tako zdrav rod bekštanjskih kmetov je tonil v žganju. Umiral je prezgodaj, počasi se je kvaril i moralno i narodno! Sedaj je v Mlinarah velika Gregorijeva tovarna testenin, eno najbolj urejenih tovrstnih podjetij v Avstriji; tudi lesna in mlinska industrija je dobro razvita. Lepa stara slovenska imena so tu doma: Napokoj, Brnez, Malej, Otrt, Kotnik, a v bližnjih Maloščah in Štebnu n. pr. Klančnik, Premrov, Požarnik, Lepušič, Svetec, Knez, Pogaj, Celnjak, Butej itd. Mnogo je še tod okoli živih spomenikov na protestantovsko dobo. Dalmatinove biblije niso bile v prejšnjih letih nobena redkost. Celo Trubarjev „Davidov psalter“ so hranili gospodarji kot dragoceno zapuščino

svojih prednikov. Vse kaže, da so morali biti predvsem kmetje v Rutah in v Žužalčah še dolgo v 17. in 18. stoletju skriti luterani.

Pod Goričico nas pelje pot na eni strani v Malošče, na drugi v Šteben. Malošče so največja vas in središče občine. V šoli so nas učili, da kaže naziv Malošče nato, da so bile rudarsko naselje, da je ime v zvezi z „malim štajgarjem“, to je nekakim nadzornikom rudarjev, ki da je stanoval v Maloščah. To ne drži; nazivi krajev kakor Malošče, Žužalče, Grpiče, Prosoviče, Žabuče, Činoviče, Trdaniče v najbližji okolici beljaškega polja kot enega najvažnejših centrov prve slovenske naselitve na Koroškem, pomenijo imena starih rodov, ki so ostali v gospodarski skupnosti, in segajo, kakor Tigrče, Knežoviče in Radovče pri Trgu še v začetke slovenske zgodovine na Koroškem, torej v prvo dobo slovenske karantanske države. Lepa stara slovenska imena maloških kmetij so še en dokaz več za to. — Maloščani so bili nekdanj bogati: na Goričici jim je zorela vinska trta, v Karavankah pod Maloškim Poldnem na Rutu so imeli bogate pašnike, pozneje pa krasne gozdove, v katerih je strašil še v drugi polovici prejšnjega stoletja kosmatinec. Še danes vam kažejo tam gori medvedovo bukev, kjer je padel zadnji medved. Maloški lovci so ravno tako sloveli kakor maloški pevci. Mikvavlov oča so še 1. 1937 pomnili, kako je bilo s tistim medvedom na Rute. —

Goričica bo spet kmalu delala čast svojemu imenu, ker zori zopet grozdje na njenem pobočju. V prejšnjih časih so sadili trto tudi na Vinci v bližnjih Ločah. Samo nekaj Maloščanom očitajo, to namreč, da so premalo pobožni. Ljudje sodijo pač v svoji hudobiji pobožnost po velikosti cerkve in višini zvonika. Ti hudobneži pač ne vejo, da so Maloščani s svojimi rokami zidali lepo šenkocijansko cerkev na mogočni skali nad Maloščami, in tudi tega ne vedo, da je stari leseni strop maloške cerkvice več vreden kakor marsikje drugje vsa cerkev s turnom vred. — Šenkocijan na strmi skali, bod pozdravljen! Lepa gorska pot vodi k Tebi. Vse premalo te še cenijo okolišani. Zato te pa tujci obiskujejo vsako leto v večjem številu. Na razglednih točkah je postavil restavrater Nont klopice, ki te vabijo, da se ustaviš in odpočiješ. Štirinajst postaj križevega pota z lepimi slikami v zidanih kapelicah ti kaže pot k cerkvi. Tu gori smo prihajali na velikonočni ponedeljek k vstajenju, ki je bilo vedno že pred zoro. Ko je stari župnik Jerman odpel z mogočnim glasom „alelujo“ in je ljudstvo v procesiji stopalo okoli cerkve, se je delal spodaj v dolini šele dan. Baško jezero se je prebujalo in se izmotavalo iz vigredne jutranje megle. In tedaj smo zrlí bekštanjski študenti v to mlado jutro in bili polni upanja in polni vere. Sedaj pa počivata dva tam spodaj na maloškem pokopališču, medicinec Komatarjev Franci in mladi zdravnik Lenci Mikl. In ti, Grobarjev Ciril, Kandut, ti najidealnejši in najpogumnejši med nami, pa počivaš daleč v nemških krajih! Ko vas je narod najbolj potreboval, je Vas izgubil. —

Prelepa romantika prepleta te kraje okoli Šenkocijana. Tam v jamah pod cerkvijo in tam zadaj pod skalami, kjer se v visokih apnencah kuha apno, so bivale žalik-žene, prijateljice prednikov današnjih Maloščanov. Tedaj je bilo lahko. Lepuščov stric, ki so bili doma pri Oprisniku pri Šentjobu, so veliko pravili v tistih časih: kmet je vedno vedel, kdaj naj seje in kdaj naj kosi. Braček v Zagoričah je imel tedaj najlepše polje in najbolj visoko travo in najbolj zdravo živino. Žalik-žena izpod Šenkocijana mu je vsako jutro povedala, kaj naj ta dan dela. Pa so prišli možje iz mrzlih krajev, ki so imeli železne „gvante“ in železno srce. Peganjali so žalik-žene, da se niso več upale iz šenkocijanskih skal. Tisti dan pa, ko se je prvič oglasil zvon iz cerkve na Škocijanu, so pa žalik-žene za vedno zapustile deželo. Tedaj so izginile tudi vile-prerokile. A prej so še prerokovale, da bodo prišli hudi časi, da se bo kmet vzdignil proti gospodi, da bo železna kača stekla po dolini. Ljudje se bodo prevzeli. Več bodo hoteli vedeti kakor Bog. Imeli bodo take naprave, da bodo v Maloščah videli, kaj se na Dunaju godi. A Bog jih bo kaznoval: taka lakota bo, da bo krava zlat

zvonec nosila, in sosed sosedu ne bo več zaupal. — Vse to so pravili Lepuščev stric. Nekoč so mi na pogorškem polju blizu maloškega loga pokazali na travnikih sledove nog žalik-žen, ki so tod mimo hodile se v Baško jezero umivat.

Zdaj pa še v Šteben pojdite z menoj! Mogočno se šopiri farna cerkev sv. Štefana mučenika nad potokom, ki prihaja iz Baškega jezera. Na pokopališču, ki jo obdaja, razpadajo grobovi nekdanjih mogočnih fužinarjev iz Mlinar pl. Aichholzerjev in se podira grobnica nekdanj tako bogatega maloškega veleposestnika Kmeta. Ostali so pa skromni grobovi Rutarjanov, Štebljanov in drugih faranov, ponajveč z železnimi križi, tudi kamna je nekaj vmes, a nič kričavosti in nič baharije. Na trgu pred cerkvijo so postavili Štebljani lep spomenik svojim v prvi svetovni vojni padlim sovaščanom. Grozna je bila žetev vojne v tej mali vasi; skorajda vsaka hiša je izgubila po enega mladega člana. Za vasjo se vzdiguje „prangalšče“, štebenska Kalvarija. Tu postavijo Štebljani tri visoke lesene križe kadar igrajo priljubljeno pasijonsko igro „Trpljenje in smrt našega Zveličarja Jezusa Kristusa“, ki jo je napisal koroški kmet in pesnik Andrej Šuster-Drabosnjak. Nikjer niso znali tako igrati, kakor v Štebnu v časih, ko so še živeli stari Kramarič, Ledrer in stari Mežnar. Tudi po prvi svetovni vojni so še enkrat obudili to staro igro. Kar škoda bi bila, če bi jo opustili. Lepi domači jezik. Drabosnjakov in neprisiljena naravna, naturalistična igra kmečkih igralcev je vedno prevzela obiskovalce z vso silo.

Da, prelepa je slovenska koroška zemlja in po pravici smo koroški Slovenci tako zaverovani v njo!

Spicar Jaka:

ROŽ

Zapadna meja Roža je nekako tam, kjer se stekata Zilja in Drava. Saj pravi narodna pesem: „Ko bi Zilo noj Dravo prepvavati znov bi že davnej te lepši Rožančico mov.“ Tam je vas Zilja, kjer je pred petdesetimi leti in pozneje deloval kot upravitelj ljudske šole Franc Eller, oče našega pesnika dr. Ellerja. Ta mož je bil bela vrana med koroškim učiteljstvom. Ko je prišel v Beljak na stanovsko zborovanje, so ga njegovi nemški in nemčurski kolegi vrgli iz dvorane zato, ker ga ni bilo sram in strah, pokazati se zavednega Slovenca. Pozneje je tu služboval pisatelj Franc Ksaverij Meško, ki je moral pobegniti po prvi svetovni vojni pred folksverovci čez Karavanke in je zgubil vse svoje skromno imetje.

Na poti proti vzhodu pridemo k Baškemu jezeru, kjer se je rodila koroška himna „Nmač čez izaro...“. Kakor straži na zapadu mogočni Dobrač, tako krona ta divni kraj Jepa, ki se zrcali v čistem jezeru. Pod njo so Rute, znane iz pesmi „Pojdam pa v Rute, tam čier je mráz...“. Ko so dekletke iz baške okolice zbadali, da ima ženina v Rutah, jim je odgovorila: „Moj pub je Rutarjan, je pa dro prov storjan; roče ma, pa ljubiti zna.“ Tam blizu je kmet Bukovnik. Ni izključeno, da je za časa luteranov sedel tu gori kak prepisovalec slovenskih knjig, ki so jih imenovali bukovnike. Spodaj so Loče, kjer je živel v sredini 18. stoletja Janez Lajčahar, eden poslednjih alkimistov, v resnici kemik in zelo učen mož. Rokopis neke njegove knjige o kemiji hrani celovski muzej, kamnita plošča v cerkvi, kjer počiva njegovo telo, pa slavi njegovo učenost in njegove sposobnosti. Okrog njega je spletila legenda pripovedko o zlatu v Jepi, iz katerega naj bi bil delal denar in ž njim zidal farno cerkev. V nekem dokumentu ga oblast imenuje „vir sapientissimus“, po naše modrijan, učenjak. Na vzhodu se dviga

hrib Tabor, ki spominja na boje naših prednikov s krvoločnimi Turki. Tu nekje je stal France Treiber, gledal čez jezero in zapel zadnjo kitico omenjene pesmi o zgubljenem domu, ko ni bilo več mamice.

Poglejmo malo proti severu v dolino Drave. Prebivalci na desnem bregu Drave so Rožani, na levem Dravci. Rožani so kaj ponosni in omalovažujejo Dravce: Dravec rjavec, napij se vode, da se sirkava mešta kne vneme v tabe! Ob pogledu na sever nas pozdravlja planina Osojščica ali Golica, Nemci, ki so vsa taka slovenska imena ponemčili kar z icen, ji pravijo Görlitzen. Pod njo na zapadu je Št. Rupert, kjer je pokopana Prešernova mati, ki je preživila poslednja leta tu pri svojem sinu, župniku. V dravski dolini opazimo tam, kjer

Borovlje

napravi Drava tesen ovinek, lepo ohranjen grad Vernberg in vas Skočidol, oba znana iz borbe Bernharda Sponheimskega z bamberškim škofom Ekbertom, ko je šlo v 13. stoletju za to, kdo bo pobral dobiček od tranzitne kupčije, ki je šla s Koroškega v Italijo. Tu je župnikoval od leta 1861 do 1887 Janez Sumper, slavni čebelar, ki je skušal tam sviloprejkje udomačiti. Izumil je za tiste čase nov, modern panj, ki se še danes imenuje skočidolski panj. Napisal je strokovno knjigo Bučelarček. Bil je šaljivec in je nekoč iznenadil svoje farane s tem, da so videli, kako gori sneg; vrgel je namreč karbit v sneg in ga zažgal. Še bolj proti vzhodu je Lipa, kjer je deloval v drugi polovici 19. stoletja Janez Ev. Marinic, risar, slikar, izvrsten citrar, ki je prepotoval mnogo sveta in napisal nekaj knjig v slovenskem, nemškem in francoskem jeziku, s čimer si je pridobil diplomu francoske akademije za znanost in umetnost.

Severno, na sončnem hribu je Drabosenja, kjer je pisal svoje rajme Andrej Šuster, „poredni paver v Korotane“, kakor se sam imenuje. V raznem tisku ste imeli že priliko, čitati o njem. Živel je za časa francoske okupacije in bil ves prevzet revolucionarnega duha, ki je vel sem od Pariza, čeprav kmet po rodu. Prevedel je mnogo gledaliških iger iz nemščine v koroško špraho, kakor pravi, t. j. na slovensko. Najbolj pa se zrcali njegov čas v satirično poučnem Sovenjem Obaceju, iz katerega govori kmečki ponos in zaničevanje do objestne gospode in slabih duhovnikov:

Le sam paver puele dieva noj skrbi,
De hospued pijan noj sit braz skrbi spi.

Toži o slabih časih:

Ta liepe čednosti mad ljudmi ni.
Ane žlaht cajte smo doživeli mi.

Zaradi svoje odkritosti je imel — naravno — sovražnike, ki so mu skušali škodovati. In res, oblast mu je zaplenila knjige, ki jih je napisal in dal tiskati. In tako toži dalje:

Jes sem se na ta večja perjatva zanesov.
Pa hlih te je menej roče trdu zvezov. — — —
Vino pije moj sovražnik noj hre prate jest,
jes mam hlih tuj doro, da mam ano doro viest.

Ljudje so ga spoštovali in hodili k njemu po nasvete:

Radi pridajo k nam unediev ljudi,
da prad njimi pokoja ni ...

Zdravil je ljudi in živino, popravljajl ure in slikal čelnice za panje, pisal in prebiral knjige. Pomagal je vsem, sam sebi ni znal pomagati. Kmetija je propadla, on pa je umrl kot reven dninar. Njegova beseda pa še živi med koroškim ljudstvom v Rožu in stari ljudje vedo povedati še marsikako Drabosenjakovo. Nikdar ne bo zamrl njegov obupni klic: Veči je lump, večji je sreča ... Najbolj pa ga slavi njegova pasijonska igra, za katero v življenju ni mogel „tkaj bratrov skupaj zbrati“, da bi jo bili igrali pod njegovim vodstvom. Po njegovi smrti pa so koroški Slovenci njegovo pasijonsko igro nešteto krat priredili in igrali ne samo v ožji Drabosenjakovi domovini — na Kostanjah —, ampak tudi v Štebnu ob Baškem jezeru — in to še po plebiscitu. Tam čez Kostanje, na severni strani Malih Tur ob tistem jezeru je starodavni samostan Osoje, v katerem živi spomin na poljskega kralja Boleslava, mutca osojskega.

Doli je Vrbsko jezero, ki ima tudi svojega pesnika Petermana na Otoku, ki pripoveduje o piskrarju, ki se je hotel peljati v Celovec prodajat svojo robo, ko je stekla železnica.

Krošnjo denem jes na ramo, hajmatšajn pod brado mam,
srčno prov poljubim mamo, za svovu jim roko dam.
Čedro novo v aržat denem, usujem v mešir tobak,
palco tovrsto v roče vzemam, da se pes boji me vsak.
Grede mislim, ko po mesti jaz prodajov bom bvahu,
kuharicam koj na cesti nemšči rekov bom taku:
Kuharicen, piskrov kafens fir dos župa in kofe,
za tri rajneš ole hobens, pilig gonc ferka i se.

Nad Vrbskim jezerom je Dholca, kjer je živel v 15. stoletju zgodovinar Jakob Unrest, ki poroča o kmečkih puntih in popisuje obred ustoličenja koroških vojvod. Po tem ozemlju je tekla za časa Francozov meja med francosko zasedbeno cono in Avstrijo in so peli:

Dečva je kajzerlih, pub je pa liriš (Iliriš).
Decva povej mi prov, kaj kaj ti mieniš.

Pojdimo nazaj čez Dravo v Rožek, rojstni kraj koroškega akademskega slikarja Petra Markoviča, iskrenega in neomahljivega narodnjaka, potem pa naprej v Šempeter, kjer stoji Narodna šola, ki jo je postavil narod sam, ker mu mačeha Avstrija ni dala slovenskih šol, dasi so bile po ustavi zajamčene. Mahnimo v hrib proti jugu in pridemo v Svatne, k Mikuli, v rojstno hišo legendarne koroške junakinje, Miklove Zale. Šentjakobska cerkev na hribu še kaže

sledove tabora in gori v pečinah Karavank so votline, kjer se je kmečka raja skrivala pred Turki, medtem ko je gospoda varno čakala v svojih utrjenih gradovih, da mine turška nevarnost. Ta krasna dolina nam je dala znamenita slovničarja Antona Janežiča in Matijo Ahaclja, pa tudi še enega ljudskega pesnika Miho Andrejaša, Drabosnjakovega prijatelja, s katerim sta se pogovarjala samo v rajmah. Tudi Einspielerji, Andrej, Lambert in Gregor so sinovi te zemlje. Doli pod Humperškim gradom, v Kapli, je rojstni kraj zgodovinarja Štefana Singerja, ki je postal, kakor mnogo naših ljudi, žrtev pretečene vojne.

Gori na planoti so Vetrinje, kjer je pisal zgodovino v srednjem veku Slovenec po rodu, opat Janez. Tu je doma Tomaž Košat, daleč znani komponist, v resnici nabiralec narodnih alpskih napevov, ki so si osvojili ves kulturni svet. Na celovski gimnaziji je bil vpisan še kot Slovenec. Tujina, ki mu je dala belega

Gospa Sveta

kruha, mu je vzela narodno zavest in, ker se je izplačalo, ga proglasila za svojega.

Prišli smo v Celovec, ki je bil pred sto leti in še pozneje, ko je bila Ljubljana še kaj nemškuta, središče slovenske kulture. Sicer pa je bila prva tiskana knjiga v Celovcu leta 1731. slovenska. Na Starem trgu ima spomenik ustanovitelj Celovca Bernhard Sponhajmski, ki počiva s svojo češko ženo, Juto, v Kostanjevici. Na drugem trgu stoji ribič, ki je okamenel, ker je zatajil svoj slovenski rod. Na Novem trgu zija znani zmaj na orjaka, ki namerja s kijem nanj. Kadar bo udaril, pridejo boljši časi. Dvakrat je že hotel udrihniti, pa ga je vedno zadržala višja sila. Mogoče se mu posreči tretjič. Proti severu gre pot proti Gospe Sveti. Na Gosposvetsem polju so koroški Slovenci ustoličevali svoje koroške vojvode v slovenskem jeziku.

Ne moremo končati našega potovanja, ne da bi obiskali Borovelj, rojstni kraj profesorja Ivana Šajnika, zbiratelja koroških narodnih pesmi in iskrenega prijatelja slovenske mladine na celovski gimnaziji. Borovski puškarje imenujejo pilije in ker je kmet v svoji konservativnosti le postrani gledal na obrtnika, pravi pešem:

Atej se krihajo, mama mrmrajo,
k' te paveršče ščere pilije majo.

Borovčiči so bili vedno veseli ljudje in med najboljšimi pevci na Koroškem, ki so pri tekmah odnesli marsikako nagrado. Tu je bila prvič napisana pesem: „Mje krajčič posvava.“ Kaj je krajčič? To je pogača, ki jo o Veliki noči da dekle fantu. Naravno, da je najbolje nabulana z rozinami in drugo dobroto. Dekle, ki je hotelo fantu pokazati, da ga ne mara, ni dala v krajčič rozin, ampak kumino, „je pa čim čim čim čimena biva notre“. Torej, fantje, pozor pred takimi krajčiči, kjer je „čim čim čim čimena notre“.

Gori v Karavankah so Sele, svet kraj za vsakega Slovenca. Bile so vedno narodne, trdne kot skala. V pretečeni vojni pa so dale junake in mučenike, kakor nikjer drugje. Poleg žrtev, ki jih je hitlerjevski okupator zakrivil z izgoni, ječami in streljanjem po vsej naši zemlji, je bilo 9. aprila 1943. med drugimi obsojenih devet Seljanov na smrt. Vsi so bili 29. aprila 1943. na Dunaju obglavljeni. Tako so Sele pritiskale krvav pečat na dokument mučeništva slovenskega ljudstva na Koroškem.

Ob koncu naj omenim samo še Podkrnos, kjer je živel Jožef Mič, prosvitljen mož, jožefinec, ki je preživel dobo francoske revolucije in leta 1848 v starosti 94 let umrl. Zakaj ga omenjam? Bil je filozof, ki je napisal več knjig in stremel za ustvaritvijo splošnega svetovnega jezika, ki bi bil tako mednaroden, kakor algebra in note. Končno pa pravi: Toda predno se to zgodi, bo mogoče ruščina univerzalni jezik Evropejcev. Zato ga omenjam.

Tako smo potovali po Rožu mimo gradov, ki so nam oznanjali dobo suženjstva in tlake, mimo cerkev, iz katerih je donel klic po potrpežljivosti in pokornosti, in mimo taborov, kjer se je zbiral narod k puntu proti domačemu izžemalcu in k obrambi proti tujemu roparju. Gradovi so po večini razpadli, narod pa gre po novih poteh in si kuje svojo bodočnost.

Od vseh, ki jih omenjam, živi samo še pisatelj Franc Ksaver Meško, ki ljubi koroško zemljo še ravno tako, kakor v svojih mladih dneh, ko je služboval kot upapoln duhovnik na divnih Višarjah, ki so vsem Slovencem tako mile in drage.

Naj končam z Drabosnjakom:

Cajt mi je od tah rajmov vherati,
na vas jes ne viem več poherati,
kakor, da kne bodite nevsmiljeni, kakor kamen,
da bom mohov vesevo reči: A m e n.

Dr. Fran Kotnik:

Podjuna — narodnopolisna skica

Celovška ravan prehaja ob dolenjih tokovih Krke in Gline na vzhodu v veliko ravan Koroške, v Podjuno.

Drava prehaja iz področja Roža in Satnice v široko nižavje vzhodne Koroške, ki ga narodno nazivamo v celoti z imenom Podjuna.

Po prvotnem pomenu pa označuje to staro predslovensko pokrajinsko ime prav za prav le prodnato ravnino južno od Drave. To je široka, sušna, prodnata ravan, v veliki meri še pokrita z gozdom (primerjaj Dobravo med Pliberkom in Sinčovo vesjo) sklenjena in gosteje naseljena le v znožju Karavank in vzdolž Drave. Drava si je vrezala v dolino globoko strugo, proti kateri se z ravnine marsikje spušča v strmih, slikovitih terasah. Na taki terasi stoji onstran Drave Velikovec, krajevno gospodarsko in upravno središče. Velikovške ravnine prav

za prav ne prištevamo več k Podjuni, a jezikovno spada k podjunskemu narečju.

Vsa ta pokrajina je še danes kompaktno naseljena s Slovenci. Podjunsko narečje govori 50.000 koroških Slovencev.

V Podjuni je 35 do 50 % polja, čeravno ni posebno rodovitno, velja vendar za koroško žitnico. Nekdanja zadruga v Sinči vesi je kupovala od kmetov izmed poljskih pridelkov največ žita: pšenice, rži, ovs, leče, proša, itd. Živinoreja in gozdarstvo sta aktivna, poljedelstvo pa je pasivno.

Slovenci so prevzeli ime antične rimske naselbine Juenne, ki jo je iskati v bližini današnje Globasnice, mimo katere je vodila rimska cesta proti Virunu (Gospe Sveti). Po Juenni so imenovali Junsko goro (danes Rozalsko goro), vas Podjuno in celotno pokrajino Podjuno. Najstarejše fare Pod Juno se omenjajo v listinah s pridevkom „v Juni“, tako leta 1106 Dobrle vesi — „Jun“.

Cerkveno je spadala Podjuna pod oglejski patriarhat, ki je imel v Dobrli vesi svojega generalnega vikarja. Germanizacija se v Podjuni ni tako širila, kakor severno od Drave.

Izmed znamenitih mož, ki jih je rodila Podjuna, moramo omeniti barona Hansa Ungnada iz Ženeka blizu Dobrle vesi, ki se je tu rodil 1493 in je v protestantski dobi v Uraha na Würtemberškem ustanovil slovensko-hrvatsko tiskarno, v kateri

so tiskali slovenske in hrvatske protestantske knjige. Tako je postal baron Ungnad zaslužen mož za slovensko in hrvatsko književnost.

Blizu Klopinskega jezera, ki je pravi biser pod Obirjem in kjer je pisal Franc Ksaver Meško svoje prve črtice, se je rodil 1683 koroški zgodovinar Marko Hanžič, leta 1717 pa učeni gottweihski opat Magnus Klein. A ta dva sta pisala v tujem jeziku.

V Grabštanju na robu Podjune pa je bil rojen 1727 slovenski slovničar, leksiograf in pisatelj Ožbald Gutsman (umrl v Jelovcu 1790). V svoj slovar je sprejel jezikovni zaklad iz Podjune, ki so mu ga prispevali tamkajšnji duhovniki. Njegov slovar je pomagal, da so se končno vsi Slovenci združili v narod s skupnim književnim jezikom. In tako je tudi Podjuna prispevala k slovenski skupnosti.

Najvažnejša izmed stranskih dolin, ki vodijo v Karavanke, je Belska dolina, po kateri vodi do Železne Kaple iz Sinče vesi ozkotirna železnica.

Železna Kapla je staro tržišče, ki je posredovala promet železa in drugih stvari čez Jezerski vrh na Kranjsko in dalje v Italijo. Železna Kapla je imela slovensko trško prisego, tam so že v 18. stoletju uprizarjali ljudske igre (pasijonske) v slovenskem jeziku.

Iz Remšenika pri Železni Kapli je bil doma Ožbalt Dular, preprost kmet samouk, ki je v letih 1864 do 1866 bil marljiv dopisnik Bleiweisovih Novic. Med drugimi članki je priobčil dopis „Železna Kapla in njena okolica“. Je pa to nekak potopis, ki nas vodi od Sinčevesi preko Dobrle vesi, Miklavca, Reberce v Železno Kaplo, v Belo in dalje čez Jezerski vrh na Jezersko. Vse, kar vidi desno in levo od glavne ceste, ga zanima. Govori o zaostalosti kmečkega stanu, o obleki, ki jo nosijo, o hrani, ki jo zavživajo, opisuje šege in navade tega kraja in se veseli uspehov, ki so jih dosegli Slovenci na narodnem polju ter z navdušenjem poroča o ustanovitvi „Slovenskega bralnega društva ali čitalnice“ v Železni Kapli.

Med Rožom in Podjuno

Pozneje se je Dular s svojo družino preselil v Bosansko Blatnico pri Tesliču v Bosni. Njegov sin se je še nekajkrat oglasil z dopisi v koroškem „Miru“.

S pesniki in pisatelji se Podjuna ne more postavljati. Imamo pa ljudskega pesnika Franca Lederja — Lisičjaka (1833—1908), ki je s citrami preko rame prehodil dolino in prepeval na sejmi, ob lepih nedeljah in spremljal pesmi s citrami. Sam pravi o sebi:

„Jaz že sivo glavo nosim,
grem po svet' okol',
vse sorte pesmi trosim,
ne zmanjka jih nikol“.

S citranjem in petjem si je toliko prislužil, da si je lahko postavil kočo na severozapadni strani Globasnice, kjer je nekoč še uspevala vinska trta.

Še pred kakimi petdeset leti so namreč pridelali v Podjuni na Koroškem kakih 100 hl vina, vendar je bilo precej kislo, nato so pripovedovali Podjunčani, da zvonijo cerkovniki kmalu po polnoči dan, in sicer zato, da se ljudje zbude in vležejo na drugo stran, ker bi jim sicer prejedla vinska kislina želodec. V pesmih je Lisičjak opeval razne dogodivščine in kmečko življenje od zibel do groba. Najbolj znana je njega „pesem od rojstva“:

„Je ta človek na svet rojen
hitro čuje reve svoje;
pride čisto nah, pride čisto bos
sam pomagat si ni kos.
O jo jo, joče se na moč
kliče mater na pomoč.“

In po krstu:

„Naj bo fantič al' deklina,
botri grejo na'n polč vina;
Tud mežnar pride na 'n gvaž
in fajmošter za njim počas.“

Prof. Šajnik pravi v uvodu k zbirki „Narodne pesmi koroških Slovencev“: „Najmanj pesmi čuješ po Podjunskega, kjer stanuje okoli 50.000 Slovencev v nepretrganih seliščih. Bržkone povzročuje to čudno prikazen značaj podjunskega govora, koji ne ugaja petju tako, kakor ziljsko in rožansko narečje.“ Šajnik se je premalo potrudil, da bi bil zbral tudi podjunske ljudske pesmi, saj jih ima Podjuna prav tako, kakor druge slovenske pokrajine.

Podjunski dialekt obsega na zapadu črto Obir-Šmarjeta-Galicija-Drava, od tod do Velikovca na jugu Obir-Peca, na vzhodu do gorovja na levem bregu Meže nekako do črte št. Danijel, Strojna, šelenperk, Libeliče, na severu do Drave in onstran Drave pod Svinjo planino in do slovensko-nemške jezikovne meje. Podjunci so „štekarji“. Tako jih imenujejo Rožani, ker pravijo za tu „šteka“, severni govor nad Dravo pa ne pozna štekanja.

Pronomina in adverbja izvedena iz korena to imajo spredaj še, n. pr. tu: štu, tok-štok, štejko-toliko, štekej ali šteke-tukaj.

Razen drugih značilnosti podjunskega dialektja se je nosni izgovor nekdanjih e in o v dolgo poudarjenih zlogih ohranil do danes, n. pr. kot-kot, jezik-jazik. Tudi skupina dl se je ohranila, n. pr.: modliti. Stavek iz podjunščine: „Guaj, guaj, kok močka miš voči“. (Glej, glej, kako mačka miš vlačí). — „Pliberške mosvo pa blekovški špah“ (pliberško maslo pa velikovski špeh) oponašajo sosedni Slovenci podjunski govor. Kapelčani pa pravijo: „Tam tevn' na puel je masva dovool“.

Velika večina Slovencev v Podjunski dolini se bavi s kmetijstvom. Mežičani imenujejo prebivalce Poljance, Podjuno pa „Na polju“. Šele Rož in celovška

okolica jim je prava Koroška. Ljudstvo je marljivo, mirne narave, bolj redkobesedno. O tem pripovedujejo to-le zgodbico:

V starih časih sta šla kmeta iz Velikovca v Celovec. Ko sta zapustila Velikovec in sta imela celovška vrata v Velikovcu že za seboj, se eden izmed njiju ozre po polju in pravi sosedu: „Pšenica pa letos dobro kaže“. Sosed nič ne odgovori in molči vso dolgo pot. Šele, ko prideta pred velikovška vrata v Celovcu, se mu odreže: „Pa rž tudi“.

S pliberškega polja, južnovzhodno od Libuč, kjer je doma pok. univ. prof. dr. Kušej, pa nas popelje cesta čez neznatno vzpetino ob vznožju sive Pece v Mežiško dolino, ki je do priključitve k Jugoslaviji 1. 1920 tvorila podaljšek

Doberla ves

Podjunske doline. Mimo Prevalj in Guštanja — naših koroških Jesenic — nas pelje cesta pod Prežihovim vrhom v Kotlje ob vznožju Uršlje gore, kjer sedaj počiva naš samorastnik veliki slovenski pisatelj Prežihov Voranc. Kako tesno je bila spojena Mežiška dolina s Podjuno, nam priča tudi narodna pesem, ki pravi:

„Iz gornjih Libuč
se pa svieti 'na luč,
pa čez guštanjski trh
gor za Prežihov vrh.“

Če smo spočetka rekli, da se Podjuna ne more postavljati z velikimi pesniki in pisatelji, je vendar danes zaslovelo ime Prežihovega Voranca daleč preko domačih meja in kakor je Gorenjska dala slovenskemu narodu Prešerna, Čopa, Finžgarja, Jenka, Goriška Gregorčiča, Dolenjska Trubarja, Levstika, Stritarja, Bela krajina O. Župančiča, štajerska Aškerca in Šlodnjaka, tako je tudi Spodnja Koroška, Podjunsko-Mežiška dolina z imenom in deli Prežihovega Voranca prispevala svoj veliki delež k skupnemu hramu, ki ga imenujemo slovenska kultura.

SREDNJI VEK POSEGA V DVAJSETO STOLETJE

Spomladi leta 1942 sem obiskal starše in sina v izseljeniškem taborišču Frauenaaurah, nedaleč od Nürnberga. Ko sem se peljal po pusti tujini, nikjer nisem opazil one miline kakor doma. Bila je zoprna ravnina umazano rujave barve, hiše niso imele poleg sebe hlevov z gnojišči, kjer bi razkopavale živahne kokoši. Nič, kar bi spominjalo na domačnost. Vse tuje, mrzlo, tako mrzlo, da me je zeblo pri srcu. Ubogi izseljenci! Kako so bedni! Ali je to mogoče v modernem, kulturnem dvajsetem stoletju? Kruto odtrgati od domačega ognjišča ljudi od doma, katerega, pa če je prav skromen in črn, vendar vsak ljubi in spoštuje. Ne ljubi samo, kar mu vsak dan dela veselje in srečo, ne ljubi samo svojih stvari, ki si jih je pridelal z žuljevo roko, z znojem in s krvjo, vsak ljubi svoje, pa če je to tudi le prašna, umazana bajta.

Ko sem se mudil mimo grede v Nürnbergu in čakal na zvezo v domovino, sem si ogledal nürnberški grad z mučilnico, kjer je rastavljeno orodje, s katerim so mučili nekdanji žrtve. Suha ženska, ki je bila v tej „razstavi“ razkazovalka, je v monotonem glasu govorila: to je natezalnica, primitivno napravljena lesena koza z valjarji, verigami in vijaki. Na to kozo so privežali „zločinca“ za stegnjene roke in noge ter ga tako močno raztegovali, da so začele pokati kosti in se trgati mišice. To je mučilna zibel. Kaznovani se je moral nag vleči v zibel, katere dno in stene so bile prebite z zbrušeni žebelji na znotraj. To je gugalnica za peke, ki so pekli premale žemlje. Take peke so privežali v gugalnico in po vrvi spuščali v 62 m globok vodnjak ter jih tako dolgo potapljali pod vodo, da so bili nezavestni. Ta procedura se je večkrat ponavljala. To so vijaki za nohte, je pripovedoval mrzli glas Nemke in kazala je na vrsto malim kleščam podobnih rjavih instrumentov, ki so bili pripeti na steno. S temi kleščami so izsiljevali od obtožencev priznanja na ta način da so jim zdrobili kosti na prstih in odtrgali nohte na rokah. Smrtne kazni so v srednjem veku nemški oblastniki vršili z obglavljevanjem. Meči, težki in zakrivljeni; rabljeva bluza, katero je imel oblečeno pri svojem krvavem opraviilu; slika, kjer so obsojenci klečali na tleh in rabelj v zamahu; druga zopet, ko je sabla zarezana v vrat človeka; tretja pa, ko leži glava na tleh, iz vratnega štorja pa v curkih teče kri po pesku in rabljevi nogi... To so groze srednjega veka, ko je bila človeška kultura še nizka in so bili ljudje še živinsko brutalni. Pa tudi takrat je bila gosposka bolj brutalna kakor preprosti ljudje. Tudi takrat je imela oblast in vsa sredstva, katera so ji služila, da se obdrži na oblasti, v svojih rokah. Tudi takrat so bili ljudje kaznovani najstrožje, če so se uprli krivici gosposke. Take upornike proti krivici so dali četveriti. Tudi take slike sem videl razstavljene. Žrtev so položili na tla, k rokam in nogam pa privežali po enega konja. Na povelje so vsi štirje konji naenkrat potegnili, da je bila žrtev raztrgana na štiri dele. Taka grozna usmrtitvena sredstva si je izmišljala gosposka pred tisoč leti, in človek dvajsetega stoletja se čudi, kako je bilo to mogoče.

In tisoč let pozneje? Množično ubijanje ljudi! Nacistična gospoda je razmišljala, kako bi uničila narode, ki ji niso hoteli biti pokorni. Prenesla je sredstva Nürnberškega gradu v dvajseto stoletje, samo da bi se ohranila na oblasti. Moderna je postala mučilnica, ki so jo rabili pred tisoč leti, v visoko kulturnem dvajsetem stoletju tudi Koroškem.

Samo par slik iz komaj pretekle dobe nacističnega nasilja:

Trinajst poštenih kmetov, delavcev, in obrtnikov obglavljenih na Dunaju samo zaradi tega, ker so bili Slovenci in se uprli krivici! Kri iz trupelj naših žrtev je brizgala po dunajskem pesku in nacističnih škornjih. Tristo kmečkih, delavskih in obrtniških družin oropanih vsega premoženja, nasilno odtrganih od svojega ognjišča! V dveh urah so morali zapustiti svoj dom. Rablji krute

Spomenik v Selah

gospode, oboroženi z brzostreljkami, so jih brutalno tirali v tujino. Tudi te uniforme bodo nekoč razstavljene in tudi na teh jopičih bodo vidni sledovi krvi nedolžnih žrtev, da bodo šle obiskovalcem bodočih muzejev ob pogledu na te izstavljene predmete mrzle mravlje po hrbtu. In samo zaradi tega izseljeni, ker so bili Slovenci in se niso pokoravali krivici fašistične tranije.

In množični upor na smrt obsojenega naroda! Partizan je z življenjem maščeval smrt, čeprav za njega ni bilo zaščite v mednarodnem vojaškem pravu. Vislice, ogenj, mučenje po vzorcu Nürnberške mučilnice je prestajal narod, ki se je uprl z orožjem v roki proti krivici.

Ujet je bil borec; ranjen v nogo. Vrv mu je bila privezana okoli vratu. Ne konji, rablji v modernih jopičih so ga vleкли po strmi poti. Kost, ki je štrlela iz prestreljene noge, se je pri vlaki zatikala v kamenje. Žrtev je stisnila zobe. Njegova bolečina je bila malenkostna proti bolečini, ki jo je prestajal narod. Veliki so bili partizani po srcu.

Rablji so imeli izstavljene ubite „bandite“ — junake. Preden so jih izstavili ob cesti, so jih pod Arihovo pečjo, kjer so jih po izdaji nekega ovaduha ranili v visokem snegu, brcali s škornji v oči, v nos, v usta. Obraze so žrtvam spremenili v krvavo gmoto. Rablji so se naslajali nad golimi prsi junaških partizank, katere so slekli do nagega. Kultura fašistične gospode dvajsetega stoletja!

Kmečko slovensko naselje. Mati leži težko bolana v postelji. Oče dela težka dela na strmem polju. Dvaindevetdeset letni starček oprt na dve grčasti palici, ki si jih je sam poiskal in odrezal v leskovih grmovjih Hojnikove strmine, nosi težko breme izgaranih let okoli hiše. V to tišino gorskega kmeta treščijo rablji modernih jopičev. Čez pol ure so se vsi trije pekli v goreči hiši. Zvijali so se v strašnih mukah in smrtno ranjeni se niso mogli rešiti plamen. Tri ožgana trupla brez rok in nog so sorodniki pokopali. Starček je bil ubit z lastnimi palicami! Če ne bi bile zgorole, bi bile nekoč morda razstavljene.

Mnogočlanska družina. Otrok mrgoli okrog hiše. Vse je v veselem razpoloženju, saj se bliža konec strašni vojni, katero je zanetil nacizem in bo zmagalo ljudstvo, ki se bori za pravico! Rafali modernega orožja kot strela pretrgajo mir in veselje. Osvobodilna vojska se hitro umakne iz kmečkega naselja. Gosposka vojska se počuti varna. Juriša „junaško“ v hišo. Rablji v modernih krojih opravljajo svoj posel po vzorcu svojih prednikov nürnberške mučilnice. Slika njihovega početja: Ustreljen dojenček in šest njegovih bratov in sester. Ustreljena oče in mati, ubita stara mati, mrtva teta. Zopet gori hiša, v plamenih cvrejo trupla delavnih ljudi. Samo zaradi tega, ker so bili Slovenci! To se je dogajalo v Podpeci.

Nasproti pa je gora, kjer žive poleg Slovencev tudi Avstrijci. Tudi tam je upor proti rabljem. Na visokem planinskem posestvu živi marljiva družina. Hišo na mah zasedejo vojaki v zelenih uniformah. Od daleč se vidi na čepicah Reichsadler-Hoheitszeichen. Ves dan mine pri obedih. Rabljem dobro diši pre-kajena svinjina, visoki rženi kruh, zalivajo si ga s črničevim žganjem. Vedo, kaj bodo storili za plačilo. Vedo, da bo tekla kri človeka, ki je iz trde gorske zemlje pridelal to, kar jedo. Vendar jim diši, imajo dober tek. Plačilo: V hlev gresta oče in mati, za njima vrsta rabljev. Dva strela v tilnik. Zopet dim in plameni. Karlutova najemnika se zvijata v ognju. Zelenci pa se hladno odpravijo v dolino. Saj so siti, lahko hodijo. To je kultura...

In še sliko Špitzbauerja. V gorski globači majhna kmečka hiša zraščena s hlevom, kjer počivajo utrujeni partizani. Policija jih obkoli. Iz avtomatskega orožja začnejo streljati. In rezultat? Dve leti stara deklica ima dvanajst strelav, ubit petinšestdeset letni oče pri pripravljanju krme za svinje, ustreljena mati štirih otrok, ustreljena žena z Dunaja, ki se je pri Špitzbauerju skrivala, ubita Poljakinja, ki je bila prignana na Koroško kot delavna moč za Veliki Reich. Po travnikih ležijo trupla dvajsetih delavcev iz št. Lenarskega rudnika, ki niso bili oboroženi. In zopet ogenj, dim in cvretje človeških trupelj. In pozneje

v dolini zmagoslavje podivjanega človeka v nacističnih uniformah. Dovolj je slik fašistične kulture dvajsetega stoletja, saj v Nürnberški mučilnici jih ni toliko.

V slovenskih mestih nimamo takih razstav. Slovenska kultura je čista v davno preteklost in bo v večno prihodnost. Slovenci bomo maščevali smrt z življenjem!

Zgodba o pozabljeni železni blagajni

Človek se ne izučiš nikdar. Tako sem strmel nad naslednjim dogodkom: Ob priliki ropanja naših zadrug so odvlekli tudi ogromno in težko železno blagajno Hranilnice v Slovenskem Šmihelu. „Kupil“ jo je neki tovarnar v bližini. Naravno, da smo jo sedaj zahtevali tudi od njega nazaj. On pa je zatrjeval, da je nikoli ni videl, dolžil svojega solastnika, ki pa je živel trenutno v Berlinu in bil za nas nedosegljiv. Potrudil sem se in mi je uspelo, da sem dokazal, da je obdolženi solastnik odpotoval že pred ropom naše blagajne in je tudi pozneje ni prepeljal v prestolico Velikega Rajha. Bilo pa je še več solastnikov tovarne in tako so postali ti oddaljeni akcionarji drug za drugim roparji železne blagajne. Po četrti obravnavi mi je celovski odvetnik tovarnarja ostro zagrozil, da bo na naše stroške poklical priče, pa če treba iz vseh koncev sveta, ki bodo dokazale nedolžnost njegovega varovanca in končno spravile s sveta to smešno obdolžitev velikega podjetnika. Ob tej odločnosti sem res začel premišljevati o morebitnih stroških in bil natihoma že pripravljen, umakniti našo zahtevo, da nam ne bi stroški požrli z blagajno vred tudi še našo oropano malo Hranilnico. Zato sem zahteval za vsak slučaj še zapislogo nasprotnika. Gospod odvetnik bi jo bil najrajši kar sam položil, tako je bil vnet za borbo proti krivici. A to le ne gre in tako je bila obravnava ponovno preložena.

Nekaj pa mi ni dalo miru. Premišljeval sem. Nato sem klical telefonsko tovarno in vprašal po knjigovodji g. X. (onemu, ki je bil leta 1942 podpisal prevzem naše blagajne, kar pa sem seveda obdržal zase). Izvedel sem, da je v celovski centrali podjetja. Drugi dan sem ga nato „v neki zadevi“ obiskal v celovski pisarni. Ko vstopim, je ravnokar zapiral težka vrata blagajne s slovenskim napisom firme: Dunajska tovarna blagajn... Brez obotavljanja mi je potrdil mojo domnevo celo s knjigovodskimi dokazi. Zahvalil sem se mu in mu naročil posebno priporočilo g. šefu. In izgleda, da ga je z isto vljudnostjo izročil...

Ko sem stopil pri naslednji napovedani obravnavi zaradi vrnitve naše blagajne s kratko zakasnitvijo v sodno dvorano, je nasprotnikov gospod odvetnik že imel narekovano besedilo poravnave in mi brez sledu rdečice nadvse vljudno naznanil veselo novico, da se je našlo, kar je bilo zgubljenega. Gospod šef pa se je odrekel zapislogi ter se mi posebno prijateljsko zahvaljeval za ljubeznivo pozornost...

Sodnik je bil mnenja, da je bil od vsega početka trdno prepričan, da se bo blagajna le našla za kakšnim zaprašenim računom pozabljenega predala...

Ob koncu smo se nasmehnili vsi: Jaz iz globokega sočutja nad pozabljivostjo gospoda šefa ter nad zvestobo načelom pravice gospoda odvetnika; advokat zaradi zmage principa, da ga mora gospod šef vendarle plačati in je s tem volk sit in koza cela; šef se je smehljajal iz prirojene vljudnosti ter ob spominu na prijazne pozdrave, ki jih je bil zvesto izročil knjigovodja; sodnik pa se je vidno in prostodušno veselil konca „procesa“!

Od tistih dni imam mnogo več razumevanja, da se lahko kaj pozabi ali zatakne — saj vsako jutro gledam srečno najdeno težko železno blagajno...

Mirt

Marijan de Reggi:

SLOVENSKE POROČNE SANI

(Spomin iz brnške okolice v Ziljski dolini na Koroškem)

Brnška okolica z Grpičami, Pod Vetrovom in Žužalčami prehaja iz Ziljske doline v Rož in je prav zanimiva. Proti Beljaku jo omejujejo zadnji obronki Dobrača z Megerjami in Vetrovsko skalo, proti Gorenjski pa jo zapirajo Karavanke z Vojšco, Blekovo in Št. Jobsko planino. V govorici se čuti že nekak prehod iz trdega ziljskega v mehkejše rožansko narečje. To razliko opazimo že med sosednimi vasi. Da so imeli Slovenci na Koroškem mnogo starih šeg in običajev, ve vsakdo, saj je bila Koroška zibelka slovenstva. Nič čudnega torej ni, da se je na teh gorskih tleh tako dolgo obdržalo vse, kar je bilo starega in pristnega. Kdo ne pozna ziljskega „prvega reja“, štehvanja in podobnega?

Pred sto, morda še pred osemdesetimi leti so se Ziljani še pogosteje spominjali svojih starih običajev. Razumljivo je, da danes ni več tako. Tudi mladi rod ni več kazal tistega zanimanja za svoje običaje. Tempo življenja in večno pehanje sta ga izmaličila in odtujila od njegovih prednikov. Takrat pa, ko so živeli naši dedje, so se ljudje teh navad še držali.

Pripovedujejo, da je некоč trajala v brnški okolici poroka pri „večjih hišah“ po ves teden ali še delj. To je bilo v dobi turških vdorov, v dobi „milostnih“ gospodov, bamberskih škofov, valptov, biričev in v dobi verskih bojev — takrat se je Ziljan po prestanih mukah, delu in trpljenju oddahnil in pri svojih domačih veselicah in godovanjih pozabil na vse težave in nadloge.

Poroke so obhajali v brnški okolici zelo slovesno. Že nekaj dni pred poroko je bilo vse pripravljeno za bodoča poročenca: pripravljene so bile obleke, posteljnina in to vse iz domačega platna. Tudi ni manjkalo klobas in pijače. To je bil predpustni čas, katerega so posebno radi pričakovali mladi ljudje. Kdo ga pa tudi ne bi? — Od nevestinega doma so vozili „čište“, t. j. nevestino balo, na njen bodoči dom. Navadno so vpregli po tri vozove. Seveda čim bogatejša je bila nevesta, tem več je bilo stvari. Nič čudnega, saj je bila to nevestina „selitev“, ko se je za vedno poslovila od svojega doma. Na prvi voz so naložili posteljo, obleko in perilo, lepo pripravljeno in povezano v prte, ki so bili preganjeni tako, da so se čipke najbolj videle. Tudi ni manjkalo raznih prtičev, rjuh, bajšnov in podobnega, ki so pričali o spretnosti domačih rok. Na vrhu voza, prav na vidnem mestu, pa je bila postavljena zibeljka, ki je bila poslikana z domačimi ornamentami. Na drugem vozu so bile vreče žita in druga

živila, razni lestviči, klobase, priprave za mlečne izdelke in še to in oho. Na zadnjem vozu pa so imeli škafe, brento, kose, grablje, senene vile, burklje in podobno. Včasih tudi ni manjkalo kake domače živali. Za vozom pa so imeli privezanega še konja ali kravo, če ju je nevesta dobila za doto.

Prizor so poživljali raznobarvni trakovi in suho cvetje. Po tedanji noši so nosili ljudje široke klobuke, oblečeni so bili v rdeče „lajbiče“ s svetlimi gumbi. Seveda ni manjkalo bajaca, ki je uganjal razne burke in šale in bil vodja raznega petja in muziciranja.

Poroka se je vršila teden dni kasneje, kamor se je peljal mladi par na poročnih saneh. To so bile sani posebne vrste, napravljene iz orehovega lesa z močnimi železnimi okovi. Imele so le dva sedeža z izrezanima naslonjalima kot pri kmečkih stolih; zadaj pa je bil prislonjač za voznika. V poznejšem času so imele sani še valjar v zadnjem delu, da so lažje tekle, če je bilo premalo snega ali čez kopna mesta na poti.

Tako so se obhajale poroke sto in sto let nazaj. Kedaj se je to opustilo, ni znano. Vprav z istimi ohranjenimi sanmi so bile pred kakimi 80 leti uprizorjene poročne predstave, ki so jih uprizarjali razni kmečki veljaki kot n. pr. deželni poslanec Petrič, za njim pa Pecov Joz, ki se je še leta 1887 zadnjič peljal v Beljak na slovensko ohcet. Časopisi so tedaj pisali polni hvale veliko o tej slovenski poroki. Od tedaj pa so tudi te sani zapadle pozabi. Nihče se ni več brigal zanje in za ves običaj. Mnogi Ziljani so šli po svetu, po raznih nemških mestih in spomin na te običaje je obledel. Živel je spomin na to slovensko ohcet le še med prav starimi ljudmi po vaseh. Leta 1949. po več kot šestdesetih letih, na dan sv. Lovrenca (10. avgusta), ko imajo v Beljaku semenj, so znova uprizorili to slovensko poroko s „čištami“ in sanmi v slovenskih ziljskih narodnih nošah. Ta uprizoritev je žela največ pohvale med vsemi skupinami, ki so nastopile. Bila je filmana in nje slava je šla tudi preko morja*).

Te sani spadajo gotovo med najzanimivejše slovenske šege in običaje v Ziljski dolini. Tudi te sani nas spominjajo starih, originalnih časov iz slovenske Ziljske doline na Koroškem.

*) Nemška propaganda prikazuje te stare slovenske narodne običaje kot nemško folklorno blago.

KAREL DESTOVNIK-KAJUH:

LJUBEZENSKA

*Bosa pojdiva, dekle, obsorej,
bosa pojdiva prek zemlje trpeče,
sredi razsanjanih češnjevih vej
sežem ti nežno v dlani koprneče.*

*Beli so, beli so češnje cvetovi,
temni, pretemni so talcev grobovi.
Kakor ponosni galebi nad vodo,
taki so pali za našo svobodo.*

*Bosa pojdiva, dekle, obsorej,
bosa pojdiva med bele cvetove,
v krilo nalomiva češnjevih vej,
da jih poneseš na talcev grobove.*

PISMA

(IZ SPOMINOV)

Bilo je zadnje dni avgusta leta 1943, ko mi je žena med tedenskim obiskom hotela izročiti neko pismo. Preobširno je bilo, da bi mi ga poslala po navadni tajni pošti. Tako, na skrivaj, sem večkrat dobival tudi partizansko literaturo v ječo. Nič nemogočega, ker se razgovori niso vršili skozi mrežo, temveč v tesnem prostoru, pod nadzorstvom kakega paznika.

Tisti dan sva bila z ženo nervozna, morda tudi nerodna, da je izdajalsko zašumel ovitek, ko je prehajal iz rok v roke. Za nesrečo je takrat razgovore nadzoroval edini slovenski paznik, mračen možak s poniglavim pogledom. Fašisti so ga bili le zaradi njegove pasje vdanosti in vohunskih lastnosti obdržali v službi. Postal je pozoren in zahteval pismo, ki ga je žena zopet skrila v torbico. Ni mu ga hotela izročiti. Obiska je bilo konec. Mene so poslali nazaj v celico, ženo pa so odvedli v pisarno, kjer so jo preiskali. Vzeli so ji pismo in jo v veri, da gre za domače zadeve, poslali domov.

Tisto noč mi je skrb kratila mirno spanje. Žena mi je še utegnila povedati, da mi je pismo pisal Joža Vilfan, ki je bil tisto pomlad ilegalno prišel na Primorsko. Nisem lagal, ko sem pri zaslišanju trdil, da ga ne poznam. Bil mi je predstavljen nekoč pred leti, a sem bil že čisto pozabil na tisto bežno srečanje. Pisal mi je o osvobodilnem gibanju in me nagovarjal, naj v zaporu organiziram Osvobodilno fronto. To ni bilo več potrebno. Bili smo z redkimi izjemami vsi enih misli in hotenja, povezani med seboj. Za primer, da se nam odprejo vrata ječe, je že vsak vedel, kje je njegovo mesto... Za vsebino pisma sem kajpak izvedel šele pozneje. A bilo mi je že takrat jasno, da policija v njem ne bo našla rožic. Izgovarjal sem se pri sebi, da me pri tem ne zadene nobena krivda. A žena? Žgala me je misel, da morda ni poskrila ali uničila vsega, kar bi jo utegnilo še huje zaplesti. V to, da ji bodo premetali stanovanje, niti za hip nisem podvomil. A tudi brez tega je bil že gol poskus vtihotapljenja takega pisma zadosten razlog za njeno aretacijo.

Nisem se motil. Že naslednje jutro so me klicali k ravnatelju. Pri njem je sedel šempetrski brigadir Russo, ki sva si bila gorka že od zasliševanja. Ni bil več tako ironično nasmejan kot nekdaj, iz oči mu je gledal izraz nemirne negotovosti. Hudo resnobni obrazi in mrzli pogledi mi niso obetali nič dobrega. Izvedel sem, da so ženo že prejšnji večer zaprli. Pri preiskavi so našli večino pisem, ki sem jih na skrivaj pisal iz ječe.

„To ni tako hudo“, mi je ravnatelj potresal pred obrazom neki sredinski propagandni spis, ki ga je bila žena za mojo osebno informacijo priložila pismu. „Tudi to je sovražno Italiji, a je tudi proti komunistom — ni tako strašno... To pa je huda zadeva“, mi je od daleč kazal obširno, več listov obsegajoče pismo. „To je strašno; grave, gravissimo.“

Ni se mi bilo treba zagovarjati. Bilo je razvidno že iz pisma, da gre za prvi poskus takih stikov. Težje so mi padla na pleča pisemca, na gosto popisani lističi, ki so jih našli pri hišni preiskavi. Ni bilo mogoče tajiti, da mi pisma prinaša in odnaša nekdo izmed paznikov. Kateri? To je bilo vprašanje.

Ravnatelj je hotel za vsako ceno izvedeti njegovo ime. Pol ure je zaman škrtal v obraz in se razburjal, navijal svoje južnjaške zgovornosti. Soočili so me z ženo, ki je uporno odbila vsako izpoved. „Ne boj se, nič ne bom izdala, četudi me ubijejo“, mi je rekla slovenski, ko je odhajala. Toda bila je razburjena, vsa bleda v obraz in drobno so ji trepetale ustnice.

Ravnatelj je ubral druge strune. Skliceval se je na mojo moško razsodnost

— češ ženske pač čutijo in razsojajo po svoje — na mojo inteligenco, da bi me omajal.

„Ali ne razumete, da mi moramo izvedeti, kdo je bil?“ mi je strastno dopovedoval. „Ne moremo imeti vseh paznikov na sumu. Vedeti moramo, komu lahko zaupamo. Naj bo kdorkoli, nič se mu ne bo zgodilo. Ne izročim ga sodišču. Le disciplinsko bo kaznovan in ostane dalje v službi. Dam vam častno besedo . . .“

Molčal sem.

Ravnatelj je vstal in — da bi podčrtal verjetnost svojih besed — prisegal pri vseh stvareh na zemlji in na nebu s takim ognjem, da me je mrzel srh spreletal po hrbtu.

Vrh Triglava

„Žena molči, a jaz naj bi govoril?“ sem mu rekel. „Saj bi se moral sramovati. Pa ni samo zaradi tega . . .“

Ravnatelj je obupno vzdihnil in sedel. Izčrpal je vsa sredstva in si ni vedel več pomagati. Kakor da prosi pomoči, je uprl pogled v brigadirja, ki je dotlej le poslušal, gledal in molčal.

„Imamo še druga sredstva“, je brigadir spregovoril počasi, grozeče in zabobnal s prsti po mizi. „Govorili boste! Vi ali vaša žena — eden izmed vaju bo govoril.“

Da je bila ta grožnja izgovorjena le mesec dni prej, bi me huje pretresla. Tedaj, po padcu fašizma, ni imela več prejšnjega zastrašilnega učinka. Mirno, skoraj izzivalno sem gledal brigadirja v oči, posmeh mi je bil v srcu. Morda tudi na obrazu.

Tudi brigadir me je gledal naravnost v zenice. Nekaj trenutkov nisva umaknila pogledov.

„Signor Bevk“, je slednjič spregovoril počasi, s poudarkom, „la partita non è ancora finita.“ In še enkrat, z zvišanim glasom: „La partita non è ancora finita.“

Bistro mi je bral tiho misel iz oči. Morda še sam ni verjel, da „igra še ni končana“, a se je obupno oprijemal tega upanja.

Skomiznil sem z rameni in mu nisem odgovoril.

Odvedli so me v podzemlje in me zaprli v temnico. To me ni presenetilo ne potrlo. Saj to sem pričakoval. Hkrati mi nikoli ni bilo žal kakega novega doživljanja, naj je bilo še tako bridko, četudi si ga naprej nisem želel.

Ozka, vlažna celica, v katero so me zaprli, je imela majhno, gosto zamreženo, s pajčevino in nesnago zadelano okence visoko pod stropom. Skozenj je padalo le bore malo medle svetlobe. Ležišče trdo, navadna jetniška hrana le vsak drugi dan, sicer le kruh in voda.

V tiste podzemске celice so zapirali ujete partizane, preden so jih odpeljali v Rim ali v Trst. In žrtve, ki so jih vodili z zasliševanja, da so se jim rane vsaj za silo zacelile, preden so jih spustili k tovarišem. In končno uporne duhove, ki so se na ta ali oni način pregrešili proti disciplini. Na deskah ležnice sem našel vrezana imena nekaterih tovarišic, ki so se tam pokorile zaradi petja partizanskih pesmi.

Samota brez tovarišije, ki jo je od časa do časa zmotil le službujoči paznik. Pritihotapil se je, pogledal skozi linico in zopet izginil. Po enkrat na dan sem se samcat sprehajal po dvorišču pod nadzorstvom kakega paznika. Neki dobrodušni preprostež je nekoč tvegala pogovor z menoj. Pomilovalno je zmajal z glavo nad našo upornostjo. Ali se nam je mar tako slabo godilo v Italiji? Ali nismo imeli kruha? ... Nikoli se nisem spuščal v brezplodno razpravljanje s pazniki, to pot pa sem se razgovoril. Paznik je na moje besede povetil glavo in se zamislil.

„Služil sem Viktorju Emanuelu“, je slednjič dejal. „Služil sem Mussoliniju. Zdaj služim Badogliu. Če zmagate vi, bom služil vam. Da mi le daste kruha, čemu bi se upiral?“

In kakor da se je prestrašil svojih besed, se je plašno ozrl okrog in okrog, nato v zamrežena okna nad seboj.

Skoraj milo se mi je storilo ob tej preprostosti.

Tiste prve dni nisem pogrešal družbe, bilo mi je celo ljubo, da sem sam s seboj. Tako sem lahko v miru mozgal, kar mi je bilo na duši. Bil sem prepričan, da ravnatelj zadeve v nobenem primeru ne bo izročil sodišču. Mojih pisem, v katerih sem med drugim omenjal tudi podkupljivost ravnatelja za razne usluge, bi se ne upal predložiti kot dokazilno gradivo. Vendar pa pisma tudi zame niso bila prijetna. Iz njih je bilo mogoče razbrati moje nedeljene simpatije do osvobodilnega gibanja. Bolj jasne izpovedi bi mi ne bilo moglo izsiliti nobeno zasliševanje. Bržkone sva si oba z ravnateljem srčno želela, da bi te priče nikoli ne spregovorile pred javnostjo. A bolj kot sem preudarjal, jasnejše mi je bilo, da ravnatelj mora najti nezvestega paznika in da ne bo odnehal. Brigadirjeva grožnja bržkone ni bila vržena kar tako tjavdan. Dasi je oblasti še vedno mučila neka negotovost, so se vendar že nekoliko znašle v prvem poplahu po Mussolinijevem padcu. Sovraštvo do upornikov pa ves čas ni uplahnilo, zopet so prihajali vedno bolj pogosti glasovi o mučenju. Za trdnim prepričanjem, da žena ne bo govorila, so se skrivale mnoge bojazni in hude predstave. Lagal bi, če bi trdil, da sem bil docela ravnodušen do grožnje, kljub zbledelosti njenega učinka. Misel, da bi izdal, se me niti za hip ni dotaknila. Kje pa je srednja pot? Srednje poti ni bilo.

V dveh ali treh nespečnih nočeh, v dnevni hoji vzdolž celice so mi po ušesih venomer zvenele ravnateljjeve prisege. Nisem jim mogel brez pridržka verjeti. Koliko prelomljenih obljub, ki so bile samo spretno nastavljena past za naivneže! In da bi bil prisegam tudi verjel, bi ne smel govoriti brez pristanka paznika-pismonoše. Srčno sem si želel, da bi ga srečal in se z njim posvetoval. Kadarkoli sem zaslišal korake na hodniku, sem upal, da se bo njegov koščeni obraz v okviru črnih kodrov prikazal v linici. Ni ga bilo. Morda se me je izogibal. Želel sem si slednjič kogarkoli, ki ima srce in pamet na pravem mestu.

Tretji dan zvečer je stražil v pritličju in v podzemlju neki temnopolti, črnolasi Napolitanec. Bilo je že dokaj pozno, ko se je njegov podolgovati obraz s črnimi brčicami in dolgimi lasmi, ki so mu silili čez ušesa, prikazal v linici. Prej niti za trenutek nisem pomislil nanj, a tedaj sem se ga razveselil, kakor da mi ga je priklicala gola želja. Topel, čustven pogled, filozofska umirjenost, a na ustnicah izraz, kakor da sta se med seboj spremešala otožnost in dobrot. Nikoli komu zle besede, rajši prikupen nasmeh, usluge v mejah predpisov brez podkupovanja. Če sem se kdaj motil v ljudeh, v njem se nisem motil.

Ni bilo treba gostih besed, zadevo je poznala že vsa ječa, razgovori so jo napihnili daleč preko resnice. Ponovil sem ravnateljeve prisega in brigadirjevo grožnjo.

Zagledal se je nekam v tlak pod nogami in se zamislil.

„Ne bodo odnehali“, je rekel mirno, z rahlim obžalovanjem v glasu. „Ne morejo odnehati, saj razumete. Zamislite se v njihov položaj! ... Ali je ravnatelj prisegel tudi na življenje svojih otrok?“

„Tudi.“

„Napolitanec je, tudi jaz sem Napolitanec. Napolitanci prisegamo na vse, a ne držimo prisega, razen če prisežemo na glave svojih otrok. S tem se ne šalimo. Držal bo besedo. Lahko se zanesete.“

Verjel sem mu, a to me še ni rešilo iz zagate.

„Kljub temu ne morem“, sem dejal. „Ne morem, ne smem, dokler ne govorim z njim ... z onim ...“

„Kdo je?“

Molčal sem.

„Lahko mi zaupate. Ne bom ga izdal.“

Gledal sem ga nekaj trenutkov v oči, kakor da ga presojam do dna. Povedal sem mu ime.

Napolitanec je obžalujoče zmajal z glavo.

„Pover'uomo! Ubogi človek! Kar zdelo se mi je, da je on. Dober je, a strašno lahkomiseln, preveč pije. Že večkrat sem ga svaril ... Najboljše bi bilo, da se sam prijavi. To bi vsaj omililo njegovo krivdo.“

Molk. Razmišljal sem. Nisem vedel, kaj naj rečem. Na to prej nisem mislil.

„Če želite, mu to svetujem“, je nadaljeval paznik. „O polnoči se srečava, ko prevzame službo v prvem nadstropju. Da?“

Privolil sem.

„A recite mu“, sem rekel, „da ga sicer za nobeno ceno ne bo kdo izdal. Le če sam hoče, naj se prijavi.“

Naslednje jutro me je ravnatelj že na vse zgodaj klical v pisarno.

„Grešnik se je sam prijavil“, mi je vzklikal, ko sem komaj zaprl vrata za seboj. „Vidite — sam! Slaba vest ga je prignala. Vi pa niste hoteli govoriti. Ob sedmih je prišel in vdano vse priznal. Ne pride pred sodišče. Držal bom besedo ...“

Ravnatelj je ves sijal. Kazno je bilo, da se mu je velika teža odvalila raz srce. Nikoli ni izvedel za ozadje prostovoljne prijave. S paznikom sva bila disciplinsko kaznovana — jaz na osem dni temnice. Tisti dnevi so mi bili vendar lažji kot prej en sam dan preiskave. Pisma, ki so meni in ravnatelju ležala na duši, so bila uničena.

Krivica

Nedavno sem premišljal, kdo je najstrožji sodnik, in sem si dejal — čas in srce sta najstrožja sodnika. Ali v nečem se razlikujeta: prvi utegne napraviti iz velikih stvari malenkosti, drugi pa malenkosti sploh ne pozna. Kdo bi pozabil tisti čudoviti stavek iz Cankarjeve „Skodelice kave“?

„Srce je pravičen sodnik, ki ne pozna malenkosti.“

Vsi se čutimo poklicane, da vzgajamo otroke. Nekako hinavsko govorimo o njihovi vzgoji in se imamo za neverjetno sodobne in napredne. Vsi brez izjeme smo pristaši sodobnih vzgojnih sredstev, obsojamo palico in v besedah — manj pa v dejanjih — izkazujemo otrokom vso pozornost. Toda tudi v tej pozornosti smo pogosto nedosledni. Pripeti se, da smo dobre volje in tedaj

Naša smučarska mladina

otroci lahko ravnajo z nami po mili volji. Dovolimo jim, da se „postavljajo“. Spet drug dan smo zlovoljni in tedaj gorje otrokom, kajti oni so krivi vsega. Krivi so, da imamo slabe živce, da nas trga po ušesih, da nas muči revmatizem.

In plačilo za našo nervoznost dobi otrok.

Take reči sem doživljal pogosto, tudi pri najboljših starših. Ko so jim popustili živci, so se znesli nad svojimi miljenčki, čeprav jim je bilo pet minut pozneje že žal.

Čemu tak dolg uvod?

Iskreno povedano — sovražim uvode. Toda zgodba mora imeti nekakšen začetek. Zdaj k stvari.

Imam sedemletno nečakinjo. Ime ji je Jelka. Starši živijo skromno, toda brez skrbi lahko rečem, da je njeno detinstvo mnogo, mnogo lepše od tistega, ki sem ga imel jaz. Stanujejo v predmestju, skoraj sredi travnikov in vrtov, kjer je ves ljubi dan pozimi in poleti raj za otroke. Poleti raste povsod trava in po njej se prekopicujejo otroci iz vseh sosednih ulic. Pozimi se prekopicujejo s sankami. Prekopicujejo se vedno, pozimi in poleti, pomladi in jeseni; vpijejo, vpijejo, popolnoma zatopljeni v svoj svet. Seveda ne vidijo nikogar. Matere jih morajo nešteto krat poklicati, preden jih privabijo na kosilo. Še težje jih je dobiti, kadar bi morali iti v trgovino. Čudno, tudi mi smo bili taki. Nikoli nismo imeli radi, da nam starejši ukazujejo v našem svetu.

Tudi Jelka spada v ta kolektiv. Odrasli, ki si domišljamo, da morajo otroci poznati vsa pravila vljudnosti, smo kajpak hudo presenečeni, če nas otrok ne pozdravi, ko pridemo ali odidemo. Ne vem, čemu nam je toliko do tega. Tudi jaz sem opazil večkrat zapovrstjo, kako je Jelka tako zaposlena, da me skoraj redno prezre, ko stopim mimo nje. Včasih bi se zaklel, da me gleda s tistim širokim obrazom in s tistimi velikimi očmi. A ne! Spusti me mimo sebe, kot da bi bil zrak.

Pri starših sem se večkrat pritožil, da je Jelka slabo vzgojena, ko ne pozdravlja niti svojega strička. To njeno nepozdravljanje mi je tako prešlo v zavest, da je nisem videl niti takrat, ko me je pozdravila.

Bil je lep poznopoletni dan. Ko sem se bližal hiši, pred katero se je Jelka z drugimi otroki igrala, me je ugledala; ker je otroci tisti dan očitno niso toliko zaposlovali, se je široki obraz še bolj razširil, nasmehljala se je in mi — urno

dvigaje noge — pohitela nasproti. Menda sem ji mimogrede odzdravil, a se ne spominjam natanko. Ko sem stopil v kuhinjo, sem po običajnih pozdravih dejal: „Ne vem, zakaj ti otroci nikoli ne pozdravljajo. Greš mimo njih, a oni — kot da te ni. Tudi tvoja Jelka je taka“, sem dejal materi.

Tisti trenutek je stopila Jelka v kuhinjo. Ves obraz ji je bil nasmejan, bila je zardela od čistega zraku in otroške sproščenosti.

Jaz sem bil že pozabil, da sem Jelko pravkar zatožil, kako me ne pozdravlja. Toda Jelkina mamica tega ni pozabila ter je takoj planila po otroku. Z jeznim glasom je rohnela nad njo:

„Kolikokrat sem ti že rekla, da moraš pozdravljati strička! Zakaj ga ne pozdravljaš?“

„Saj sem ga!“ se je branila Jelka. Bila je užaljena in pogledala me je ogorčeno.

Pogled je govoril: Lažnivec!

Takoj sem skušal stvar popraviti, rekoč, da me je danes sicer lepo pozdravila, da pa je bilo to izjemoma in da me sicer nikoli ne pozdravlja. Toda kljub temu sem čutil, da sem ji storil veliko krivico.

Jelka je nekaj časa jokala, jaz pa sem ves čas mislil, kako bi ji popravil krivico. Imel sem s seboj neko igračo, ki je Jelko vedno navduševala. Da bi otroka potolažil, sem stopil k Jelki in ji ponudil to stvar. Z jezno kretnjo je zavrnila igračo, da je padla po tleh.

Tudi pogledala me ni več tisti večer in še nekaj dni pozneje.

Seveda sem to krivico že davno popravil. Z Jelko sva spet najboljša prijatelja. Toda — če pomislim, da morda vsak dan napravimo mnogo krivic, ne da bi se jih zavedali?

France Novšak:

Bibika se je izgubila

Tam okrog Mivke v Ljubljani, v Trnovem, je stala na nekem dvorišču Bibika. Bil je vetroven, marčen dan. Sonce se je skrivalo za oblaki, pa se zopet prikazalo. Veter je sestavljal iz oblakov brezlike figure, jih samovoljno razganjal in zavijal okrog hiš.

Bibika pa je stala v svojem plaščku, z mufom in šalom na dvorišču. Mala, triletna Bibika, z velikimi, temnorjavimi očmi, ki so pohlepno pile prvi pomladni dan.

Bibika je bila sama. Otroci iz sosednih hiš in vil so se kar nekam porazgubili. Ali so odšli morda po cvetje v Mestni log, ali so se skrivali v kuhinjah, doma, po želji svojih mamic, da bi se ne prehladili? Ali pa so stali prav tako kakor Bibika vsak na svojem dvorišču in zrlí začudeno v sive oblake, bežeče apokaliptične jezdece?

Vidite, še otrok se znajde včasih čisto sam, in skozi glavico mu zaveje občutje samote in zapuščenosti. Tako majhen otrok še ne ve, da je za velikim zastrtim oknom dekle, ki ji je on poverjen v skrb. Dekle je doma pripravljalo kosilo, saj veste, koliko je s tem opraviti, in je Bibiko za trenutek izgubila izpred oči.

Bibika pa sama ni vedela, kako in kaj. Všeč so ji bili oblaki prahu, tisti vrtinci pomladnega zmagoslavja, ki jih je veter često zanesel kar čez ograjo na Bibikino dvorišče.

Nožice so se ji same premaknile k vrtnim vratom in že je bila na ulici, na prazni ulici, sredi pomladne igre.

Tam okrog Mivke je malo prometa. Pešci in kolesarji jo še najbolj poznajo, avtomobili pa tam le redkokdaj zahupajo, a tedaj imajo dovolj hvaležnih gledalcev z oken in vrat.

E, tako je bolj zunaj mesta!

Bibika ni srečala nikogar. In zdelo se ji je, da dobro pozna pot. Vsa drobna je korakala kar sredi ceste, drugače bi je nihče niti ne opazil.

Bibika hodi vsak dan k stari mami, v spremstvu seveda, zato se ni zmedla še dober kos poti. Do trnovske cerkve in čez most svetega Janeza Krstnika je šlo gladko, nato levo do Mirja.

Tam pa je obstala.

Ne naprej ne nazaj ni vedela.

Če je še tako poizkušala razmisliti, razsvetliti si pot s spominom, ni šlo.

Drobna Bibika je bila zdaj neskončno daleč od doma, popolnoma sama in nepoznana, tam ob hišah nasproti rimskega zidu.

Kako je vendar grenko, biti docela neznan in stati ob hiši na Mirju in strmeti z mokrimi očmi v ljudi!

Ljudje pa so v teh časih sila zaposleni. Zlasti v marčnih dneh, ko mraz še ni popustil in ko veter neusmiljeno nosi prah v oči, se nihče rad ne ustavlja na poti.

In Bibika je jokala. Solze so se ji nabirale silno naglo, lile so po plaščku in padale čez muf kar na tlak.

Jokala je tako glasno, da se je končno ob njej ustavila neka ženska s cekarjem v roki.

Iz ust ji je nenadoma stresla kopico vprašanj.

„Čigava pa si?“

„Kje pa si doma?“

„Kam pa greš?“

„Odkod si prišla?“

„Kako ti je ime?“

Bibika je jela še huje jokati. Vsa se je tresla. A njen glas je bil kljub vetru dovolj močan.

Nabralo se je nekaj ljudi, ki so bili pripravljeni pomagati.

„Na policijo!“ se je nekdo spomnil. „Tam jo bomo najlažje oddali.“

*

Medtem pa se je mamica vrnila domov, prašala dekle po Bibiki in hipoma ste bili obe bledih obrazov.

„Kje je Bibika?“

Ko ste tretjič ponovili to vprašanje, ste bili že obe iz sebe.

„Ni še pet minut, kar sem jo videla na dvorišču“, je trdilo dekle.

Saj vendar nikdar ni imela navade zapuščati hiše brez varstva, je mislila mamica.

Obe ste zapustili stanovanje in obiskali najprej vse stranke v hiši.

„Jezus, naše Bibike ni!“

„Ni mogoče;“ so gospe sočustvovale, hkrati pa naročale otrokom.

„Da mi danes nihče ne gre iz hiše!“

Mamica pa je mislila.

„Moj Bog, če ni storil tega kak izsiljevalec! Tatovi in ugrabitelji otrok.“

Razburjenje se je še stopnjevalo.

Kako dolga je pot, če mati išče otroka!

V pisarno k očetu, inženirju, ki dela načrte za hiše. pa tudi še drugačne, za življenje.

Planila je v urad vsa iz sebe.

„Pomisli, Bibike ni nikjer!“

„Kako to?“ je bil prvi hip mladi človek z očali nekam miren, ker še ni bil natančno razumel.

„Naša Bibika se je izgubila. Nihče ne ve, kod je. Povsod smo jo že iskali“, je izgovarjala mamica vse v en glas.

Ob očetovo srce je butnila surova skrb.

„Za Boga!“ je samo vzkliknil in prebledel; zakaj prva misel mu je bila.

„Otrok je ukraden!“

Ta sladka, mala sitnica!

A v tem je že zagrabil telefonski imenik. Zavrtel je številke. Hitro, hitro! Vsaka sekunda je vredna življenja!

„Tam policija? Da? Z dvorišča mi je izginila punčka. Da, jaz sem njen oče. Inženir. Tri leta stara. Imela je bel plašček, da, bel je bil. Muf, da, tudi muf.“

Mož je prejel odgovor.

„Obrnite se na kriminalni oddelek!“

Togoten se je spravil zopet k aparatu.

„Tam kriminalni oddelek?“

Da. Na stražnici št. 6 so imeli takšno punčko. Toda neka ženska je prišla ponjo in so jo dali.

Inženir se je jezil.

„Kako ste mogli izročiti otroka tuji ženski? To je protizakonito!“

Novo pojasnilo.

Da je punčka rada šla.

Inženir je vrgel slušalko proč, pograbil klobuk in plašč in dirjal z ženo na stražnico št. 6.

V zakajeni sobi so starše obkolili stražniki.

„Kdo pa je pripeljal otroka?“

„Neka ženska s cekarjem!“

„Ali ste vprašali otroka, kako mu je ime?“

„Seveda. Dejala je: Bibika.“

„Zakaj niste rekli, kje stanuje?“

„Tudi to smo. Dejala je, da v hiši!“

„Hm.“

Roditelja sta se trpko nasmehnila.

„Ubožica še ne ve za svoje uradne podatke.“

In da je šla Bibika rada z gospo?

„Dejala je, da jo pozna in da je menda iz iste hiše.“

„Pogledala bova. Če je tako, potem mora biti punčka že doma. Zbogom!“

„Zbogom!“ so v zboru odgovorili stražniki in zmajevali z glavami.

O, in zopet dolga pot domov, v upanju in strahu.

Ali bo Bibika doma?

Ali je ni tista ženska odvedla?

Odslej bomo vse drugače pazili nanjo!

To se ne sme več zgoditi!

Starša sta si medsebojno potrjevala svoje misli.

A ko sta planila v stanovanje, sta zagledala Bibiko v dekletovem naročju. Velike, temnorjave oči so gledale popolnoma mirno, le trepalnice so bile še mokre od solza.

Vidite, še otrok se včasih izgubi in ne ve ne kod ne kam.

Mislil da mora biti grenko, zelo grenko, če se otrok izgubi!

„Kam pa si nam zbežala, dušica?“ so spraševale skrbne mamine oči.
„Kje si bila, mucica?“ je ponavljal mladi oče potolažen.
„Ne vem.“
„Nič ne veš, kam si hotela?“
„Samo malo sem šla, pa me je zeblo. Bila sem pri stražnikih. Oni so grdi. Bala sem se.“
„In si jokala, Bibika?“
Nato pa še samo nikalna kretnja z glavico...
O, sem si dejal, kako bi bilo to lepo, če bi se vsak otrok lahko vedno vrnil nazaj k svojim staršem!

(Napisano septembra 1939.)

Tonči Schlapper:

Na oknu zapora

Ko spet ždim skozi okno v otožno naravo, ki jo težijo nizki oblaki, se spominjam časa, ko sem gledal skozi črne rešetke v zadnje zelenje jeseni in ves živi, sončni svet, ki so ga zaklenile za menoj jetniška vrata. Lepši, stokrat lepši, se je zdel očem, ki so jim zapirali pogled v širne dalje debeli zidovi, kakor nekdanj, ko so se sproščeno ozirale po njem. Obsodba, izrečena nad menoj, me je zaklela v temnico sveta, da bi napravil pokoro za grehe, ki jih nisem storil.

Brez pomisleka sem šel tedaj svojo pot, ne oziraje se na nevarnosti, ki so ji pretile, brez vprašanja na bodočnost, ki sem jo videl svetlo v luči pred seboj. Šel sem za lepim ciljem, ki je bil vreden mojega ponižanja in pripravljen sem bil, dati zanj še več.

A zapirajo samo nepošteno ljudi, ljudi, ki hodijo izven zakona. In jaz sem bil med njimi; kajti nisem upošteval zakona, ki je predpisoval, da se ne smem dotakniti stvari, ki jo varuje postava. Ali jaz sem si ustvaril svoj zakon, utemeljen po naravni pravici krvi, zasidran v gorečem srcu, ki je plamtelo za svetlimi ideali. — Postal sem zločinec, ki bi mu lahko brez oklevanja zavili vrat in ga zavlekli nekam pod smrdljivo rušo. Na kamnu, ki bi težil gomilo, pa bi brez sramote lahko stal napis: „Verräter“. A bili so milejši, ti varovalci krivega zakona; dali so me samo v obzidje, kjer naj bi bilo na varnem tudi moje izdajstvo in ne bi ogrožalo več nikogar.

Gledal sem torej skozi zamreženo okno v blede jesensko sonce, kako se je igralo s stobarvnimi listi, ki so viseli raz drevesa na dvorišču in se zibali v vetru in razmišljal o svoji poštenosti. Večkrat se še spominjam tistih ur, ki sem jih prebdel na majhnem oknu in strmel bogvekam v daljavo, ki sem jo videl samo s svojimi notranjimi očmi. Iskal sem tam nekje svojo krivdo, hotel sem najti svojo nepoštenost.

Lažje je delati pokoro, če poznaš svoj greh in veš, zakaj si bil kaznovan. Zato nisem hotel biti neupravičeno nedolžen. Hotel sem biti krotak in obziren tudi do svojih sodnikov, zato sem iskal dokaze svoji obsojeni krivdi. Trdno je bilo še v meni zaupanje v resničnost besed, ki sem jih slišal v svoji zgodnji mladosti od matere, ko sva hodila nekoč na sodnji in sem gledal čez sivo dvorišče v zamrežena okna, izza katerih so strmeli blede obrazi: Zapirajo samo nepošteno ljudi! — Zato sem hotel najti dokaze za svojo nepoštenost.

Tako sem strmel skozi okno v daljavo in razglabljal. Ni človeka brez napak in napake delajo krivico, pod katero trpi vse človeštvo. Videl mnogo sem krivic; tudi pred svojimi nisem zatisnil oči, kajti radi njih sem sedel v zaporu. A mnogo večje od mojih so mojim majhnim pretile in jim žugale, kajti bile so od postave in govorile so v imenu zakona. Moje pa so sede na obtožni klopi brezpravne in osirotele. Bolj od svoje krivde, — ki je bila krivda samo zato, ker sem spoznal, kar ne bi smel in ker sem vzljubil to svoje spoznanje, ki me je napotilo boriti se proti krivici — me je težila grmada vseh onih krivic, ki so združene v zakonu se zarotile proti pravici in svobodi človešta. Bile so kakor silne temne in pošastne sence, ki so požrešno grabile okoli sebe in kdor se jim je zoperstavil, so ga požrle. Bolj od njih je počrnel v njihovem žrelu. Povsod je zmagovala le njihova sila, brez-uspešno so se jim upirali vsi pošteni pravični nagibi. Tedaj sem spoznal, da sem nedolžen. Spoznal pa sem tudi, da sem izročen tej neizmerni pošasti krivice na milost in smrt. Vse se je uprlo v moji notranjosti in iz polnega grla sem hotel zakričati nad svojimi sodniki obtožbo; a zavedel sem se svojega brezupnega položaja in glas mi je zamrl na ustnih. Stisnil sem zobe in strmel skozi okno.

Pogled na Slovenji Plajberk

Razglabljal sem dalje. Dolžili so me nepoštenja. Zakaj nisem bil pošten. Mar zato, ker so me zaprli? Spomnil sem se materinih besed: zapirajo samo nepošteno ljudi! — A nisem našel odgovora na vprašanje. Zmota je človeška, morda se je motila tudi mati. Nikogar nisem izdal, nikogar po krivici sramotil. A to, kar sem branil in zahteval, za kar sem se boril, v očeh postave ni bilo moje, je stalo pod zaščito mojim najglobljim in najčistejšim čustvom sovražnega zakona. Vendar so me iztrgali pošteni človeški družbi, da bi ji moja nepoštenost ne škodovala.

Brezplodno je bilo tako premišljevanje. Prav ničesar ni spremenilo na dejanski resničnosti, ki je bila težka, tesna in siva, kakor zidovi, ki so obdajali štirioglato dvorišče, po katerem so dan za dnevom korakale vrste nesrečnikov, ki so se zagrešili zoper postavo.

V vsej nesreči tega neveselega življenja pa mi je prinašalo to razmišljanje neko sladkost, ki je izvirala iz vernega in upajočega srca in me odškodovala za vso neizmerno tegobo, ki mi je težko obdajala dušo. V vsej praznini okoli sebe se nisem čutil osamelega v zavesti, da je nekje vendar še nekdo, ki je mojih misli, ki čišla moja dejanja, radi katerih me je obsodila krivica in nepoštenost tistih mogotcev, ki so govorili v imenu postave. Videl sem na svoji strani ves svoj teptani narod in slišal njegov krik po svobodi. Videl sem, kako so križale nad njim pošastne sence in mu grozile, ker se jim ni hotel ukloniti. Uprl se jim je s pogumom, napovedal jim je neusmiljeni boj in iz oči mu je žarelo zmagoslavje, kajti osramočen in ponižan se je boril za pravico. In občutil sem, da sem majhna kaplja v potoku, ki je drvel na zeleno planjavo. — V tej zavesti me je vedno prevzelo silno upanje in iz izmučene duše se je izvil vzklik, ki je zatrl vso malodušnost, ki se je stiskala v potrlih prsih: Vse bo še drugače, lepše in življenja vredno! Prišel bo dan, ko ljudem ne bodo več očitali nepoštenosti zaradi krivične postave in jih ne bodo več zapirali v temnice, ker ljubijo svetlobo in se nočejo ukloniti pošastnim sencam, ki še vladajo svetu s krivico močnejšega nad slabšim in jim odrekajo pravico do sonca, življenja!

V tem zaupanju sem našel moč, ki je premagovala vse težave.

„PONESREČENA SNUBITEV“

(Odlomek iz povesti: „Sosedov sin“)

Drugi večer pozno sta ustavila Smrekar in njegov pomagač Štefan iz mesta domov grede v kmetiški pricestni krčmi, da bi konji zobali in pili ter sama tudi „malo rdečega videla“, kakor je dejal Smrekar, ki je bil ta dan nekaj bolj beseden, kajti dobro in lahko je bil prodal.

V krčmi je bilo mnogo voznikov in kmetov okoli več omizij; vendar tistih, s katerimi je Anton posebno rad govoril, nocoj ni bilo, ker so bili že odšli. Zatorej sede s Štefanom malo bolj na samo, tjakaj na ogel v kot.

„Le pij, kolikor moreš; vsega ne zapijeva, kar imava, hvala Bogu“, reče Smrekar, ko sta imela najboljšega vina pred seboj.

„Klobukov nama ne vzemo“, reče Štefan.

„Bogme, da ne! Glej, pečenino nama nese. Reži, saj ne bomo vekomaj živeli.“

Smrekar sam je nocoj tudi precej pogosto pil. Jezik se mu je vedno bolj in bolj razvezoval; Štefan ga ni še nikoli videl tako prijaznega poleg sebe. Pripovedoval je razne reči iz prejšnjih let: kako je počasi obogatel, kako je tu in tam srečno kupčeval, kako so ga gospodje po mestnih magazinih izkušali prekaniti, pa se jim ni dal, in več takega.

„Ti nisi neumen, fant!“ reče Smrekar Štefanu. — „Zdaj te res vije, pa počasi prideš naprej. Kmetstva se drži, tvoje zemljišče je dobro; pa tudi trgovstva bi smel po malem poskusiti, kadar si malo opomoreš; to je dobro, brez njega bi ne bilo Smrekarja, kakor je.“

„To želim že od nekdej. Takoj drugo leto si kupim konja“, odgovori Štefan.

„Dolg plačaj pa lesu zapiraj za seboj, pa boš lahko hodil po vsem svetu in ljudje te bodo radi imeli. Pošten si in moraš tudi ostati. Jaz tvojega starega nimam posebno na dobrem, a tebe imam jako rad in, kadar ti bo velika sila, oglasi se pri meni. Na!“

Štefan prime za roko, ki mu jo je pomolil Smrekar, in reče: „Vi ste dober mož. Denarja vas ne bom prosil ter ničesar drugega. In če me boste potrebovali, vam storim, kar si morete misliti, da vam stori živ človek.“

„E, kaj boš! Jaz ne iščem ničesar. — Zmerom ne bom. Ni se mi treba ubijati po svetu. Lahko bi ležal doma v senci, sama navada človeku ne daje miru. Kadar dobim enkrat zeta v hišo, menim, da bi trgovstvo malo popustil. Staram se, pa ni dobro, če si človek vedno in vendo utruje spanec.“

„Ni vam treba toliko trpeti, storili ste zase že zadosti.“

„Res je tako. — Ti si pameten, kaj meniš, katerega zeta naj vzamem? Kateri bi bil najbolj pravi?“

Štefana zalije rdečica ob tem vprašanju, gleda predse v kozarec, molči nekaj časa, pije in reče malo boječe: „Vzemite zeta, ki ima Franco rajši od vsega drugega, ki vas ima v čislh kakor očeta in ki bo materi stregel na starost kakor pošten sin.“

Smrekar, ki je bil že malo vinski in dobre volje, se nasmehne, izpije kozarec vina in vpraša: „Kateri je tak, kateri?“

„Vam treba zeta, ki je pošten, da mu ne more noben človek očitati...“

„Vse res, takega bi jaz rad. Pa nekaj denarja je spodobno in mora biti. Voda, tudi čista, se ne vzame s čistim vinom, samo voda z vodo, vino z vinom; sicer je pijača le za žejo.“

To Štefana malo popari; ali misli si: zdaj je lepa prilika, morda je ne bo nikdar več take; torej naj velja, kar hoče.

„Jaz nimam denarja ne imovine, pa obojega si upam pridobiti; a ne podam

se nikomur in, ko bi se dalo menjavati za vse, kar smo in imamo, ne menim se z nobenim . . .“

„Pamet imaš; jaz sem bil v tvojih letih in sem še zdaj tak. Vsak človek je sebe vreden.“

„Pošteno vam govorim, oče sosedov, vzemite mene za zeta, nikdar se ne boste kesali do smrti . . .“

„Oh!“ zavpije Smrekar pa ves obraz se mu spremeni in usta se raztegnejo v zaničljiv nasmeh.

„Jaz nisem hotel, da bi kdo drug zame pri vas govoril . . .“, začne Štefan dalje.

Smrekar mu ne da govoriti.

„Fant! Ti si pijan!“ reče. „Ali veš, kaj govoriš?“

„Vem. Vaša Franca me ima rada in jaz njo . . .“

Ko Smrekar to sliši, plane pokonci, oči upre v Štefana, kri mu zalije obraz in na glas zavpije:

„Lažeš, berač! Poberi se mi, da te videl ne bom. Izpred oči! Ako ne . . .“

Ljudje od drugih miz so obmolknili in gledali razdraženega Smrekarja. Štefan je spoznal, da je delal prenašlo, nekaj časa ni vedel kaj storiti, hitro pa je čez malo hipov vstal, položil za račun na mizo nekoliko desetih ter naglo odšel.

Smrekar prime Štefanov denar na mizi in ga skozi odprto okno vrže v temo. Potem sede, zakolne in poln kozarec vina izlije vase.

Ivan Cankar:

Kostanj posebne sorte

(Odlomek iz „Podobe iz sanj“)

Zunaj mesta, že daleč od prahu in od ljudi je živel kostanj v zeleni samoti. Hodili so ga gledat, kajti bil je čudo svojega plemena. Vzbrstelo mu je popje že zgodaj v marcu, ko so bile veje drugih konstanjev še otrple, mrzle in gole. V aprilu se je okošatil na bogato s sočnim listjem, prve dni maja pa je že v svoji razkošni radodarnosti trosil belo cvetje vse naokoli. Trosil je, trosil, pošiljal svoje svetle metulje z vsakim vetrom in na vse strani, pa vendar so potrosili prej vsi drugi, ko so se bili vzdramili kasneje od njega, junaka med njimi.

Jeseni, ko so tovariši omagovali, ko se jih je že lotevala dremavica in so spuščali sadove iz trepetajočih rok, se on še zmenil ni za sever in mraz. Njegovo listje je ostalo temnozeleno in košato, šumelo je v vetru, ali to šumenje nikoli ni bilo podobno mrtvaški pesmi; veje so se pripogibale globoko, časih prav do tal, ali zravnale so se koj močno in veselo. Kadar je stresel junaka mraz, da se je skrčil in stisnil vase, je po drugod že gnilo na tleh rumeno in rjasto listje.

Njegova smrt ni bila žalostna. Junak leže utrujen v travo, ko drugi vsi že zdavnaj spe, tihi in blede, brez diha, mrtvecem podobni. On zadremlje poln zaupanja, da se vzdrami, še preden zasiže zarja. Zasope globoko, nasmehne se v sanjah — veje vztrepečejo, se zleknejo, sneg se tiho usuje z njih.

Kdor je kdaj sedel pod tistim kostanjem, je bil mlad. Prišel je poln skrbi in hudih misli, šel je z vedrim obrazom, veselo vriskajoč. Zaljublenci so tam ljubili bolj pristrčno in bolj zvesto nego pod samim božjim soncem. Vsak edini list je bil znamenje moči, dobrote in vere, od vsakega edinega je v svetlih kapljah rosila ljubezen. Priromal je starec ob bergli; ko ga je obsenčil kostanj, mu je v krvi zapela mladost.

Nekoč se je sanjalo babnici, enooki Marjeti, da leze po tem čudežnem

kostanju zlat hrošč. Leze od tal, po deblu, na to vejo, na drugo; in mahoma je bilo zlatih hroščev toliko, da je bilo skoraj listov premalo; na vsakem se je sončil po en cekin. Tedaj pa se je zgodilo, da se je na enem teh listov po nerodnosti spotaknil zlati hrošč ter se zvrnil Marjeti naravnost v naročje. Zbežan je šepal preko trebuha, čez prsi; nazadnje se je napotil po razvoženih cestah vratu, čez strme klance čeljusti in mimo globeli usten naravnost do nosu. Tam je pogledal v črno jamo in si ni upal naprej. Zato si je skrbljivo ogledal noge, da bi si jih popravil in zravnal. Med tem opraviлом pa je v svoji nemarnosti zadel v veliko črno kocino, ki je strmela iz jame. Takrat je Marjeta kihnila in se je vzdramila. Zlatega hrošča ni bilo več nikoli in nikjer.

Ko se je vzdramila babnica, enooka Marjeta, je premislila svoje sanje. Dognala je brez težave, kaj da pomenijo; saj tako bi storil vsakdo med nami.

Še preden je v Dravljah udarila ura polnoči, se je napotila, kamor je bilo treba; rovnico in motiko je vzela s seboj. S to rovnico in s to motiko je kopala pod kostanjem, kopala, bog se usmili, do ranega jutra. Zasvetila je božja zarja, da bi nikoli ne več tako! Marjeta je strme izpregledala, zavpila je na ves glas, rovnico in motiko je popustila kar tam, bežala je brez sape in brez pameti. Kričala je huje od sove; tako je pribegla in prikričala prav do vasi.

„Joj, ljudje božji! Joj, prejoj!“

Šli so gledat vsi, moški, ženske in otroci. Tudi nekaj takih je bilo vmes, o katerih so mislili, da so že zdavnaj mrtvi; prišli so v irhastih hlačah in v žametnih telovnikih s tisočnimi gumbi: nekdo je imel lase povezane v čop, gosposka pentlja se mu je prehajala po plečih.

Vse na daleč krog kostanja je bila zemlja razkopana in razorana za najmanj pol sežnja na globoko. Med mogočnimi koreninami, ki so se vile in bahale brezkončno na vse strani, so se kopičile same človeške lobanje; tiste jame, v katerih so bile nekdanje oči, so bile polne prsti in blata; iz nekaterih je vzklila trava kar čez noč. Druge kosti so bile v križem razmetane, tako da bi nihče ne mogel razbistriti, h kateri lobanji sodijo. Objemala se je rama z gležnjem. Teh belih, mirnih, od prsti in črvov oskrunjenih reči pa je bilo toliko, da se jih ni dalo prešteti. Če bi kopali še nadalje in še na globoko, bi morda razgrnili tako pokopališče, da ga na svetu še ni bilo.

Stali so blede, noben jezik ni zinil.

Ali ko so šli in ko so bili že daleč, je rekel tisti mož s čopom in pentljo:

„Zdaj se je izkazalo, od kod ta moč, ta ljubezen in ta mladost!“ —
Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji!

OTON ŽUPANČIČ:

/ZJAVA

*Dokler pravica je ob tla teptana,
resnica brez sramu zasramovana,
dokler laž, verolomstvo je v časteh,
dokler svobodo ljubiti je greh;*

*dokler visoki netijo razdor,
svetniki pridigajo bratomor,
ljubezen kot desetnica brez doma
od vrat do vrat za črno skorjo roma;*

*dokler nasilstvo in izdajstvo vlada,
ponos, moštvo kot piškan sad odpada —
dotlej v temnico smradno sem zaprt,
in od življenja ni mi hujša smrt.*

GOLOBOVA NJIVA

Na sv. Vida dan je prijezdilo petero vojakov v vas in vprašalo po županu. Hitro je stekla pestunja na travnik in ga poklicala od košnje. Župan je obesil koso na hrast, odpasal oselnik in nato pokazal koscem, do kam naj odkose to dopoldne. Dekletce je cepetalo z nogami in klicalo: „Brž, brž! Vojaki so hudi!“ Župan si je umil roke ob potočku, jih počasi brisal ob zakrpan predpasnik, ki ga je nato zvil v klobaso in si ga pripel okrog ledij. „Brž, brž!“ je začela spet pestunja in ga priganjala. „Hudi so, ko vas ni doma, in sedaj bodo še bolj.“

Župan pa ni bil mož, ki bi se bil dal spraviti s tira. Tudi za las ni raztegnil svojega umerjenega koraka. Pestunja je drobila pred njim, nazadnje je stekla in povedala doma: „Že gre.“ Pred hišo je stalo pet osedlanih konj, na pragu je nepotrpežljivo čakal župana podčastnik in nervozno tolkel s paličko ob štebale.

„Hitro, hitro!“ je zavpil podčastnik nad župana.

„U, kaj pa je?“ se je mirno zavzel župan in ni stopil nič hitreje.

„Alo, z menoj iskat kvartirja za konje. Za dve sto konj! Najprej pri vas. Pokažite hlev!“

Župan je odšel žez dvorišče in ni rekel ne tako in ne tako, ampak si je mislil: „Le glej, misliš, da imam samo par glav v hlevu. Boš videl, kam bi s konji.“

„Poglejte!“ je odprl hlevne duri in stopil v stran. Vojaka sta premerila hlev gor in dol. Višji je ukazal: „Številka — župan, koliko je pri vas številka?“ — „Sedem.“ — „Številka sedem, štiri konje v hlev. Župan, kje imate stelnik?“

Župan je odprl široko lesa. Nekaj voz stelje je bilo stlačene v kotu. Vojak je odmeril na korake: „Ena, dve, tri . . .“

„V stelnik osem konj!“

„Kam bomo pa s steljo?“ je vprašal župan.

„Pod konje z njo! Naprej!“

Presneto težko je molčal, pa se je vendar potajil in vodil vojake k sosedu. Tam je bila doma žena, gospodar je bil v ruskem ujetništvu.

„Franca, pokaži hlev. Konje dobirno.“

Ženska, ki je mencala perilo na predrju, se je okrenila in važno premerila prišlece od nog do glave.

„Hitro, hitro!“ je priganjal vojak.

Franca je odprla vrata: „Enega že spravite noter, več pa ne.“

Župan ji je pomežiknil.

„Številka?“ se je oglasil vojak.

„Dvanajst“, je povedal župan.

„Številka dvanajst — šest konj v hlev!“ je zapovedujoče narekoval podčastnik vojaku, ki je hodil za njim in pisal.

Tedaj se je Franca raztogotila. „Koga? Šest konj? Ali naj telička poženem na gmajno? Kam pa gledate?“

„Tiho! Sedaj je vojska!“

„Bolje vem kot vi!“

„Ženska, tiho!“

„Potrpimo, Franca“, ji je prigovarjal župan.

Franca pa se ni dala preprositi.

„Komu bom tiho na svojem? Ali sem vam kaj rekla čez čast? Šest konj je preveč v moj hlev, in če ste general, le še enkrat rečem, da jih je preveč.“

„Sedaj je vojska! Tiho!“ je zahteval vojak odločno in zamahnil s paličko.

„Meni ni treba praviti, da je vojska: mož na Ruskem, brat v grobu v Galiciji,

konj in voz bog zna kje — in sama pri petero otrocih za gospodarja, za hlapca in še za konja povrhu. Bolje vem kot vi, ki ste rejeni kot kak krčmar.“

Župan je mahal z roko in jo krotil ter velel vojakom, naj gredo drugam.

„Kje je šupa?“ je vprašal vojak.

Pogledali so vanjo.

„Prenizka!“

„Čigav je ta vezani kozolec?“

„Moj“, je odgovorila Franca.

„Osem konj“, je narekoval vojak. „In ti vozovi — ven, kokoši ven, brana in plug — ven, vse ven, še danes!“

Franca je topotnila z nogo ob tla, uprla roke v boke in začela: „Nikoli ven —“

Župan je zamahnil z roko proti njej in naglo odvedel vojaka dalje ter ga pogovarjal, ker se je bal za Franco, da ne bi rekla komu kaj čez čast: „Nič ne zamerite, ženske ne razumejo. — Ta hiša je bajta, nima nič prostora, ta kajžar — no, pod napušč morda dva konja.“

Podčastnik je od daleč pogledal in narekoval: „Dva konja.“

In šlo je od hleva do hleva, od kozolca do kozolca skozi vas, ki se je vsa zmedla in razburila. Sosedo so stale v gručin in govorile in govorile bog ve kaj, otroci so se zbrali in v procesiji zdaleč hodili za vojaki, drugi pa so se razbežali po polju in klicali domov še tisto malo gospodarjev, kar jih vojska ni pobrala. Ko so končno dobili tudi stanovanja za častnike, je iskal vojak še prostora za vozove.

„Najmanj škode bi bilo“, je modroval župan, „če zategnejo vozove po vasi, po dvoriščih.“

„Brrr!“ je odmahnil vojak s paličko in zarožljaj s sabljo.

Naglo je šel po cesti od ledine do ledine, od vrta do vrta.

„Tukaj“, se je nenadoma ustavil.

Tamkaj je bil tik ceste najlepši Golobov travnik. Seno so imeli na zgrabkih.

„Škoda ga je“, je omenil župan.

„Za domovino nič ni škoda. Kje je gospodar?“

„Tamle pri grabljicah.“

„Pokličite ga!“

„Golob!“ je zavpil župan in ga vabil z roko.

Golob je zasadil vile v tla, si otrl pot z rdečo ruto in počasi korakal proti cesti.

„Hitro, hitro!“ je veleval vojak.

„Je star in truden! Mi delamo od zore do teme in še v temo sedaj ob košnji. Ne moremo tako naglo“, ga je župan opravičeval.

„Ne moremo? Pri vas pa res še ne veste, kaj je vojska!“

„Pod vojaško komando sva bila z Golobom, ko vas še na svetu ni bilo. In ko boste vi na svetu toliko prevlekli in pretegnili, se vam bo tudi hentano malo ljubilo skakati.“

Vojak je molčal in krenil Golobu naproti.

„Oče, naglo umaknite seno s travnika. Danes proti večeru zapeljemo semkaj sto voz. To bo park našega štafeljna.“

„Kaj?“ je vprašal zategnjeno Golob in kri mu je šinila v lice.

„Kaj, kaj kaj! Seno spravite, če hočete, sicer ga bomo mi. Še danes, župan, vi ste odgovorni, da bo vse pripravljeno, ko pridemo. Do noči bomo tukaj.“

Vojak se je zasukal, na cesti zajezdil konja in odpeketal s spremstvom, zavit v prah, ki se je dvignil izpod konjskih kopit.

Župan in Golob sta gledala za njimi.

„Vidiš, Golob, sedaj bomo pa občutili vojsko.“

Golob ga je gledal z razprtimi očmi, po suhem licu so mu drgetale mišice. Počasi, kot bi se bil prebudil, je jecljaje začel:

„Od hudirja, zdaj res ne vem, ali sem jaz norec ali ... ali ...“

Župan je skomizgnil z ramami: „Le vse dajmo, samo da nas Laha obvarujejo.“

Golob ga je gledal, ustnice so se mu tresle, kot bi lovil sapo, da izbruhne iz njega.

„Seno umakni v kozolec in potrpiamo“, mu je še rekel župan in šel nazaj na vas.

Golob je gledal za njim in, ko je bil že daleč, je zavpil: „Ti, hoj!“

Župan se pa niti ozrl ni. Z roko mu je odmahnil in zavil za ogel hiše.

Pozno popoldne je bilo, ko se je začulo drdranje voz po cesti. Otroci so drli iz vasi, gospodinje so obstale na pragu, dekleta so se zbrale v gruča, gospodarji so gledali od daleč izpred hlevov. Golob je nakladal zadnji voz na pol suhega sena. Klobuk mu je stal po strani in nihče ni govoril, ko so ga videli vsega mrkega in jeznega.

Drdranje se je bližalo, večerni vetrc je razpihoval po cesti prah, ki se je dvigal ob dolgi vrsti voz. Ko so prišli skozi vas, je zasuknil prvi jezdec konja na Golobov travnik in ga izpodbodel v skok. Golobu so zastale vile v rokah, klobuk se mu je sam od sebe še bolj povesil na oči in srce ga je zabolelo, kot bi konjsko kopito udarjalo po njem, ko je rezalo mehko ruševino po travniku. Za jezdecem se je usul na travnik v diru voz za vozom — ves tren. Črne rane so se prikazovale na gladko, odkošeni ledini, prst je letela konjem izpod kopit, jama pri jami, kot črne bule na lepem telesu, je rastla na travniku, brazgotina ob brazgotini je zevala na vsej gladini in, ko je zavozil zadnji na travnik, je ni bilo zdrave zemlje, da bi človek legel nanjo. Golob, tisti Golob, ki je od daleč mahal s klobukom in sikal ššš-ššš, če je zašla kokoš na travnik, Golob, ki je kazal pesti, če je paglavec sunil soseda šolarčka s ceste v travo — ta Golob je bil priča razdejanja, groznih ran na travniku, ki je bil biser njegovega grunta, njegov ponos in njegova ljubezen. Nič ni rekel, nobene besedice. Vile so mu padle iz rok, okrenil se je proč in komaj slišno ukazal: „Naložite, jaz ne morem.“

Stari, šepavi hlapec je pa zavpil jezo za njim: „Kaj bi nakladali, ko ne moremo izpeljati. Ali ne vidite, da je pot zaprta?“

Golob se je ustavil in premotril vozove, ki so stali kot vojaki v vrsti in zapirali vsak odhod s travnika. „Hudi časi so prišli; svojega sena s svojega travnika ne morem speljati.“ Vsi delavci so gledali na gospodarja in čakali, oprti na grablje in vile. Tedaj prijezdi k vozu vojak:

„Gazda, prodajte seno!“

„Ne prodam“, je odvrnil zadirčno Golob s sklanim glasom.

„Morate!“ je velel vojak.

Golob ga je pogledal izpod čela. Odkar je bil gospodar, mu še nikoli ni nihče rekel: „Moraš!“ In če mu je kdaj kdo le namignil, je naredil vselej narobe.

„Petnajst kron za seno“, je ponujal vojak.

Golob je še enkrat srepo pogledal, nato strogo velel: „Prevrnite voz!“

Družina se ni ganila.

„Prevrnite!“ je ponovil Golob in skočil k vozu. Skrivil je upognjeni hrbet, ga uprl pod lestvo, družina je nemo proprijela, voz se je zagugal in treščil ob tla s tako silo, da se je prevrnil narobe in pomolil kolesa kvišku.

„Primi“, je velel spet Golob, zagrabil za kolo, mišice so se mu napele in s treskom je stal prazni voz na travniku.

„Potegnite ga čez jarek, praznega že zvlečete, in domov z njim. Kar čez Brgantov travnik! Škodo mu plačam.“

Dekla je prišla za oje, hlapec je gnal izpreženega konja, drugi so potisnili in dvignili voz čez jarek suhega potoka. Golob je pa šel ves sključen pred njimi in se ni več ozrl na trenski park.

Zemlja

(Odlomek)

Kajdiž umolkne za hip. Čez ušesa potegne suknjo namesto odeje, da ga ne moti streljanje. Ves podvit leži.

Letošnjo zimo smo pretolkli v gorah. Dan za dnem megla, sneg in dež. Streljali niso ne od one ne od naše plati. Pa kaj bi streljal, ko si videl komaj pet metrov predse. Ležali smo v baraki pod grebenom, eni spodaj, drugi zgoraj. Kadar je deževalo, je curljala voda prav na nas spodaj. Vedno v temi smo se stiskali vsi smrdeči drug k drugemu, da se ogrejemo. Služba podnevi in ponoči. Po polnoči sem peljal stražo do pasu v snegu na mesto. Ko jo pripeljem na greben, nenadoma ne vem, kam naprej in kje nazaj. Snegovi so še tisti hip zagreblji sledi. Kolikokrat sem jo mahnil prav na drugo plat. Pridem do žičnih ovir, pa moram zopet nazaj v snegu. Časih sem ril in klobacal tako cele ure. Tri tedne smo živeli ob svojem, kar smo še prinesli s seboj in česar že nismo med potjo v gore pojedli. Za mesec dni so odkopali pota. Razpišejo dopust. Kajdiž, najstarejši, še nikoli dopusta. Čakam dva tedna. Ti ne veš, France, kaj je takrat tisti beli papir, ko ga imaš v roki, pa veš, da si prost, čeprav samo za štirinajst dni, da greš daleč proč iz jarka, kjer hodiš prosto, ješ, kadar hočeš, da pogledaš, kar je tvojega, svojo zemljo. Veš, zemlja, to je tisto, greš dvakrat, trikrat, premeriš jo navzkriž in počez brez strahu, tvoja je. Zdelo se mi je, kadar sem se puščal nizdol, da ga ni boga nad menoj. Ko pridem na svoje polje, se do kolen pogreznem vanj, razjočem se od veselja in ponosa. Kar tresel bi se. Čudno. — Na ženo in otroke nisem pomislil. Kakor bi ne bili več tako moji kot prej. Poldrugo leto je ležalo med nami. Samo zemlja! Zaradi nje sem ves trepetal, da ne strmoglavim prej v prepad. Malo poprej si dejal, povrneš se ti in samo ti. Glej, to semiskusil. Kar ni tako zvezano s teboj, kakor je zemlja, to hira ali umre v samoti dveh let. Zemlja me je klicala, da jo razorjem, da jo posejem, da jo za pomlad uravnam. Ej, premalo časa je bilo! Kakor sem vodil jaz njeno, tako je polnila ona vse moje življenje. Žena pa je živela otrokom, otroci pa njej in sebi. Niso vpili po meni. Kakor bi to čutil naprej. Oni so se odvracali od mene, jaz od njih. Včasih seveda s silo, ker bi počilo srce, če bi mislil nanje. Vedno bolj sem se zavedal, koliko bliže sem od dne do dne smrti, čim dalje mi usoda prizanaša. In vse zaradi lažje smrti. Glej, to se je maščevalo.

Domača vas. Bela cerkvena, hiše okrog nje. Vonj zemlje je vel izpod težkega snega k meni, ko sem gazil proti vasici. Tišina, veš, in mirne zvezde nad njo, to te objame s tako silo, da obstojiš sredi ceste, ne moreš misliti, da si doma, da stopiš v svojo hišo. Da je zopet čas, ko moreš reči, to je moje. Verjemi mi, da sem se s strahom približeval domu, da ne bi doživel kaj neprijetnega. Neverni Tomaž, do skrajnosti neveren postaneš. Vse sumničiš, kako je bilo, ti ne bom razlagal na dolgo.

Prvi dan vsi okrog mene. Oče, oče! Pripoveduješ, oni pripovedujejo. Trpe s teboj ob tvojem pripovedovanju, toda vedno spominjajo nase. Z ženo se pomeniš o gospodarstvu. Ne vprašuje te mnogo za svet. Grenka zavest se ti vsili takoj prvi dan. Za štirinajst dni si prišel na dopust. Kaj se vtičeš v gospodarstvo! Mar veš, kaj bodo rabili čez pol leta? Oddahniti si se prišel, ne gospodarit. Stopiš na prag. Ne da bi pogledal ozimino, obseg pregledaš; saj tako ne žanješ ti. „Pa bi nesla še tiste mernike v malin“, praviš. Ona ugovarja. „Ne, lansko leto nismo imeli skoraj ničesar, da bi sejali, prihraniti moramo letos, pravijo, da ne bo semen. Do tedaj bomo že nekako shajali s tem.“ Pa pristaviš, da si tudi

ti slišal nekaj podobnega. „Tudi pri nas imamo zdaj mnogo slabši kruh. Ko bi imel vsaj enkrat v tednu takega ko doma.“ Pogleda te žena, smiliš se ji, toda vidi, da ne more pomagati. — Popoldne bi se porazgovoril z njo, pa mora po prašiča. Že prejšnji teden ga je naročila; ne more odlašati, drugam bi ga prodali; ona pa ga tako zelo potrebuje. Peljem se z njo. Tudi tam so radovedni, kako in kaj, povprašujejo. Piješ liter vina, žena kupuje prašiča. Domov se ji mudi! Ti pa nisi sedel že pol drugo leto med možmi. Praviš, da prideš pozneje. Tudi žena je teh misli. „Naj se malo razvedri, saj bo moral zopet nazaj.“ Ostaneš, piješ, možuješ s sosedi. Pozno v noč te zapeljejo domov! Žena je vesela, ker si dobre volje. Pogosti te. Pri večerji ti pove, da je ravnokar sklenila s sosedom kupčijo. Kar na lepem se ji je ponudila prilika, da kupi voz drv. Skoro bi jim pošle za zimo. Ti si vesel in jo hvališ. Otroci ti silijo na kolena. Sam postajaš otrok.

Tako gre dalje. Ne moreš v tir. Predolgo te ni bilo doma, popustiti moraš vajeti. Drugi odločujejo sami; klonijo glave pod bremenom, da ni tebe, da ne moreš nazaj, toda življenje jih bije, da morajo brez tebe. In ti čutiš, da so se navadili.

Pričneš pohajkovati. Malo delaš, malo piješ, a glavno breme nosi žena. Ti pa si namenjen nazaj, v življenje, ki ... E kaj bi pravil, boš že skusil, kako se vračaš s takega dopusta. Četudi nimaš ravno gospodarstva, skusiš drugje.

Pripraviti se moram, kar nenadoma se je zasukalo. V slovo te povabijo z ženo. Potegneš ga, udariš v silnih bolečinah ob mizo, pa se posmeješ.

Toda v duši vstaja nekaj groznega. Kdo ve, če se povrneš? Kdaj se povrneš? Mar bo še moja tista njiva, po kateri škili sosed, ki pije s teboj. Ne ogoljufajo žene pri kupčiji? Polakomnijo se tvojega posestva. Izpod nog ti ga iztržejo, ker hočejo živeti. In ti? Si kakor izluščen grah. Iz stročnice te vzamejo, preden si dozorel. Segniješ. Ej France, iz zemlje te izluščijo, rodbini iztržejo. Tebi odmerijo svoje življenje, njim zopet svoje in nikdar več se ne povrneš, kakršen si bil. — Izluščen. — Piješ na žive in mrtve pred odhodom. Svariš ženo, ki čuti tvojo silno boleost, ko odhajaš, pa se ji smiliš.

Vidiš, tak sem se povrnil nazaj v gore, do pasu v sneg. Nisem se pogreznil v zemljo, komaj sem jo obšel.“

Josip Stritar:

O socialnem vprašanju

Med mnogimi dobrotami, ki sem jih prejel, sem svojemu Stvarniku posebno hvaležen za to, da mi je dal, česar bi ne bil nikdar upal — doživeti polom, sramoten konec tistega laži-liberalstva, tistega „manchesterstva“, ki se je toliko časa šopirilo in toliko zlega rodilo našemu delu sveta! Seveda, tako daleč ne smem iti, da bi zdihnil s svetim starčkom v evangeliju: „Sedaj odpuščaš hlapca svojega, Gospod, po besedi svoji v miru, ker so videle oči moje zveličanje — moje oči niso videle zveličanja — zemeljskega menim, seveda. Ali je pa morebiti to zveličanje — socializem? Tedaj bi se meni godilo nekako kakor se je godilo izvoljenega ljudstva vodniku iz egiptovske sužnosti, ko je pač od daleč videl obljubljeno deželo, ali smel ni vanjo!

Polom, pravim, in sramoten konec manchesterstva. Saj je menda ta pošast tako zadeta, da se ne spravi nikdar več na noge. Končana je, upamo, na večne

čase, končana tista nesrečna doba, ko nam je veljalo za sv. evangelij tisto: „laissez faire, laissez aller“, tisto prosto gibanje moči, tisti „železni mezdni zakon“ in enaka lepa načela. Država se ne vtikaj v nič, vse se bo samo lepo uredilo in uravnalo po nepremičnih, neizprosni naravnih zakonih. Pač, neko nalogo ima vendar država, namreč: braniti močnega proti šibkemu; kakor orožnik naj drži siromaka, da se ne gane ali celo brani, ko ga on dere, ko ga stiska in izžema do zadnje kaplje. Tudi usta naj mu tišči, da ne vpije, kar je vendar malo neprijetno omikanemu, gospodskemu ušesu. Moj Bog, dandanašnji smo vsi tako nervozni! Delavec dobiva plačila toliko, da ravno ne pogine od glada, ne več — železen zakon! Če zahteva več, pa hajdi, saj jih dobim deset za enega in plačilo ustanavljam jaz. Ali je to morda krivica? Kako neki? Kdo ga sili, če noče? Še vesel in hvaležen mi mora biti, svojemu dobrotniku, ki mu dajem kruha, četudi malo skopo. Kaj bi pa počel, kaj bi jih počelo toliko in toliko brez mene, če jaz zaprem svojo tovarnico? To je prosta pogodba med nama: „po ponudbi in po povpraševanju se ravna mezda“ — naravni zakon! Kdo ima pravico se vtikati v najine posle? Vsakdo zase; kdo bo zame skrbel, če propadem? Žena, otroci? Kaj pa je proletarcu treba žene in otrok? Jaz plačujem tistega, ki mi dela; za druge naj skrbi, kdor hoče. Jaz imam tudi ženo in otroke, zanje skrbeti je moja prva dolžnost.

In posledica tega? Kjer ima tista tako zvana „cvetoča industrija“ svoje središče, obdaje to blaženo središče širok pas krvavega uboštva in siromaštva, celi okraj, v katere že več let ne prihaja naborna komisija, ker nima po kaj. In vse to „sub auspiciis“ države! Da, taki dobrotniki dobivajo od države sijajne naslove, zlate križe in krone! Kako da ne? Saj žive toliko ljudi, pospešujejo razvoj domače industrije in množe narodno premoženje. Tu je res težko „ne pisati satire!“ Enkrat sem si pa vendar malo olajšal dušo. To je bilo pred nekimi leti, ko so bili v Brnu tkalci ustavili delo; iz same prešernosti seveda! Pa je govoril z menoj o tej stvari neki mladič, tovarnarjev sin, iz rodu tistih, ki so šli nekdanj skozi Rdeče morje! „To je vendar strah in groza, kako delajo te bestije; sramota našemu stoletju!“ — „„Prav pravite, bestije, sramota našemu stoletju!““ — „Pomislite, okna jim je pobila ta kanalja!“ — „„Kaj kanalja, kdo kanalja? Tisti, ki se brani, ali tisti, ki davi? Nisva se prav umela, kakor vidim, prijatelj moj mladi. Okna so jim pobili! To so dobrasrčni ljudje, da jim niso črepinj! (Ne bodi grdo reči.) Veste, koliko zaslužka ima tak mož na teden? Dva do tri goldinarje, kakor smo brali. Veste, kaj je to? Ali ste pomislili, kako naj živi s tem sebe in svojo družino?““ Nato sem mu naložil še nekaj dobrih naukov, ali menim, da se jih je otesel, preden je prišel domov. Nauki so bili dobri, ali nadležni.

In če siromak trpin pravi nazadnje: „Ne, zdaj se ne dam več, naj se zgodi, kar hoče“, kaj stori poštenjak, ki ni prej nič hotel vedeti za državo? „Kje so bajoneti?“ vpije, in „sv. Manlicher, pomagaj!“ To, je liberalizem, lepa beseda, grda stvar!

Pa ti pride učeni narodni gospodarstvenik; pokažeš mu vso to v nebo vpijočo bedo — krivico ne smemo reči — in ga vprašaš, četudi samo s pogledom, kaj meni. On ti dokaže z neoporečnimi dokazi, da vse to mora biti in ne more biti drugače. Naravni zakon! Žalostno res, ali narava ne dela s čutom.

Tako so nas učili v naši mladosti; mi smo jim verjeli, ker jim nismo mogli izpodbiti učenih dokazov, in bili smo žalostni. In mislili smo nazaj, kako je bilo v starih, preteklih poganskih časih. In zdelo se nam je, vsaj meni, da se n. pr. rimskemu robu ni slabše godilo, kakor dandanašnji, v tem blaženem stoletju napredka in ljudoljubja in farizejske fraze našemu delavcu. Ne, bolje se je godilo robu; gospod je zanj skrbel, kakor skrbi gospodar za svojega vola, da mu dela, kar najdalje more.

Ti časi, ko so taki nauki vladali svet, so hvala Bogu minili. Mora, ki nam je težko ležala na prsih, je izginila pred zarjo novega dneva. Možje, ki so tako

učili, so se izkazali za krive učitelje. Ni res, da jih mora delati in stradati, pot in solze prelivati sto in sto, da eden uživa in se veseli svojega življenja dan za dnevom. Solzno dolino imenujemo zemljo po pravici. Lepo jezero bi jih bilo, kar je človeštvo prelilo in najokalo solza od početka do današnjega dne. In soli bi se dalo pridelati iz tega solzavega jezera, da bi je imeli za več let dovolj za vse pokrajine slovenske. Solzna dolina je zemlja, ali ne za vse. Nekaj jih je izvoljenih, ki bivajo kakor Homerjevi bogovi v neki vedno jasni višavi, njim vedno sonce sije, ko pod njimi v nižavi razgrajajo viharji in nevihte. Praznik, je njim vsak dan; kako se bodo kratkočasili in razveseljevali, njih edina skrb. Če so kdaj trudni, so trudni od uživanja. In kako znajo uživati, uživati z vsemi počutki! To je edino, česar so se učili, in to znajo korenito. Vse umetnosti imajo v svoji službi, da jim lepšajo in slajšajo življenje; vse jim je pokorno, vse na ponudbo! In od kod imajo to življenje? Ali se jim vsi ti darovi usipljejo kakor mana z neba? Ko bi bilo tako, bodi; naj se vesele svoje, četudi nezaslužene sreče. Ali vsi vemo, vsi čutimo, da ni tako! Mi le predobro vemo, od kod dobivajo svojo ambrozijo in svoj nektar ti bogovi. Naša setev, njih žetev; naš trud, njih sad; nam bridkost, njim slast! Od kod to, zakaj tako? Naraven zakon, božji red! Ta vera, ki je bila seveda izvoljenim kaj po volji, je omajena, peša, pojema!

Čebele imajo pač svoje trote in jih hranijo, ker jih potrebujejo; mi ne potrebujemo trotov, zato jih tudi nočemo hraniti. In tudi čebele so tako pametne, da trpe in žive svoje lenuhe samo, dokler jih potrebujejo. Jeseni jim napoči „dan plačila“. Upajmo, in radi upamo, da naši ne bodo čakali, da jim pride „sodni dan“. To bi bil res „strašen dan“, kakršnega morda še ni bilo na zemlji!

Z drugimi besedami: da stanje človeštva, kakršno je, da dosedanji „družbeni red“ ne more ostati, to prepričanje je že tako razširjeno, tako ukoreninjeno, da ga ni mogoče iztrebiti z nobeno silo. Delavci, — in delavci smo vsi, kateri živimo sebe in druge s svojim trudom; bodisi da delamo z rokami ali z glavo — delavci so izpregledali; zavedajo se, štejejo se, družijo se. Ako so združeni, složni, vsi za enega, eden za vse, kdo jih zmore, kdo se jim le more staviti v bran! Kakor gori v neki podobi, tako rečem sedaj naravnost: Če se vpraša, in to je gotovo imenitno, pereče vprašanje: ali bo vsa ta neizogibno potrebna sprememba možna brez silnega prevrata, brez potokov krvi? Če se tako vpraša, odgovorjam: jaz upam, ne samo upam, prepričan sem, da se bo ta prehod in prepoved vršil, četudi ne tako gladko in mirno kakor v gledališču, ko se vzdigne zagrinjalo in začne drugo dejanje, vendar brez tistega viharja, katerega se nekateri tolikanj boje. In po pravici se ga boje; kajti ko bi zares prihrul, kakor nas strašijo neki vremenski preroki, tisti vihar, ne pokončal bi samo, kar je slabo, trhljivo, pogube in odprave vredno, ampak s tem tudi Bog ve koliko dobrega in lepega, kar si je z velikim trudom pridobilo in priborilo človeštvo v stoletjih. Ne, ne bojmo se; kažejo se znamenja, da napoči nova, lepša doba, doba pravice in bratoljubja brez tistega strašnega „dies irae“! Svitati se je jelo po glavah, bolj in bolj se širi pravo spoznanje; zanimajo se tudi „omikani krogi“ za novo vprašanje. Da, čutijo že, da je „socialno“ vprašanje vseh vprašanj vprašanje. — — — Z jeklenim prstom vam trka na duri; če ne odprete, se odpro, se razbijejo siloma vrata, in tedaj glejte, da ne padejo na vas. —

Babilonski stolp, ki so ga sezidali narodni gospodarstveniki, je razrušen. Vsi prebivalci zemlje žive lahko in bodo živeli stoletja in stoletja človeku spodobno življenje; zemlja rodi sadu dovolj in ga bo rodila vedno več, ko se bo pridno in umno obdelovala. Država nam je zdaj kaj čisto drugega, kakor je bila prej. Njena naloga je skrbeti po svoji moči za telesno in duševno blaginjo vseh državljanov, posebno pa braniti šibkega proti močnemu.

„Kdor noče delati, naj ne je“, pravi svetovni blagovestnik. To je beseda! To je naš „program“! Samo da še pristavljamo to: kdor pa hoče delati, imej tudi kaj jesti. Zato je ud človeške družbe, in ta je dolžna živiti ga, če se sam ne

more; dolžna je zato, ker je njen ud. Družba nima samo pravic do posameznikov, ampak tudi svoje dolžnosti.

Torej: „Vsi delavci, nič trotov, nič fidejkomisov! Kdor noče delati, naj ne je; kdor pa hoče delati, imej kaj jesti!“ To je naš, to je moj socializem.

Matej Bor:

V PARTIZANSKEM TABORU

(Odlomek)

Kmetje so bili nekam zgovorni, rekel bi, ponosni, da so sedaj tu, med nami. Gledali so naše puške in se zadovoljno nasmihali. Obšla me je prijetna zavest, da sem med njimi kot partizan, da lahko govorim z njimi kot partizan iz večje bližine.

Napeto so poslušali tovariša komandirja, ko jim je razlagal osnovne težnje Osvobodilne fronte.

„Da. Tako je. Danes ne moremo več čakati. Zdaj gre za biti ali ne biti. Ljudje so se dobro iztreznili. Nihče več že mesece in mesece ne sanja o Hitlerju. Izdajalcev je malo, več bedakov.“

„S časom bo treba misliti na skupno borbo. Seči boste morali po orožju in iti z nami, kakor gredo že drugi vaši tovariši.“

Poslušali so. Ali so bili že tako daleč? Ne vem. Vem samo, da so videli v nas partizanih svoje voditelje in prijatelje. Razumeli so nas. Jutri pojdejo z nami.

Ko smo odhajali, so nekam nerodno stisnili pest v partizanski pozdrav in še dolgo gledali za nami, ki smo tonili v snegu, odhajajoč v drug breg, drugo vas, čez postrano kotanjo.

Organizirana je bila nova celica Osvobodilne fronte. S puško v rokah, med skednji in kozolci, ki so metali svoje dolge sence čez zapuščene kolovoze in ploteve, smo se bližali eni izmed „naših hiš“.

Kekec je stopil do gospodarja. Ni ga bilo doma. Pri sosedu, spodaj v vasi, kuhajo žganje.

Končno sta prišla s Kekcem pod kozolec, kjer sva čakala s komandirjem. „Ali ne bi stopili tja doli k nam? Kuhamo žganje. Boste požirek? Ogreje vas. Veter je od severa, hudirjevo brije. Pojdimo. Poveste nam kaj.“

Šli smo med hišami, po prazni ulici in nazadnje stopili v hišo. Sprva smo bili samo štirje, a kmalu se jih je nabralo, mladih, starih, žena in mož. Pravkar so poslušali poročila. Vsi so žareli od zadovoljstva nad novimi ruskimi zmagami.

„Zima jih vzame, Rusija jih požre.“

Samo gospodar, ki je imel radio doma, ni zinil nobene. Ko so nas drugi gledali, rekel bi, s prikritim toplim spoštovanjem, je s čelom, oprtim ob skrčen, koščen palec miže ždel in poslušal sleherno besedo. Sodili so nas, tehtali najmanjšo besedo: nezaupanja ni bilo v njihovih pogledih, pač pa zaskrbljenost, zamišljenost. Očividno jim je godilo, da smo prišli kdo ve odkod med nje, s puškami. Partizan mora med kmete v svoji uniformi, oborožen. To je važno. Tako je menil komandir. Pokazati moramo ljudem, da se ne bojimo, in da predstavljamo že oblast. Tako je: organizacija, moč vpliva. Imel je prav. Njegova slikovita uniforma s peterokrako zvezdo in slovensko trobojnico je učinkovala nanje podobno kakor name, ko sem ga prvič zagledal, ko je stopil ob cesti izza drevesa. Vzbujała je vtis nečesa solidnega, močnega, zaupanja vrednega.

Govorili smo dolgo v noč. Puslušali so, pritrjevali, ugovarjali, le stari je ždel na sod uprt in miže prisluškoval.

Popili smo vsak svojo čašico še toplega žganja, da nam je kri vzkipela pod kožo. Le Kekec je omamljen zadremal na klopi, z glavo potopijeno v zavihano suknjo. Spal je mirno in sanjal kdo ve o čem. Mi pa smo govorili o vsem in videl sem, da se razumemo vse bolje in bolje. Nam kmetje niso prikrivali ničesar. Igrali smo na odprte karte. Imeli so nas za svoje.

Končno se je prebudil gospodar iz prežečega tuhtanja in menil:

„Zdi se mi, da je še prezgodaj. Počakajmo, potem udarimo. Ne prenašlo!“

„In kako udarite potem, če ne bo vse pripravljeno? Kaj če bi nocoj prišli k vam in vam rekli: nocoj udarimo! Bi šli z nami?“

„I seveda ne! Kako neki! Saj ni kaj v roke prijeti.“

Komandir se je razživel, kakor že ves večer ne:

„No, vidite. Pripraviti se je treba! Recite svojemu fantu, naj vam sešije novo suknjo. Jo bo? Ne! Zakaj? Ker ne zna. Dajte ga v uk, pa jo sešije. Mi vsi se moramo učiti. Vsak dan je treba vaje, dela. Organizacije! Že danes se moramo boriti v majhnih spopadih, da bomo kos velikim jutri. Tako je in nič drugače. Sicer ne bomo mogli nikoli „udariti“. Udarijo drugi!“

Gledal je osuplo stari, premišljeni gospodar. Nič ni odvrnil, a videlo se mu je, da zdaj razume. Pokimal je z glavo in ni nič več ždeč premišljeval. Radovedno si nas je ogledoval in nazadnje rekel:

„Gospod komandir, pa bi še požirek?“

Vsi so čutili, da ta človek, ta komandir, poraščen v obraz, z vročičnimi, dobrimi očmi, s kučmo in puško, ne misli nase, marveč na tisto, kar jim je včasih tako nejasno zvenelo v mislih: Narod. Narod. Saj je to vendarle živa, spoštovanja vredna stvar, ne samo izmišljotina gospodov kandidatov pred volitvami. Narod. Iz oči jim je govorila nova zavest. Nič več se niso nasmihali ob tej čudni besedi. Narod? Da, stvar ni kar tako. Od tega je odvisno vse.

„Če narod ne bo enoten, nas bo zmanjkalo nas vseh. Če narod ne bo srečen, tudi ti ne boš in ne jaz. Pregarjajo nas zato, ker smo Slovenci. Ali veš zakaj? Ker smo Slovenci! Zato in če ne bi bili klerikalci, liberalci in ne vem, kaj še vse.“

Revolucija. Kako čudna beseda, strašna. Človek bi skril glavo pod odejo, če pomisli na njo. In danes? Ali ni vse drugače s to stvarjo? Revolucija? Saj to je prav tisto, česar doslej ni bilo. Brez tega ne boš zadovoljen ne ti ne jaz. Da, revolucija, gospod komandir, je potrebna. Razkričali so jo tisti, ki se je boje. Mi se je ne bojimo. Mi vemo, da je za nas in z nami.

Edvard Kocbek:

TOVARIŠIJA

(Odlomek)

26. september

Popoldne smo bili v bunkerju med našimi. Našli smo jih spočite in dobro razpoložene. Kardelj je pisal dolgo pismo v Ljubljano in sedel pred pisanjem zavihanih rokavov in razvnetega duha. Vidmar je nadaljeval prevod Mizantropa, Rus pa je ležal na pogradu in diskutiral z Leskoškem o razliki med tehničnim in političnim vojakom. Bili smo resnično veseli. Ves čas do večera smo si izmenjavali potne doživljaje od tistega trenutka dalje, ko so nas Italijani iznenada napadli in razdelili na dve skupini. Ugotovili smo, da je od tistega dogodka do danes preteklo ravno mesec dni.

Nato sem začutil utrujenost, vendar nisem vzdržal na pogradu. Bunker me je začel tesniti, zadnji mesec sem preveč razvil čut za brezmejni prostor. Bunker sem občutil kot ponižujočo ožino, bil je preveliko nasprotje velikanskim razdaljam, ki smo jih požrli zadnje tedne. Poleg tega je v bunker sijalo toplo popoldansko sonce in nas klicalo ven, pod rob gozda in v prisojne jase v njem. Dušilo me je, v zavest mi je prihajala mešanica nenavadnih spoznanj: jesen je, moja mila jesen, blizu Ljubljane smo, nekaj kilometrov od dragega mesta, kjer živi vrsta znancev in tovarišev, vračamo se med ljudi in spomine, znova živimo v obljudeni domači pokrajini, v njej odkrivamo nekaj pozabljenega, vest postaja občutljiva za vse, kar smo v velikih dogodkih prezrli važnega, živega, osebnega, na novi prelomnici razvoja smo, stojimo pred novimi vprašanji, ki nanje za sedaj vemo le medle odgovore.

Stopim k maskiranemu oknu bunkerja, ki nam obenem služi za vrata. Stojim na lestvici in gledam skozi odprtino. Kako nenavaden občutek! Glava mi gleda tik iz-nad zemeljske površine, ki je okrog odprtine umetno zravnan, pokrita z mahom in posajena z majhnimi in srednjimi smrečicami, nato pa razširjena v slikovito valovanje, ki pada od severa proti jugu. Bunker so vkopali v zemljo približno tam, kjer gozd prehaja v poslednje grmičevje. Kmalu pod nami je klanec, ki pripelje iz gozda, zavije navzdol v širši kolovoz in stopi med kratkimi travniki na cesto, po kateri prideš iz Dobrunj skozi Savinjo vas v Podlipoglav in naprej na Polico. Mi smo tik za Podlipoglavom. Na drugi strani doline se dviguje gričevje, ki vodi preko Molnika proti Škofljici in do Barja. Pred seboj vidimo na nasprotnem pobočju Sv. Pavla, na levo pa se tik nad cesto dviguje strmi Pogled, za nami je Javor, kjer smo se ustavili 23. maja na svoji poti na osvobojeno ozemlje. Tam je bilo takrat rekrutsko taborišče, zdaj tabori na njem redna četa. Blizu leži vzorno posestvo na Razorih, ki po nji teče meja rajha. Še dalje za njimi dolina Besnice, kjer je Stane meseca maja bil težke boje z nemško premočjo. Kamor pogledam, vidim bližino, zamejen prostor, sledove človeškega dela, majhne gozdove, podobne valujočim in zanemarjenim vrtovom, njivice, ki med njimi čepijo snažne hišice. Po dolini pelje električna napeljava. Če prisluhnem, slišim šumenje potoka, ki pada čez jez pri spodnjem mlinu.

Po večerji smo napravili kratek sprehod v gozdu za bunkerjem. Svetlo večerno nebo se je bočilo nad ostrimi robovi temne kotline. Zemlja je izginjala v hladnem somraku, nad nami se je skoraj neresnično čisto dvigala brezdanja sinjina ožarjenega zahoda. Veter se je rahlo prebudil, zavaloval je kakor preplašena srna, ko se zaleti v temino. Čutil sem omamo temno živega in vendar žalostnega nemega prostora. V svoji topli krvi sem občutil, kako se je v meni srečalo dvoje resničnosti kakor dvoje neznanskih peruti, narava in zgodovina. Še v sanjah sta se dozda umikali druga drugi, zdaj ta trenutek sta se na vsem lepem pozdravili. Zemlja in usoda, prostor in čas, domačnost in tujstvo. Na tej zamolkli nočni trati slišim, kako čez Golovec zveni razsvetljena Ljubljana, kako diha velikansko Barje, kako šumi Sava, kako se ponočni šumi opotekajo okrog Kamniških planin, kako se v tisočerihi slovenskih domovih začenjajo šepetajoči pogovori o življenju in smrti.

Ko delam te zapiske, sedim za mizico v bunkerju. Sveča razsvetljuje prostor v tem kotu. Vsi tovariši so že na pogradih, tu pa tam spregovori kdo med njimi s šepetajočim glasom. Edino Kardelj še vedno bedi in piše pisma. Oba imava ožarjene obraze, kdaj pa kdaj se nasmehneva drug drugemu. Nekega trenutka se je Kardelj nagnil malce naprej in z rahlo vibracijo v glasu dejal: „Boš videl, Pavle, vse bo v redu, samo vztrajati moramo, vztrajati!“

Kmečki gozd zdaj in v bodočnosti

Vedno težji gospodarski položaj naših kmetov nam dela skrbi, kako bomo dvignili in izboljšali kmetijsko produkcijo brez dragih investicij, da bomo mogli shajati in zdržati konkurenco. Povsod potrebujemo za izboljšanje denar, le v gozdarstvu lahko brez posebnih stroškov veliko izboljšamo. Četudi ima gozdno drevje dolgo razvojno in rastno dobo, ki traja celo človeško generacijo, ne smemo z njim tako po mačehovsko ravnati kot doslej. V urejenem kmečkem gozdu imamo vedno možnost tudi iz mlajšega gozda v sili kaj posekati, kajti tam bo vedno lep naraščaj.

Ne pozabimo pa tudi tega, da je gozd naša železna rezerva, ki nam bo, če ga bomo oskrbovali, v sili vedno pomagal. Zanimanje za gozd pa bi morale v nas spodbujati tudi lesne cene, ki so še dosti stalne in predvsem boljše kot cene žitaric, ki ne krijejo pridelovalnih stroškov.

Obrnimo torej svoj pogled v kmečki gozd, da vidimo, kakšno je njegovo stanje in spoznamo njegove največje pomanjkljivosti in se pomenimo o njihovi odpravi.

Če samo nekoliko hodimo po našem gozdu, že naletimo na kratko, redko in vejato drevje z mnogimi praznimi mesti navmes. Na drugih mestih kliče na pomoč mlad iglast les, ker ga hitro rastoči listovci in drugi plevel dušijo in preraščajo, da umira v tesnobi. Ob glavnih cestah, ko les tako rekoč sam na cesto pade, se ovija srebotje po drevju, ki ne spusti drevo iz svojih krempljev. Drugod najdemo spet silno gost mlad gozd, kjer drevesa v borbi za svetlobo med seboj tekmujejo v rasti v dolžino. Ko pade malo odjužnega snega, je vse polomljeno in nastane velika škoda. Pa čeprav tako drevje ne bi bilo polomljeno, se ne more naravno razvijati, ker ima komaj v vrhu nekaj zelenih vejic, ki niso v stanju predelati potrebno hrano. Drevje ostane slabotno in drobno in ne bo doseglo pravega prirastka. Razni izrastki in poganjki iz štorov in korenin listovcev so silno gosti; ker niso bili prereditveni, ne bodo dali lepih, debelih hlodov, ampak samo drva, ki v oddaljenih krajih nimajo vrednosti. Veliko je tudi primerov, ko v gostem mladem gozdu nihče ne izvaja potrebnega trebljenja, ne odstrani slabih vrst drevja in skrivljencev, vsled česar dobro razvito drevje zaostaja v rasti, dokler se ne posuši. Najdemo v kmečkem gozdu tudi stare vejate semenjake, ki zavzamejo veliko prostora, njihova vrednost pa je majhna. Suhlice in druga polomija se ne odstranjuje, kljub temu, da v njih plodijo nevarni gozdni škodljivci. Ob prodaji lesa so nekateri brezbržni za svoj gozd, pustijo, da lesni trgovec sam izbira in poseka drevje, ki bi moralo ostati za dom — za seme, dočim slabo drevje, ki je votlo in bolešno, zato pa manj vredno, ostane. Radi nepazljivosti brezvestnih drvarjev se polomi mnogo okrog stoječega mladega drevja. Veje razmečejo, ne zložijo v vrste, da je ves tam že nahajajoči se naravni pomladek uničen.

Vse to je za gozd velika škoda. Nekateri kmetje pa so za svoj les tako boječi, da se jim zdi za vsako trohnečo in polsuho drevo škoda. Tudi tak kmet ne bo nikdar imel visokega prirastka v gozdu in tudi ne bo produciral zdravega lesu. Najbolj žalostno sliko pa nam kaže gozd posestnika — zapravljenca, ki ne prizanese niti mlademu drevju in uniči ves svoj gozd za dolgo dobo let.

Kar je bilo zgoraj navedeno o stanju kmečkega gozda, moramo v korist samim sebi popolnoma odpraviti. V bodoče je nujno, da pričnemo v našem gozdu intenzivno gospodariti. Tisti gozd, ki s pravilnim sekanjem stalno daje kmetu dohodke in je kljub temu zaraščen in je v njem še nekaj zaloge, je primer intenzivnega gozdarstva, ne pa tisti, kjer je visoka zaloga starega, že

prestanega lesa in kjer več desetletij ni nihče kaj sekal. Ta gozd ni prinašal kmetu nobenih dohodkov, ampak samo izdatke, kajti davke od njega mora plačevati vsako leto.

Podajmo se zato k ureditvi svojega gozda po načinu intenzivnega gozdarstva.

Predvsem moramo vso pozornost obrniti redko zaraščenim in praznim mestom v gozdu, da iste takoj spravimo v pomlajevanje. Najbolje in najhitreje izvedemo to s podsajanjem smreke in drugih senčnih vrst, za katero je pač zemlja primerna. Povsod, kjer raste grmovje, ničvredni listovci, ostroge in maline, bomo čisto posekali, izvzemši mesta, kjer je nevarnost za plazenje zemlje. Očiščena mesta bomo na spomlad gosto posadili z močnimi mladimi drevesci. Ako imamo boljše vrste listovcev, ki so pognali iz storov ali se zasejali, jih lahko pustimo za mešan gozd in jih večkrat razredčimo, da dobijo najlepši poganjki dovolj hrane in prostora za hitri razvoj. Glavno skrb moramo posvetiti nasadom in naravnemu pomladku iglastega drevja. Redno odstranjujemo ves plevel, ki ga prerašča, neporabne listovce pa posekajmo. Ako bi to čiščenje ne zmogli ali pa si želimo hitreje pridobiti drv, tedaj listovce vsaj zasekujmo, kajti s tem damo mlademu iglastemu drevju potrebnega prostora za rast. Ko je nasad dosegel starost desetih let, ga lahko prepustimo nekaj let samemu sebi. Le če je naravno pomlajevanje pregosto, tedaj moramo začeti čim prej razredčevati. Z 20. letom se vrši v iglastem gozdu že naravno izločanje slabšega lesa. Začeti moramo s trebljenjem. Pri tem delu prehodimo gozd prvič s sekiro, in že nekaj nasekamo, da dobimo svoj trud poplačan. Glavna skrb pa naj velja vzgoji gozda. Najprej poiščimo vse slabo razvito, krivo ali poškodovano drevje in ga posekajmo, če ne stoji na samem. Nato poiščimo vse suhlice in tudi drevesca, ki so komaj malo zelena, in jih spravimo iz gozda. Ako so vmes še mesta, kjer je gozd pregost (kar vidimo na šibki rasti), moramo postopoma še večkrat razredčiti drevje, da postane ostalo dovolj odporno in da dobi pravo rast. Iglasti les je sicer tehnično več vreden, ako je počasne rasti, toda mi izgubimo na letnem prirastku in na odpornosti. Zato se držimo srednje poti: ne pregost in ne preredit gozd.

Ko je iglast les dosegel 50 let starosti, potem v potrebi že lahko sekamo brusni in stavbeni les. Za sekanje izbiramo največ zaostala, tu in tam tudi posamezna debela drevesa, da zboljšamo ceno in hitreje dosežemo potrebno kubaturo. Sekanje lesa v tej starosti na golo je največja izguba, ker ima v tej razvojni dobi gozd najboljši prirastek. Primerno razredčeno drevje se v nekaj letih spet sklene, ima pa nekaj let znatno višji prirastek, ker ima več prostora in svetlobe.

Po 80. letih je iglasto drevje zrelo za sekanje. Letni prirastek se znatno znižuje. Ko je pa iglast gozd prav star, preneha rasti, širi se trohnoba in vsako leto se pojavljajo med najlepšimi drevesi suhlice, dokler ne pade povprečni letni prirastek na nič. To nam pravi, da je brezumno puščati dozorel gozd še stati, ker s slabšanjem kvalitete zgublja vsak dan na vrednosti. V enakomerno zrelem gozdu pričnemo naravno pomlajevanje na ta način, da na primerni površini posekamo polovico drevja, ostalo pa pustimo za semenjake. V vetrovni legi pa moramo biti previdni, da veter ne pomeče redkih semenjakov in nam ne napravi škode na lesu. Če je stari gozd redek in so tla zapleveljena, tedaj z naravnim pomlajevanjem ne bomo uspeli. Preostane nam le sajenje.

Navadno kmečki gozd ni enakomeren, ampak so na mali površini vsi starostni razredi. Če je v našem gozdu to slučaj, potem bomo pri sekanju lesa napravili naslednje:

Najprej zaznamujemo vsa bolehnata drevesa. Nato poiščemo mesta, kjer je med zelenim drevjem že dosti mladega naraščaja, ki za svoj razvoj potrebuje svetlobe. Potem nakažemo še staro vejato in krivo drevje, na zadnje pa še iz gostih mest posamezna drevesa.

Razumen kmet kot gozdar še ni zadovoljen s tem, da vsa prazna mesta posadi, da gosto mladje preredči, da gozd pravilno trebi in čisti, za lepo in hitro vzgojo lesa ima še druge važne opravke, kakor zboljšanje gozdnih tal, dvig kvalitete s čiščenjem in kleščenjem drevja, izpeljava gozdnih poti in drugih naprav za odvoz lesa iz gozda ter ureditev gozdnih mej.

Za dobro rast gozdnega drevja je glavni pogoj, da pride vsaka vrsta v pravo zemljo in primerno lego ter da ima dovolj svetlobe in vlage na razpolago. V splošnem so najbolj priporočljive tiste vrste gozdnega drevja, ki v mladosti nekaj let prenesejo obsenčenje in ki tudi same gozdna tla obsenčijo ter jih zboljšujejo. To so smreka, jelka in bukev, ki jih tudi nazivamo senčno drevje. Bor in mecesen zahtevata že od mladosti naprej mnogo svetlobe. Čim starejši postajata, tem bolj se njuno vejevje redči. Ti dve vrsti sta svetlobni in ne moreta sami rasti v gozdu, ker bi se spodaj gozdna tla preveč zaplevelila. Temu odpomoremo, če spravimo vmes najmanj $\frac{1}{4}$ smreke ali bukve in jelke. Na ta način ustvarimo mešani gozd, ki zboljšuje gozdna tla in je najbolj odporen proti snegu, vetru in škodljivcem. Pravo razmerje posameznih vrst moramo določiti že pri pomlajevanju in sajenju in sicer po legi in zemlji.

Za zboljšanje gozdnih tal smo že glavno storili, ako smo poskrbeli za dobro zaraščen in mešan gozd. Z grabljanjem in s košnjo stelje gozdu škodujemo, ker mu odvzamemo mnogo snovi, katere služijo tvorbi humusa, ki je gnojilo za gozd. Posebno nevarno je pogosto grabljanje in košnja v strmih, suhih legah, ki so slabo zaraščene. S tem namreč prekinemo vse delovanje bakterij, gozdna tla se izsušijo in rast drevja prične vidno pojemati. V gostem, dobro obsenčenem iglastem gozdu pa sploh ni kaj kositi ali grabiti. Izjemno pa je potrebno steljo kositi in grabiti, ako hočemo izvesti v zapleveljenem gozdu naravno pomlajevanje, da pride z odstranitvijo stelje seme do zemlje.

Pašo živine v gozdu, ki ga pomlajujemo, opustimo, kajti živina sadike objeda, v strmi legi tudi pohodi in je zato največji sovražnik mladega gozda.

Velikega pomena za donosnost kmečkega gozda je vzgoja brezvejnih debel — tehnično boljšega in dragocenejšega lesa. Znano nam je, da pri vseh listovcih od zunaj hitro obrastejo rane pravilno odsekanih ali odžaganih vej, dokler so veje še zelene. Izgubo vej pa listovci tudi takoj nadomestijo z novimi poganjki. Drugače je to pri iglastem drevju. Vsi gozdarski strokovnjaki nastopajo v strokovnih knjigah proti kleščenju iglastega drevja. V resnici se kleščenje tako slabo izvede, da se pri odsekanju napravijo velike rane, ki se dolga leta ne obrastejo. Posledica tega je trohnoba, ki zmanjša vrednost lesu. Z večjo odstranitvijo vej povzročimo motnje v presnavljanju hrane, kar lahko povzroči odmiranje korenin in s tem celega drevesa. Ako odvzamemo drevesu preveč vej, se rado posuši. Pravilno izvedeno čiščenje in kleščenje vej pa zboljša tehnično vrednost in ceno lesa najmanj za 50%. Radi tega je potrebno, da posvetimo temu problemu pozornost in preudarimo, kako bomo to delo izvedli, da bo koristno zboljšanju vrednosti lesa, ne pa škodljivo.

Vse listovce je treba že od mladosti pravilno klestiti, da pridobimo vsaj 4 m dolgo brezvejno deblo. Posebno pozornost zasluži drevesa, ki stojijo na samem, ki hitro rastejo in imajo dolge nizke veje, ki so nam na poti. Delo izvedemo najbolje z drevesno žagico, drobne veje pa lahko odsekamo z ostro sekirjo ali odrežemo z nožem.

Med iglavci kleščenje bora ni tako nevarno, ker so borove veje mehke in se lahko odsekajo. Smola kmalu zalije nastalo rano in se drevesu ne zgodi nobena škoda. Če pa boru pustimo spodnje veje, pričnejo odmirati in postanejo trhle, kar znatno manjša vrednost rezanega blaga. Odstranitev vej je pri boru, ki ni zrastel v gostem sestoju, nujno potrebna. Navadno odstranjujemo samo suhe veje. Če pa bor silno raste v veje, moramo pa že po 10. letu polagoma odstranjevati spodnje zelene veje. Isto velja tudi za mecesen. Več pozornosti nalaga kleščenje smreke. Njene veje so goste in bolj trde, zato ne segnijo

ranjeno mesto, kamor se rada naseli trohnoba, ki zmanjša vrednost drevesa. tako hitro. Pri kleščanju nastanejo večkrat poškodbe na skorji, to poveča

Čiščenje vej začnemo v starosti ca. 20 let, ko je navadno že nekaj suhih vej. Smreki, ki ima obilo prostora in je nagle rasti, odstranimo spodnje veje, ko so še komaj 2 cm debele, ker bi se drugače tako razširile, da bi daleč okoli zasenčile zemljo in bi po nepotrebnem zgubili prostora. Čim drobnejše veje odstranjujemo, tem hitreje in lažje se iste zarastejo in je manjša nevarnost trohnobe. Vzgoja brezvejnih debel je mogoča samo pri dobro rastočih drevesih, katere pustimo rasti, da postanejo debela. Najprimernejši čas za kleščanje je jeseni in spomladi, ko drevo miruje. Čiščenje vej izvršujemo na mladem drevesu s sekiro, močnejše veje pa moramo odžagati enako kot pri sadnem drevju. Preiskave na žaganem lesu dokazujejo, da le močne in slabo kleščene veje kvarijo rezan les. Izpadajoče veje v deskah nastanejo samo od slabo kleščenega drevja (če se pusti dolg čep) in od suhih vej, ki se ne odstranjujejo.

Tam, kjer je navada iglavce klestiti za steljo, se naj to omeji na posamezna drevesa in se to dela zmerno, da obvarujemo gozdna tla pred izsušenjem. Ako je potrebno klestiti starejše drevo, tedaj ga klestimo na čep in ga v nekaj letih posekajmo.

Pri kleščanju naj nas vodi pravilo: Vsi borovi gozdovi so potrebni kleščanja vej, enako mecesni in vsi listovci. Smrekam odstranjujemo suhe veje; le v redkem sestoju, kjer hitro rastejo, odžagajmo že v mladosti polagoma tudi zelene veje.

Od gozdnih poti je v veliki meri odvisna vrednost gozda in lesa. Izpeljava gostega omrežja širokih voznihi poti je nujno potrebna. S tem se ubranimo mnogih poškodb mladega gozda, ki nastanejo pri spravljajanju posekanega lesa. Ves les ostane pri vožnji nepoškodovan. Dana nam je tudi možnost, da iz oddaljenih delov gozda lahko dobimo vsak čas posekan les in tudi druge odpadke za domačo potrebo. Pogosto je prizadetih pri napravi cest več kmetov. Tedaj se s skupnimi močmi dá vse lažje izvršiti.

Dobro urejen kmečki gozd pa mora imeti urejene tudi vse gozdne meje s sosedi. Koliko sovraštva povzročijo neurejene meje? Potrudimo se z vsemi mejaši urediti meje in jih dobro označiti. Najboljši so kamni, katere od časa do časa pobelimo z apnenim beležem, da so vedno vidni. K vsakemu kamnu pa postavimo še 1½ m dolg kol, da je meja tudi v snegu vidna. Vse mejne črte očistimo drevja, da je vsaj na vsako stran 1 m praznega prostora. Na ta način se obvarujemo sporov radi obmejnih dreves, prazni prostor pa drevje s svojimi koreninami popolnoma izrabi.

Večji gozdni posestniki pa imajo za izvršiti še eno nalogo, namreč ugotoviti skupno zalogo stoječega lesa. Z merjenjem dobijo jasno sliko, koliko smejo vsako leto sekati, da ostane enaka zaloga v gozdu.

Vsak večji okoliš naj bi si izšolal svojega gozdarskega strokovnjaka, ki bi opravljal in nadzoroval razna opravila v gozdu. Pod njegovim strokovnim vodstvom bi se znatno dvignil letni prirastek.

Ne pozabimo na združništvo, na samopomoč v skupnosti, bodisi pri gradnji skupnih gozdnih poti ali pri ureditvi skupnih gozdnih drevesnic, posebno pa pri prodaji in izdelavi lesa. To bo tudi dvignilo vrednost in donosnost našega gozda.

Ob zaključku bi posebno gorske kmete rad pozval, da naj posvečajo vso skrb svojemu gozdu, ker je gozd glavni vir njihovih dohodkov. Pri večji gozdni površini bi ob pravilno izvedeni prebiralni sečnji nikdar ne nastala prazna mesta, kakor je to pri goloseku, kjer ni posebne skrbi za pomlajevanje. Gozd je naš edini rezervni fond v kritičnih časih. Pred vojno smo mnogo denarja naložili v Hranilnice za slabše čase, danes pa je vse to prenehalo. Zaradi tega je toliko bolj potrebno skrbeti za gozd in dvigniti njegov donos. Kmečki gozd pa tudi merodajno vpliva na naše splošno gospodarsko stanje. Ako bomo

gospodarsko močni, bomo lahko kljubovali vsem neprilikam in ostali neodvisni. Tedaj ne bodo padale slovenske kmetije v roke tujcu, ki bi zavedno slovensko družino rad pognal z rodne grude s trebuhom za kruhom. Zavedajmo se tega in vpeljimo v vseh kmetijskih panogah umno gospodarstvo, skromno in varčno življenje.

Inž. Marko Polcer:

O sodobnih pogledih na naše sadjarstvo

Sadjarstvo kot tako obstoja odkar se piše zgodovina človeštva. Sveto pismo že pripoveduje o prepovedanem sadu v paradižu. V spisih judovskih znanstvenikov že najdemo navodila kako je treba mlada drevesca obrezovati. Tudi grški in rimski pisatelji že pišejo o sadjarstvu. Cepljenja in današnjih sort seveda še niso poznali. Cepljenja je po dolгих stoletjih naučila naše prednike šele narava sama. Sadna drevesca so dostikrat rastla eno poleg drugega, da so se veje križale in na mestu križišča včasih močno stiskale. Veja je prirastla ob vejo sosednega drevesa, a kljub temu vsa leta naprej nosila sad svojega drevesa. Naši predniki so to videli in izrabili. Začeli so prenašati poganjke boljših sort na drevesa, ki so rodila divji, neokusen sad. Spoznali so cepljenje. Za časa Karla Velikega se je sadjarstvo razširilo in tudi kakovostno izboljšalo. Takrat so nastale prve drevesnice in pričele širiti boljše sorte.

Sadje so naši predniki in očetje hoteli imeti okoli svojih domov, da bi imeli sadje bolj pri rokah in da bi ne bilo preveč izpostavljeno kraji. Seveda je za to govorilo tudi dejstvo, da sadje med hišami, kjer se zemlja nekako sama od sebe gnoji bolje raste in rodi. Gnojenja takrat še niso poznali. Ker pa posameznik okoli svoje hiše že takrat ni imel veliko zemlje, je hotel prostor kar najbolj temeljito izkoristiti. Sadovnjak je natrpal z drevesci in brez vsakega reda vtaknil drevesce tja, kjer je videl še količkaj prostora. Naši očetje (žal je tudi danes še dosti takšnih sadjarjev) so imeli pred očmi samo mala drevesca, ki so jih sadili in niso mislili na to, da se razrase drevo po desetletjih v širino od 10 do 12 m premera. V veliko primerih je ostalo še do danes tako, ker na vsak korak srečavamo takšne sadovnjake. Veje sadnih drevesc razrastejo in se križajo med seboj, dokler ne nastane taka gošča kot v gozdu in se pričnejo sušiti spodnje veje, s tem pa hirati celoten sadovnjak. V gozdu nam odmiranje spodnjih vej koristi, ker dobimo visoko brezvejno deblo in se s tem vrednost lesa poveča. Pri sadnem drevju nam pa koristi le močno razvita, široka in nizka krona, kajti sonce mora priti do vsakega posameznega lista in sadu, če hočemo imeti dovolj in lepo sadje. Presnavljanje hranilnih snovi se namreč tudi pri drevesu vrši v listju s pomočjo sončne svetlobe. Zato v sadni goščavi, ki ne propušča sončnih žarkov, listje tudi ne more zadostno presnavljati. Poleg tega je taka goščava zbirališče najrazličnejših škodljivcev in bolezni. V gostem nasadu je zrak vedno vlažen, ker goščava zadržuje lahke vetričke. Različni trosi, po domače povedano seme glivičnih bolezni, se ob vlažnem vremenu v senčnih legah in goščavah bohotno razpasejo in razvijajo najrazličnejše bolezni in škodljivce.

Tako sadjarstvo posamezniku razumljivo ne more prinašati tistih koristi, ki bi jih želel. Podal sem sicer najbolj črno sliko naših sadovnjakov, ki potrebujejo težkih operacij, vendar mislim, da bo ta slika, na kateri gradim svoja nadaljnja razglabljanja, primerna in pravilna tudi za one, ki so najhujše operacije po svojih sadovnjakih že izvedli.

Razmere že nekaj let sem zahtevajo novih pogledov na naše sadjarstvo in sicer takih, ki so v skladu z zahtevami sadnega trga. Danes, ko je za šiling čedalje težje, ne more naše sadjarstvo biti osredotočeno zgolj na moštarjenje, temveč mora v prvi vrsti služiti prodaji namiznega sadja.

Dotaknil se bom nekaterih vprašanj, ki jih je treba rešiti, če hočemo, da bo naše sadjarstvo za nas pomenilo to, kar bi lahko pomenilo.

*

Prav pogostoma slišim od sadjarjev, da drevesa, ki prej nikoli niso rodila ali pa samo malenkost, pričnejo obilo in redno roditi, čim jih zadostno razredčijo. Ta preobrat v rodovitnosti drevesa je razumljiv, kajti po razredčenju so prvič dobili sončni žarki dostop v vejevje, drugič pa koreninam in listju ni treba več zalagati nepotrebnih vej s hranilnimi snovmi in jih zato pride na preostale veje več.

Velikega pomena je za naše sadovnjake in tudi za posamezna drevesa, če jih razredčimo in očistimo. V razredčeni kroni se bo ob zadostnem soncu tudi v njeni notranjosti pričel tvoriti rodni les in se bo razvilo dosti zmogljivega listja in lepega sadja. V razredčenem in očiščenem nasadu se bomo obvarovali tudi številnih škodljivcev in bolezni sadja.

Dostikrat ugotavljamo, da je sadno drevje na neugodni legi in nepripravni zemlji. Vsako zemljišče ni za sadno drevje. Drevo kot mnogoletna rastlina gre s svojimi koreninami v veliko večjo globino kot žitarice in okopavine. To je tudi samo po sebi razumljivo. Če bi se korenine razpredle samo po zgornjih plasteh zemlje, bi vsa sadna drevesa pometal veter. Prodnata in plitva zemlja in nadalje taka z visoko podtalno vodo je za sadno drevje popolnoma nepripravna. V splošnem se računa, da jablane še uspevajo, če stoji podtalnica 1 m pod površino, pri hruški, ki gre s koreninami globlje, pa 1½ m. Sadno drevje torej ne prenese stoječe vode, zato tudi ne uspeva na močvirju in tik močvirja; prav tako tudi ne v prav težki zemlji, kjer korenine ne morejo prodirati v globino in ker je taka zemlja tudi prevlažna in premrzla.

Največja rakrana našega sadjarstva je preveliko število sort v sadovnjaku. V sadovnjakih svojega brata sem svojčas naštel 35 jablanovih sort. Sedaj ima urejeno vsaj toliko, da je zbral kot glavnih samo pet sort in da ima večino drevja že precepljeno. Marsikateri sadjar se pa celo pohvali, da ima še več sort. Pri taki mešanici sort s prodajo nikoli ne bomo uspeli. Potrošniki niso poznavalci sort, še manj pa pomologi; oni poznajo samo nekaj sort in le te zahtevajo. In prav zato je veliko število sort ne samo pri posamezniku, temveč tudi na vasi nevzdržno. Št. Vidski sadjarji smo lani jeseni imeli priložnost opazovati posledice take mnogoličnosti. Ko je v naše kraje prišla kupovat sadje solnograška glavna kmetijska zadruga so sadjarji pripeljali na zbirališče najrazličnejše sorte jabolk — od najboljših doli do najslabših. Ker se nakupovalec ni spoznal, je plačal vse enako in sicer po taki ceni, ki je pristojala najslabšim sortam.

Deželni sadni izbor za Koroško ima v celoti navedenih 26 jabolčnih sort. Tudi to število je za naše kraje precej visoko in bi ga bilo potrebno še znižati. Dobro bi bilo, če bi se po posameznih sadjarskih okoliših zbrali izkušeni sadjarji in poznavalci sort ter določili izmed teh 26 sort svoj krajevni sortiment.

Da bomo naše sadne sorte čim prej poenotili, se bo treba lotiti načrtnega precepljanja. To vzame seveda časa, posebno pri večjih sadjarjih. In tega navadno manjka, saj ponekod niti za druga opravila v sadovnjaku ni časa. Zato bo pač potrebno, da precepljanje in druga že navedena opravila v sadovnjakih pustimo izvesti po posebnih oskrbovalcih sadnega drevja. Za to bi prišli v poštev absolventi kmetijskih šol, ki bi jih pred pričetkom takšnih del morali izšolati na posebnem tečaju.

Pri poenotenju sort bi se razumljivo morali kot doslej držati predvsem zimskih jabolk. Namizne hruške pridejo veliko manj v poštev, ker so v pogledu na zemljo in podnebje bolj izbirčne kot jabolka. S tem ne mislim reči, da se moramo namiznim hruškam odpovedati. Namiznih hrušk gojimo več kot doslej, vendar samo tam, kjer so dani pogoji. Po možnosti jih gojimo kot pritlično drevje v plantažah. Ker pa živimo okoli tujskoprometnih žil, ki jih predstavljajo naša jezera, in nam tudi Celovec in Beljak nista preveč oddaljena, bi bilo dobro, da gojimo različna sadna plemena, da bi pričensli z zgodnjimi češnjami, ki zorijo koncem majnika, skoz do češenj, ki zorijo koncem julija, zgodnjih jabolk in zgodnjih hrušk imeli sadje na prodaj skozi celo leto. Da bi prišli čim prej do večjega pridelka zgodnjega sadja, naj precepljamo starejša drevesa, in sicer taka, ki nič ne rodijo oz. so njihove sorte manjvredne. Od trga oddaljenim krajem zgodnjega sadja v večji meri ne kaže pridelovati.

✱

Pribiti moram: Boj za trg bo čedalje večji, predvsem za zgodnje sadje. Že lani smo pri bežnem pregledu delikatesnih trgovin opazili, da se je v prodaji poletnega sadja pričela konkurenca iz južnih krajev. Komaj so se pokazale na trgu domače češnje, že so bile v izložbah marelice iz Italije. Južno sadje sicer ne izpodrine domačega, tlači mu pa ceno.

Treba bo tudi pri vnovčevanju sadja ubrati nova pota, predvsem v tem pravcu, da bomo v meji možnosti držali enotne cene. Poleti in jeseni, ko posamezniki pripeljejo vozove sadja na trg, gledajo kako je s ponudbo. Če je ta velika, postavijo ceno nizko, da bi se lažje iznebili sadja. S tem nehote prisilijo tudi druge k še nižji ceni, ker vsak stremi za tem, da bi prodal in da bi mu ne bilo treba voziti sadja domov. S tem kvarimo sami sebi ceno sadja. Poleg tega tako vnovčevanje sadja ni samo zamudno, temveč se na kmečkih vozovih sadje, posebno boljše sorte, preveč obtolče.

Tako v sadovnjaku ne sme izgledati

Kakor bomo morali gledati, da bomo sadje čim cenejše pridelovali, tako bo treba tudi skrbeti, da bodo stroški vnovčevanja čim manjši. Zadrúžna skupna prodaja bo nujno potrebna. Prav tako prevoz z avtomobili ali vsaj vozovi z gumastimi kolesi. Za misliti bo tudi na zadrúžno konserviranje sadja. Ob takih pogledih na vnovčevanje sadja pa spričo dejstva, da se potrošnja sadja iz leta v leto večja, pridemo do zaključka, da s smotrnim sadjarjenjem sadjarstvo v pripravnih legah lahko postane važen vir dohodkov.

✱

K smotrному sadjarjenju pa spadata predvsem gnojenje sadnemu drevju in zatiranje sadnih škodljivcev.

Drevo je velika rastlina, ki porabi za svojo rast ogromno hranilnih snovi in zato tudi zahteva obilega, rednega gnojenja. Na gnojenje sadnemu drevju pa gleda večina naših sadjarjev še z neverjetno zaostalimi očmi. Kakor vse druge rastline, potrebuje tudi sadno drevje dušik, fosfor in kalij ter apno. Za povoljno rast in uspevanje sadja je treba skrbeti v naprej. Že pri sajenju je treba drevesce založiti z zadostno hrano. Najbolje je, če imamo za sajenje pripravljen kompost ali sprstnel gnoj. Sveži gnoj ali celo mrtva zemlja okoli korenin drevescu ne koristi. Jamsko prst pomešamo s kompostom in s sprstnelim

gnojem in jo natlačimo okoli korenin, da bo drevesce takoj spomladi, ko pričnejo korenine vsrkavati hranilne sokove, imelo teh dovolj na razpolago.

Eno glavnih vprašanj gnojenja je: kako gnojiti?

Mnogi sadjarji gnojijo sadnemu drevju tako kot travniku in še to samo v dolgih presledkih. To je stara šega, ki sadnemu drevju ne koristi mnogo in se je udomačila le zaradi tega, ker je nekaterim škoda trave in se bojijo, da bi pri zakopavanju gnoja korenin preveč ne poškodovali. Toda tudi tako primitivno gnojenje vršijo le v dolgih presledkih, namesto da bi uvedli redno gnojenje. Posledica je čez leta ta, da drevje v rasti ne pride naprej in da životari brez potrebne plodnosti. Drevo napravi samo par centimetrov dolge letne poganjke, kar ne odgovarja normalnemu razvoju in je najboljši znak zanemarjenosti pri gnojenju. Če bi moglo drevesce govoriti, bi vložilo tožbo proti svojemu nemarnemu gospodarju. Ker pa tega ne more, pa životari tako dolgo, dokler ga ne uniči kakšna pozeba, bolezen ali škodljivec. Pravilno in res uspešno gnojenje je kakor pri mlademu tako še posebej pri staremu drevju samo zakopavanje gnoja. Korenine rabijo zrak, humus in toploto. Vse to jim damo z zakopavanjem, nikoli pa s trošenjem gnoja. Zakopavanje zahteva seveda več dela kot pa površno trošenje. Posebno, če hočemo zakopati gnoj pod celotno krono.

Sedaj pa še vprašanje, kje gnojiti?

Razum pravi, da je gnojenje samo učinkovito tedaj, če pride gnoj čim bližje mesta, kjer ima drevo največ drobnih korenin. Kakor je veja ob deblu gola in se šele proti koncu razveji in nosi rodni les, tako se tudi korenine razvejiijo proti koncu in imajo tam svoje drobne koreninice, tako zvane lasice, ki so edino sposobne vsrkavati hranilne sokove. Dognano je, da grejo korenine sadnega drevja bolj v širino kot veje in da je koreninska krona širša od vejne krone. Sam sem naletel enkrat 30 metrov od drevesa na 10 cm debelo korenino. Največ drobnih korenin je od kapa vejne krone navzven. Zato ima gnoj najboljši učinek, če ga zakopljemo v okoli $\frac{3}{4}$ m širokem krogu, katerega notranji rob meji na kap krone. V gostih nasadih je vsa zemlja prepletena s koreninami, v tem primeru zakopljemo gnoj približno v sredini meječih se drevesc.

*

Kljub temu, da imamo v celovški, beljaški in poreški okolici že opravlja z ameriškim kaparjem (San José Schildlaus), ki uniči vsako drevo že po par letih, in kljub temu, da nam številni drugi škodljivci kvarijo naše sadno drevje, cvetje in sadove, je škropljenje sadnega drevja pri nas tako rekoč še nepoznano. Ne verjamem, da je med nami 5% sadjarjev, ki svoje sadje redno vsako leto škropijo. Drugod v naprednejših državah škropijo že okoli 70 let, imajo zato lepše sadje in tudi večje dohodke iz njega. Iz vidne potrebe po konkurenčnosti vsaj na domačem trgu pa nam ne bo preostajalo drugega kot se oprijeti škropljenja. Za škropljenje je pa важно, da je dobro in hitro opravljeno, da lahko v pravem času poškropi svoje sadje cela vas. Le če škropi cela vas oz. vsa bližnja okolica, bo uspeh tudi pri posamezniku zadovoljivejši in popolnejši.

Tej potrebi služi edino motorna škropilnica. Najbolj enostavno bo, da jo nabavi občina. Ker se pa občina verjetno nikjer ne bo spomnila te svoje tako važne naloge v prid svojega sadjarstva, bo potrebno, da na to opozorimo župana in občinski svet. Če v občinskem svetu ni sadjarjev, potem bo pač treba župana o potrebi nabave škropilnice poučiti. Če bi pa pri občini le ne našli razumevanja za to, nam ne preostane drugega kot to, da se večji okoliš združi skupaj in kupi svojo škropilnico. Prevelika škropilniška skupnost ni priporočljiva, kajti škropljenje proti cvetožeru in krastavosti sadja mora biti naglo izvršeno.

Odgovornost za škropilnico mora prevzeti zanesljiva oseba, ki jo pustimo izžolati v škropljenju samem in v ravnanju s škropilnico. Da bo delež

posameznika pri nabavi škropilnice čim pravilnejši in da bo tudi najmanjši sadjar lahko pristopil, naj bo višina deležev razdeljena na več stopenj in naj se ravna po številu sadnega drevja.

*

Vem, da se pri nas vsaka novotarija težko uveljavi in da bo še potrebno obilega objasnjevanja in prepričevanja. Vendar nikoli ne smemo pustiti izpred oči dejstva, da se bo tudi naše sadjarjenje obneslo le, če bomo v sedanjih sadovnjakih pridelali več sadja in boljše blago. V sadjarstvu dosežemo to lahko brez večjih stroškov. Pričnimo s sistematičnim delom in sadjarstvo bo postalo krepak steber naših kmetij.

Letošnja naša živinoreja in rudninske snovi v krmi

1. Razgovor ob travniku

Sedim in čakam na avtobus ob križu pod Ždovškim klancem. Počasi pri-maha stari Tomaž iz Ždovelj, davni prijatelj in stara naša narodna korenina z redjo otave proti cesti in nekam tožeče pozdravi: „Malo bo krme letos, malo; toda to, kar je v suši zrastlo, bo, upam, vsaj več zaleгло.“

Ker na to pripombo nič ne odvrnem in se samo rahlo nasmehnem, Tomaž negotovo nadaljuje: „Vem, da ste strokovnjak, toda po mojem mnenju taka v suši zrastla otava le več zaleže.“ „To je optična prevara, tovariš“, odgovorim, „in tako kot Vi mislijo mnogi.“

Zgolj prostorninsko v suši zrastla krma izda mogoče res malo več, tudi fosforne kisline navadno vsebuje zadosti, toda za vso v letošnji suši pridobljeno krmo je značilno, da vsebuje za razvoj kosti, mleka in zdravja živine premalo a p n a in deloma tudi nekaterih drugih rudninskih snovi, predvsem joda, ki je tako zelo važen ob prvem razvoju prascev. Krma je prazna. In iz tega razloga smatram za potrebno, da se pomenim z vami v „Koledarju“ v naslednjih odstavkih o tako zelo važni preskrbi živine z rudninskimi snovmi.

2. Razlogi gospodarskih uspehov in neuspehov s krmljenjem

Nočem dolgočasiti bralcev s kako zamotano učenostjo. Vem pa, kako zelo zanima naše ljudi vsak uspeh oz. neuspeh v prireji, vsaka nevšečnost in nerednost v počutju živine in kako mrzlično čestokrat iščejo odpomoč v raznih zeliščih, krmilih in praških. Včasih z uspehom, toda še večkrat brezuspešno.

Gospodarski uspeh krmljenja živine. predvsem molznih krav, zavisi v prvi vrsti od naslednjih okolščin:

1. od zadostne množine krme (žival mora imeti občutek, da je sita),
2. od zadostne množine beljakovine (Eiweiß) v krmi,
3. od ne-prevelikih menjavanj v krmi.

So pa še druge okolščine in snovi, ki vplivajo na uspeh v živinoreji; so to predvsem rudninske snovi, ki preostanejo kot pepel, če rastlina zgori.

3. Živini potrebne rudninske snovi

Število rudninskih snovi v krmilih je zelo veliko. So to: apno, magnezij, železo, fosfor, žveplo, kalij, natrij, klor, silicij, jod in flor. K sreči je treba s krmljenjem nadomeščati redno samo natrij in klor (to je živinska sol), po-

gostoma apno, včasih tudi fosfor in zelo poredko (pri pujskih) železo in jod. Ostalih rudninskih snovi je navadno že zadosti v običajni dnevni krmi.

Rudninske snovi so živini potrebne predvsem pri izgradnji telesa. Telo 60 kg težkega teleta vsebuje n. pr. 2,7 kg rudninskih snovi, od teh je 1,33 kg apna; v telesu 800 kg težkega vola se nahaja 35 kg rudninskih snovi, od teh je 15,5 kg apna. Več kot polovica teže okostja živali obstoja iz ogljikovokislega in fosfornokislega apna ter drugih soli. Železo je potrebno za ustvarjanje krvnega rdečila, „slabokrvnost“ pa zdravijo predvsem s pripravki železa. Jod je potreben za delovanje žlez, klor v soli za tvorbo solne kisline v želodcu itd.

Samo majhen del rudninskih snovi, ki jih žival zaužije, zamore telo prebaviti in uporabiti v svoje namene; velik del rudnin pri presnavljanju živalsko telo izloči s scalnico ali blatom.

4. Posebna vloga apna oz. rudninskih snovi v živalskem telesu

600 kg težka krava rabi za presnavljanje in prebavo, čeprav bi nič ne molzla, 60 g apna. Z vsakim litrom mleka žival izloči še posebej 1,7 g, z 10 l torej 17 g apna. Zaradi nadomestitve tega apna mora krava zaužiti s krmo 34 g čiste apnene snovi, ker samo polovica te množine gre v mleko, polovica pa se drugače izloči.

Dnevno rabi torej krava z 10 litri mleka skupno v krmi 94 g apna. Samo dnevna krma obstoječa iz 10 kg najboljšega, apnovitega sena bi mogla zadostiti vsej tej potrebi navedene krave po apnu. Navedena potreba je vendar spričo našega pomanjkljivega krmljenja v najredkejših primerih krita. Zato pa vzamejo naše krave že ob srednjevisoki molznosti za ustvarjanje mleka potrebno apno iz lastnih kosti. Krave vsled tega vedno bolj hujšajo in kažejo postopoma stalno očitnejše znake raznih drugih nevšečnosti.

Množino apna v mleku in izreden vpliv tega na rast mladiča prikazuje naslednja razpredelnica:

Pri:	Množina apna v 1 litru mleka:	Podvojitev teže mladiča v dneh:
kuncu	8,9 g	6
psu	4,6 g	9
svinji	2,5 g	14
kozi	3,0 g	22
govedu	1,8 g	47
konju	1,2 g	50
človeku	0,5 g	180

Silno velika je potreba po rudninskih snoveh (apnu) pri brejih živalih, saj n. pr. krava šele v zadnjih petih tednih pred porodom podvoji v svojem telesu težo teleta ter je jasno, kako zelo važno je, da žival zadnje tedne oz. zadnja meseca pred porodom zaradi razvoja kosti mladiča obilno krmimo s krmili, ki vsebujejo zadosti rudninskih snovi, predvsem apna ali pa da pokladamo to v obliki krede.

Nikdar nadalje ne more krava — dobra molznica prve mesere po otelitvi sproti iz krme vzeti toliko rudninskih snovi, kolikor jih rabi za ustvarjanje mleka. Kravo moramo zato že v času brejosti založiti v krmi z apnom.

Za donosnost od 150 jajc v letu rabi n. pr. kura samo za zgradnjo luskin okrog 1 kg ogljikovokislega apna; razven tega pa so kuri potrebne rudninske snovi še za ustvarjanje rumenjaka in beljaka ter za lastno telesno presnavljanje.

Vse rudninske snovi so potrebne v živalskem telesu tudi še zaradi urejevanja tlaka v krvi in raznih telesnih sokih.

Izredno važno je pravo razmerje med posameznimi rudninami v živalskem telesu ter je predvsem ogljikovokislo apno potrebno za uničenje odvečnih škodljivih kislin, ki nastanejo v živalskem telesu oz. katere žival zaužije z enostransko kislimi krmili.

Pomanjkanje rudninskih snovi, predvsem apna pospešuje oz. povzroča čestokrat pri živini naslednjo škodo: pomanjkljivo rast, zmanjšanje molznosti, slabše izločanje tolščé v mleku, lizavost, žvečenje cunj, pitje gnojnice, mehkokostnost, kostolomnico, bolešno ležanje pred in po porodu, poporodno vročino, jalovost, zaostajanje trebila, izpahke na koži in očesne bolezni, nesenje jajc brez lupine itd. Dokazano je tudi, da jetika napade predvsem živali, ki so vsled pomanjkanja apna izgubile naravno odpornost. Domneva se celo, da obstoja vzročna zveza med kužnim zvirgavanjem in pomanjkanjem apna.

5. Načini preskrbe živine z rudninskimi snovmi

Rudninske snovi dobijo živali v:

- a) živinski soli;
- b) naravni zeleni in suhi krmi;
- c) raznih umetnih rudninskih pripravkih (krmilna kreda, apna itd).

a. Živinska sol.

Sol je za rastlinojede živali neobhodno potrebna, dočim je izključni mesojedci ne rabijo. Sol pospešuje tek in vpliva ugodno na prebavo in presnavljanje.

Soli naj bi dali čim bolj enakomerno v krmo in sicer po možnosti pri vsakem krmljenju, ne pa samo eden ali dvakrat na teden. Ob takem nerednem in neenakomernem pokladanju kolebajo živali med stalnim gladom po soli in zastrupljenjem po njej. Temu sledi vedno manj ali bolj močna driska. Dnevno računamo na odraslo govedo od $2\frac{1}{2}$ do 5 dkg, izjemoma pri pitanem govedu tudi 5 dkg soli; odrasli konji naj je dobijo dnevno $1\frac{1}{2}$ do 2 dkg, ovce in koze po $\frac{1}{2}$ do 1 dkg, enako tudi svinje, če že v ribji moki in kuhinjskih odpadkih niso dobile zadosti soli.

Najboljše je dati sol v obliki lizalnih kamnov (Biosaxon), predvsem če obstoja potreba, da dobi živina tudi še apno in fosfor. Pravi lizalni kamni vsebujejo namreč za vse živalsko telo potrebne rudnine. S primeroma trdih kamnov lahko vzame žival vedno, kadar občuti potrebo, ono množino rudnin in soli, ki jo pravkar rabi. Nevarnosti, da bi žival zaužila z lizalnih kamnov preveč soli, ni, ker po otešenju prvega večjega gladu po soli žival liže samo toliko, kolikor ji je potrebno.

b. Rudninske snovi v naravni krmi.

Zadosti rudninskih snovi, predvsem apna in fosforja, vsebujejo: lucerna, detelja, sladke trave, seno s travnikov in pašnikov, grahova in fižolova slama (ki vsebuje predvsem apno), ribja moka, posneto mleko in kostni zдроб. Žitno zrnje (razven ovska, ki vsebuje nekoliko več apna), otrobi in krmilne moke ter večina oljnih tropin razven sezamovih, vsebujejo sicer zadosti fosforja, toda premalo apna. Premalo rudninskih snovi je v žitni slami, plevah, pesi, krompirju, zrezkih sladkorne pese, pivovarniških tropinah, krompirjevi žlempi, senu s kislih travnikov, silaži itd. Zmanjšanje apna v travi in senu povzroča včasih tudi preveč enostransko bohotno gnojenje z gnojako in gnojnico ali žveplenokislim amonijakom.

Najboljše izrabijo živali rudninske snovi, ki so v

naravnih krmilih in je vsako posebno pokladanje umetnih rudninskih pripravkov (razven živinske soli) nepotrebno, če je že naravna krma zadosti bogata na rudninskih snoveh.

Kakor znano, manjka v krmi od rudninskih snovi najpogosteje apna. Iz prej navedenega razloga ni samo važno in najceneje potrebo živali po apnu zadostiti z rednim pokladanjem lucerne, detelje, dobrega sena itd., marveč je tudi najceneje in najučinkovitejše, da s posebnim gnojenjem z apnom pomnožimo njegovo množino v travah in deteljah.

Pomnožitev apna v krmilih s pravilnim gnojenjem

Važno je vedeti, da se zelene rastline morejo ob primerni posebni zagotovitvi z apnom založiti s prekomernimi količinami apna in dajo take rastline posebno dobro, na apnu bogato krmo. Tako je n. pr. prof. dr. Münster ugotovil, da se je vsled dodatnega gnojenja z apnom na nevtralni, z apnom normalno založeni zemlji, dvignila množina apna pri naslednjih rastlinah:

	od ‰	na ‰
travniški bilnici	0,80	1,30
italijanski ljujki	1,10	1,54
pasjem repu	0,54	1,14
švedski detelji	2,30	3,74
grašici	1,64	2,88
črni detelji	2,44	4,16
lucerni	2,16	3,80
bobu (fižolu)	1,50	2,76

Številni naši gospodarji so že gnojili travnike in razne posevke z apnom, ne da bi mogli ugotoviti vidno povečanje pridelka. Iz navedenih poskusov prof. Münstra bi torej bilo sklepati, da gnojenje z apnom ni bilo tako brezuspešno, čeprav ni bilo ugotoviti povečanja pridelka. Je bil pač zato pridelek toliko boljši, bogatejši na apnu in se je to poznalo pri mleku, zdravju in rasti živali.

c. Pokladanje raznih vrst rudninskih pripravkov apna.

V suhih letih, kakršno je bilo lansko, vsebuje vsa zelena krma in tudi seno manj apna. Če ne pokladamo v takih letih redno večjih količin lucerne in detelje in krmimo predvsem le bolj slamo, okopavine in žitne zdrobe ter otrobi ali celo oljnate tropine, smo primorani dodajati živini še posebno rudninsko apno. Poseben dodatek apna je potreben tudi v primeru, da pokladamo pesno perje in silažo.

Najboljša in najcenejša za to je po trditvi inž. Hornicha krmilna (plavljena) kreda (Futterkreide, Schlemmkreide).

Tudi navadno ogljikovokislo apno, fina zmleta apnena moka (kohlensaurer Kalk), je priporočljiva. Toda ta je dražja kot kreda. Novejše skušnje kažejo, da je povsem nepotrebno pokladati fosfornokislo apno. Če živali dobivajo že količjak primerno osnovno krmo (dodatek žitnih zdrobov, otrobi ali druge krepke krme). V tem primeru zadostuje pač cenena kreda oz. ogljikovokislo apno.

Z dragim fosfornokislím apnom, ki je tudi v dragem „Kerber's Futterkalk“, celo lahko škodujemo, ker z njim povečamo množino nezgorljive fosforne kisline v telesu. Ogljikovo kislino, ki je vezana na apno v kredí in apneni moki, telo vendar pri dihanju takoj izloči.

Krmilne krede ali apnene moke damo na glavo velike živine po 5 dkg (zvrhano žlico) na dan. Manjši živini temu primerno manj. Najboljše, če primešamo vsaj krepki krmi po 1 do 2 % krede. To velja tudi za svinje.

Fosfornokislo apno (phosphorsaurer Futterkalk) bi bilo posebno priporočljivo pokladati živini samo v primeru, da bi krmili posebno slabo krmo, torej brez kakih žitnih zdrobov ali otrobi ali tropin. Račun pa pokazuje, da se bolj izplača dati živini kako naravno krmilo, ki vsebuje dosti fosforja, n. pr. otrobi, ker s tem pokladamo tudi dragocene redilne beljakovine.

Omeniti je še, da tudi s svežimi zmletimi ali stolčenimi kostmi damo predvsem svinjam in kokošim potrebne apnene snovi. Vendar ne kaže dati prašiču na dan več kot 10 dkg kosti.

6. Čudodelni krmilni praški.

Kmetovalec nima vedno časa in tudi ne prilike in sredstev, da bi mogel biti na tekočem glede vsega tehničnega napredka v kmetijstvu. Njegov težki gospodarski položaj in njegovo nevednost in nepoznavanje napredka v gospodarskem razvoju so zato že vedno skušali izrabiti razni špekulantje, ki ponujajo povsod po raznih časopisih (celo v strokovnih) in po agentih med našim ljudstvom razne čudodelne redilne praške, n. pr. mamivit, emivit, multivit, suprosal, visakol, vitokalk, frespulver itd. itd. Vsak dan se pojavljajo novi z novimi imeni in novo čudodelnostjo, ki naj bi nečuvano pospešili debelitev svinj, mlečnost krav, nesnost kur in tako naprej.

Mnogo gospodarjev je še preveč nezaupljivih proti raznim novotarijam, vse preveč pa jih predvsem v oddaljenih krajih še naseda ponudbam v časopisih, še bolj pa sladkim besedam vsiljivih agentov.

Gospodarji in gospodinje! Zavedajte se, da so vsi toliko hvalisani čudodelni redilni praški redilni predvsem le za tistega, ki jih prodaja. Navadno je njihova cena mnogokrat višja kakor njihova redilna vrednost.

Poslušajmo, kaj pravi eden prvih avstrijskih živinorejskih strokovnjakov, inž. Hornik, glede raznih krmilnih praškov:

„Tako imenovane krmilne praške prodajajo večinoma pod visokodonečimi imeni, niso pa to nič drugega kot kreda in fosfornokislo apno ter morebiti še živinska sol in nekaj rudninskih soli pomešanih z zelišči in koreninami, ki pospešujejo tek. Če so po primerno nizki, njihovi sestavi odgovarjajoči ceni v prodaji, ni sicer proti njim kaj ugovarjati, čeprav so večinoma nepotrebni in je za nepotrebno stvar tudi najnižja cena previsoka. Čestokrat gonijo s takimi krmilnimi praški povsem neodgovorno reklamo, jim prisojajo vse mogoče in nemogoče učinkovitosti in so z njimi k temu mnogo predragi, tako, da se ne more dosti svariti pred nakupom raznih čudežnih sredstev, katera ponujajo agenti. Če rabimo kedaj v resnici za okrepitev kake oslabele živali pomoč, si pustimo od živinozdravnika predpisati primerno sestavljeno, ceneno dodatno krmilo. Pri normalnem krmljenju zdravih živali za ta sredstva (krmilne praške) ni potrebe in ne mesta.“

7. Rudninske snovi, vitamin D in vpliv sonca na živino.

Zelo važno vedeti je tudi, da žival more izkoristiti in prebaviti umetne rudninske snovi, predvsem apno (kredo) in fosfor samo, če ima na razpolago v krmi tudi vitamin D. Le-ta, posebna življenjska snov, je predvsem v raznih deteljah, v travi in senu, ki je zrastle v sončnih legah, v mleku, maslu, kvasu in

ribjem olju. Zadostna množina tega vitamina še posebej pospešuje normalni razvoj kosti in odpornost proti kužnim boleznim.

Izredno važno pa je, da vemo, da vitamin D nastaja tudi pod vplivom ultravijoličnih žarkov sonca v telesu živali same, ne da bi bilo treba dodajati kako drago posebno vitaminsko krmilo. Zato danes razumemo, zakaj je tako celo važno in potrebno, da pridejo živali poleti in pozimi dovolj dolgo, vsaj po dve uri na dan, na prosto, na sonce. Sedaj vemo tudi, zakaj so planinski pašniki tako zelo učinkoviti. Iz tega razloga uporabljajo v modernih hlevih tudi posebno velika okna s posebnimi šipami (Vitosteklo, Jubarsteklo itd.), ki propuščajo zdravilne ultravijolične žarke sonca. Vsled tolikšne učinkovitosti sončne svetlobe so na južno stran proti soncu obrnjena okna tudi trikrat učinkovitejša kakor okna, ki so obrnjena na sever in so stalno le v senci.

France Vernik-Kočuški.

V tvojo korist pišejo

ČITAJ JIH

Obvestila

Pridobivaj naročnike! **NAPREDNIH GOSPODARJEV**
Prispevaj v Fond Slovenske kmečke zveze

NASVETI ZA KMETOVALCE

A. Podatki glede teže

Teža različnih snovi:

	kg/m ³		kg/m ³
1. Premog, rujavi	700—800	6. Slama stisnjena	280
2. Premog, črni	800—950	7. Moka v vrečah	500
3. Koks	380—530	8. Prst, suha	1400—1800
4. Drva v polenih	330—420	9. Prst, mokra	1700—2500
5. Slama zložena	40—100	10. Sneg	125

Teže nekaterih važnejših gradbenih snovi:

	kg/m ³		kg/m ³
1. Valjano železo	7800	8. Apno, žgano	500
2. Lito železo	7250	9. Cement, nasut	1400
3. Iglasti les (smreka)	600	10. Gramoz (moker)	2000
4. Bukev	800	11. Gramoz (suh)	1700
5. Hrast	900	12. Baker, valjan	8900
6. Apnenec	2500	13. Medenina	8500
7. Opeka	1800	14. Cink	7200

Teža enega kubičnega metra (m³) znaša za:

	kg		kg
pšenico	700—820	suho deteljo	80
ječmen	580—680	slamo od žit	38
rž	650—750	slamo od jarega žita	42
oves	430—500	pleve	70—120
koruzo v zrnu	do 800	silazo	600—700
ajdo	712	silazo zelene pese	800—900
krompir	650—700	gnoj hlevski zreli	800
zeleno travo	340	gnoj hlevski polzreli	600
dobro seno	66	gnoj hlevski od slame	500
slabo seno	55	rezanico	50—60
zeleno deteljo	380	nastilj	90—125

B. Poljedelstvo

Oljnice vsebujejo povprečno tele količine olja:

	%		%
Buče	30—36	Mak	40—53
Sončnice	20—35	Soja	14—18
Lan	30—36	Oljka	16—18
Ogrščica (raps)	30—40	Grozdne pečke	9—12
Repica (ripsen)	30—38		

Stroj mesto ročnega in vprežnega dela!

Vrsta dela	V 10 urah lahko izvrši			Koliko ljudi nadomesti stroj
	človek	1 par vprežne živine	stroj	
Oranje	—	0,45—0,55 ha	2,2—2,5 ha	—
Brananje	—	3 ha	6,6 ha	—
Setev	2 ha	2,5 ha	4 ha	2
Žetev in vezanje ..	0,08—0,10 ha	—	6—7 ha	60—65
Košnja	0,30—0,40 ha	1,2 ha	3,5 ha	9—11,7
Mlačev	0,120 t	2 t	10—12 t	91,6
Okopavanje	0,10 ha	2,5 ha	5,6 ha	56
Žetev in mlačev s kombajem	—	—	6—8 ha	105

Koliko zgubijo kmetijski pridelki na teži

V času 9 do 12 mesečna vskladiščenja zaradi izhlapevanja osušitve ali razsipa.

	%		%
pšenica in rž	1—2	pesa krmna ali skladkorna ...	6—10
ječmen in oves	2—3	repica	10—15
koruza	7—11	stročnice	10—15
koruza debela	8—15	seno, slama, otava	8—10
koruza drobna	5—7	pleve in koruznica	15—20
krompir	10—15	silaza	do 5

Od 100 kg koruze v storžu dobimo z ozirom na vrsto in stopnjo osušitve 80 do 85 kg zrna.

Kako dolgo traja kalivost pri semenu

pšenica	4—5 let (1. leto 99% — 5. leta 83%)
ječmen	3—4 let (1. leto 98% — 4. leta 71%)
rž	do 3 let (1. leto 97% — 3. leta 88%)
oves	2—3 let (1. leto 98% — 3. leta 94%)
koruza	do 3 let (1. leto 99% — 3. leta 83%)
pesa	3—4 let (1. leto 99% — 4. leta 89%)
repica (ripsen)	2—3 let (1. leto 96% — 3. leta 80%)
črna detelja	2—3 let (1. leto 96% — 3. leta 86%)
lucerna	4—5 let (1. leto 97% — 5. leta 74%)
konoplje	3—4 let (1. leto 98% — 4. leta 80%)
lan	3—4 let (1. leto 99% — 4. leta 89%)

Povprečni podatki o setvi in žetvi nekaterih rastlin

Vrsta rastline	Sejani z roko do kg/ha	S strojem do kg/ha	Oddaljenost vrst cm	Kalivost semena traja do let	Srednji pridelek v q/ha			Zrnja tehta 1 hl pribl.
					zrnja	slame	gomolj	
Pšenica	200	160	11—15	4	16	30	—	70
Rž	180	160	11—15	2	15	30	—	72
Ječmen ozimni	150	130	11—15	4	16	25	—	60
Ječmen jari	180	150	11—15	3	12	20	—	66
Oves	130	110	11—15	2	12	25	—	48
Ajda	100	70	20—25	6	8	15	—	60
Koruzna	60	50	50—100	5	20*)	30	—	78
Fižol	—	150	40—45	5	15	12	—	75
Krompir	2000	—	60—70	1	—	15	120	—
Pesa krmna	—	25	45—55	4	—	—	250	—
Korenje	12	8	35—45	4	—	—	200	—
Lucerna	30	25	11—15	4	5	45	—	—
Detelja navadna	20	16	11—15	3	2	40	—	—
Inkarnatka	35	30	11—15	3	8	20	—	—
Grašica	180	160	11—15	5	—	20	—	—
Proso	25	15	20—25	3	15	25	—	70
Repica (ripsen)	25	10	25—55	3	12	—	—	—
Sončnica	20	20	60—80	3	8	—	—	—
Soja	—	150	40—50	8	10	—	—	—

*) 100 kg suhih storžev do 70—80 kg koruze, 100 kg svežih 50—60 zrnja.

C. Iz živinoreje

Pripust, pojanje, brejost in uporabnost domačih živali za plemo.

Vrsta živali	P o j a n j e - g o n j e n j e				brejost		Upo- ravnost za plemo let	Dojenje traja tednov
	Prvič pripu- stimo v meseču	Pojanje traja dni	Nastopa		traja dni	pov- pre- čno		
			v primeru neoplo- ditve	po porodu				
Kobila	24—36	1— 3	3—4 tedne	5—10 dni	328—345	335	15—20	12—20
Oslica	30—40	1— 3	3 tedne	5—10 dni	348—377	360	20—30	12—18
Krava	6—30	1— 1½	3 tedne	4— 6 ted.	280—290	285	10—16	4—18
Ovca	8—18	1— 1½	3 tedne	6— 8 ted.	144—154	150	7—12	10—16
Koza	8—18	2— 3	3 tedne	11 dni	144—154	150	7—12	6—12
Svinja	8—18	1— 3	3 tedne	4— 8 tedn.	114—117	116	5— 7	6— 9
Zajka	7—10	1— 2	—	—	29— 31	30	2— 3	4
Psica	8— 9	9—20	2krat letno	4 mesece	59— 67	63	8—10	4— 6
Mačka	7—12	7—14	„	„	55— 65	60	8—10	4— 6

Praktični primeri krmilnih obrokov za srednje težke krave-molznice pri različni krmiski bazi- krmljenje po skupinah brez posebnega dodatka krepkih krmil

- I. Skupina z molznostjo 4—7 kg mleka na dan:
- a) V gospodarstvih z malo sena:
 - 1. 3—4 kg dobrega sena, 16—20 kg pese, 6—8 kg slame in plev.
 - 2. 3—4 kg sena, 10—12 kg pese, 10—20 kg silaže, 4—6 kg koruznice.
 - 3. 3—5 kg dobre lucerne, 8—12 kg pese, 10—15 kg silaže, 6—8 kg slame ali koruznice.
 - b) V gospodarstvih z veliko sena:
 - 1. 8—10 kg dobrega sena, 8—14 kg silaže, 3—4 kg slame jarine in plev ali koruznice.
 - 2. 10—13 kg sena, 8—10 kg silaže.
 - c) Krmljenje v poletnem času:
33—35 kg krme.
- II. Skupina z molznostjo 8—12 kg mleka na dan:
- a) V gospodarstvih z malo sena:
 - 1. 4—5 kg lucerne-sena, 15 kg pese, 15—20 kg silaže, 6—8 kg koruznice.
 - 2. 4—5 kg dobrega sena, 1—2 kg detelje ali lucerne, 12—20 kg pese, 22—26 kg silaže, 4—5 kg slame jarine in plev ali koruznice.
 - b) V gospodarstvih z mnogo sena:
 - 10—12 kg dobrega sena, 1—2 kg detelje, 18—20 kg silaže.
 - c) Krmljenje v poletnem času:
40—60 kg trave, 3—4 kg plev in rezane slame.
- III. Skupina z molznostjo 13—17 kg mleka na dan:
- a) V gospodarstvih z malo sena:
6—8 kg dobrega sena, 4—6 kg lucerne, 20 kg silaže, 10 kg pese.
 - b) V gospodarstvih z mnogo sena:
10 kg dobrega sena, 6—7 kg otave, 10 kg silaže, 5 kg pese.
 - c) Krmljenje v poletnem času:
60—80 kg otave, 2 kg slame in plev.

Primeri obrokov za krmljenje pitancev

- I. Za pitance v teži od 70—100 kg:
- 1. 1,20 kg ovsenega in ječmenovega zdroba, 6 kg krompirja, 0,4 kg oljnih tropin.
 - 2. 1 kg ječmenovega zdroba, 1 kg koruznega zdroba, 4 kg korenja ali pese, 0,30 kg oljnih tropin.
 - 3. 1 kg ječmenovega zdroba, 1 kg koruznega zdroba, 3 kg mlade trave ali detelje, 0,20 kg oljnih tropin.
- II. Za pitance od 100—150 kg žive teže:
- 1. 6 kg krompirja, 1 kg koruznega zdroba, 4 kg korenja ali pese, 0,5 kg oljnih tropin.
 - 2. 2 kg koruze, 1 kg ječmenovega zdroba, 4 kg pese, 0,30 kg oljnih tropin.
- III. Za pitanje odraslih prašičev (starih svinj ali merjascev na mast):
- 1. krompirja do sitosti in
 - a) 0,15 kg oljnih tropin, 2 kg posnetega mleka ali
 - b) 0,50 kg žitnega zdroba, 0,20 kg oljnih tropin.
 - 2. 3,5 kg koruze, 0,5 kg ječmena, 0,15 kg oljnih tropin, 2 kg pese.

Krmljenje konj

Primeri obrokov krme na dan:

1. Za 400 kg težkega konja pri lahkem delu: 7 kg sena, 3 kg slame jarine, 1 kg ovsa.
 2. Za 500 kg težkega konja pri lahkem delu: 7 kg sena, 1 kg detelje, 3 kg slame jarine, 1 kg ovsa.
 3. Za 500 kg težkega konja pri srednje težkem delu: 6 kg sena, 4 kg slame, 2 kg detelje, 1,5 kg ovsa, 1 kg koruze.
 4. Za srednje težkega konja, ki ne dela: 30 kg trave.
 5. Za srednje težkega konja pri lahkem delu: 40 kg trave, slame do sitosti.
- Pri krmljenju s suho krmo je priporočljivo dajati konjem na dan 20 g soli.

Krmljenje ovac

I. Norme za vzdrževalno krmo in rast volne:

Primeri krmilnih obrokov na dan:

1. Za 40—50 kg težke ovce: a) 1,5 do 1,75 kg sena ali, b) 1 kg sena in 1 kg sena in 1 kg slame jarine, c) poleti paša.
2. Za 60—70 kg težke ovce: a) 2 kg sena ali, b) 1 kg sena in 1 kg koruznice, c) poleti paša.

Sočne krme — pese, silaže jim lahko pokladamo do 1 kg na dan.

II. Norme za doječe ovce:

Primeri krmilnih obrokov na dan:

1. Za 40—50 kg težke ovce: a) 2 kg sena lucerne, 1 kg slame jarine; b) 1 kg dobrega sena, 1—1,5 kg pese, slame jarine po volji.
2. Za 60 kg težke ovce: 1,5 kg sena, 0,5 kg lucerne, 1 kg koruznice, 0,25 kg ovsenega zdroba.
3. Krmljenje jagnjet:

V starosti 3 do 4 tednov pričnejo jagnjeta jesti seno in krepko krmo.

Krepko krmo (ovsen, ječmenov zdrob, oljne tropine) jim pričnemo polagati po 10 do 20 g na dan na jagnje. Ta količina se postopoma poveča na 150 do 250 g na dan.

Jagnjetom pokladamo prav dobro seno.

Pozimi dajemo jagnjetom na dan 0,5 do 1 kg dobrega sena, 0,5 do 1 kg korenja ali pese, 0,10 do 0,30 kg krepke krme.

Poleg tega jim pokladamo na dan po 5 do 8 g soli in 5 do 10 g zmlete krede ali klajnega apna.

Letni in živinski sejmi na Koroškem

Opomba: Z (*) označeni sejmi se vršijo naslednji delavnik, ako padejo na nedeljo ali praznik.

Okraj Šmohor:

Brdo: Letni in živinski sejem 24. aprila (*); živinski sejem 25. septembra (*).

Šmohor: Letni sejem v ponedeljek pred cvetno neljo; tržni in živinski sejem v torek po Binkošti in 26. oktobra; živinski sejem 15. junija; konjski sejem 26. avgusta.

Št. Stefan v Zilji: Tržni sejem 26. decembra.

Okraj Beljak:

Podklošter: Letni in živinski sejem 4. maja (*) in v ponedeljek po Vseh svetih.

Vrata: Letni in živinski sejem 30. novembra.

Bleiberg: Tržni sejem v nedeljo po Jerneju.

Čajna: Tržni sejem 19. marca.

Bistrica: Letni in živinski sejem 12. junija in 11. novembra.

Rožek: Živinski sejem 4. maja (*) in tržni sejem 29. septembra (*).

Vrba: Letni in živinski sejem 12. marca.

Beljak: Živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Sv. Lorencu, ter vsako prvo sredo v mesecu z izjemo v januarju in avgustu; tržni dan vsako sredo in vsako soboto.

Okraj Celovec:

Borovlje: Živinski in tržni sejem 23. marca (*) in 28. novembra (*); živinski sejem v ponedeljek po 8. septembru. Tržni dan vsako sredo.

Grabštajn-Dolina: Tržni sejem v nedeljo po Sv. Petru in Pavlu in prvo nedeljo v oktobru.

Grabštajn-vas: Konjski sejem 30. septembra.

Celovec: Živinski sejem vsak četrtek; konjski sejem v ponedeljek po Veliki gospojnici; živinski sejem ob pomladanskem in jesenskem velesejmu; letni sejem 16. maja in 21. oktobra. Tržni dan vsak četrtek.

Trg: Letni sejem 8. maja, 27. in 28. avgusta.

St. Vid ob Glini: 1., 2., 8. in 9. oktobra letni sejem.

Okraj Velikovec:

Pliberk: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Medardu; v ponedeljek po Sv. Egidiju in v ponedeljek po št. Lenartu.

Djekše: Živinski sejem 19. marca; letni in živinski sejem v torek po Binkošti in v ponedeljek pred Sv. Lukom.

Železna Kapla: Tržni in živinski sejem 3. maja (*); letni in živinski sejem 2. julija (*) in 28. oktobra (*) ter živinski sejem 16. avgusta (*).

Bistrica pri Piberku: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. Janezu Nepomuku; v ponedeljek po Veliki gospojnici in zadnji ponedeljek v septembru.

Grebjnj: Živinski in tržni sejem v ponedeljek pred Cvetno nedeljo, v ponedeljek pred Binkošti in v ponedeljek pred Kolomanom; živinski sejem na dan Sv. Ane, drugi ponedeljek v februarju in drugi ponedeljek v septembru.

Pustrica-Št. Lenart: Živinski in tržni sejem v ponedeljek pred Sv. Jakobom.

Velikovec: Letni in tržni sejem na Miklavževu; tržni dan vsako sredo.

Labod: Letni in živinski sejem 12. marca (*), 4. maja (*); 24. avgusta (*) in 27. decembra (*).

RAZPORED

Koledar za leto 1951	4
Dr. Franci Zwitter, 10. let Osvobodilne fronte.....	30
Tonči Schlapper, Važni kulturni dogodki pretekla leta.....	32
Matej Bor, Na kamenjaku	35
Dr. Mirt Zwitter, Borba za vrnitev premoženja naših zadrug.....	36
Blaž Singer, Po poti k zboljššanju našega kmetovanja	40
Dr. Fran Kotnik, Ob stoletnici Družbe Sv. Mohorja.....	45
Dr. Ivan Grafenauer, Ob štiristoletnici slovenske knjige	48
Tonči Schlaper, Srcu	53
T. Š., Francišek Saleški Finžgar (Ob njegovi 80. letnici).....	54
Fr. Uršič, Spominu Prežihovega Voranca.....	56
Peter Dornik, Petletka Jugoslavije teče.....	59
M. Marjan Klinar, Večer	65
D. B., Kaj nam je prineslo leto 1950.....	66
Drago Pahor, Tržaški Slovenci v borbi za svoj obstoj in demokracijo....	72
Dr. Julij Felaher, Ziljska dolina.....	78
France Uršič, Po slovenski zemlji med Dravo in Maloškim Poldnem.....	81
Jaka Spicar, Rož	86
Dr. Fran Kotnik, Podjuna-narodnopisna skica.....	90
Karl Prušnik, Srednji vek posega v 20. stoletje	94
Mirt, Zgodba o pozabljeni železni blagajni	97
Marjan de Reggi, Slovenske poročne sani.....	98
Karel Destovnik-Kajuh, Ljubezenska.....	99
France Bevk, Pisma (Iz spominov).....	100
France Novšak, Krivica.....	104
France Novšak, Bibika se je izgubila	105
Tonči Schlapper, Na oknu zapora.....	108
Josip Jurčič, Ponesrečena snubitev.....	110
Ivan Cankar, Kostanj posebne sorte.....	111
Oton Župančič, Izjava	112
F. S. Finžgar, Golobova njiva	113
Juš Kozak, Zemlja	116
Josip Stritar, O socialnem vprašanju.....	117
Matej Bor, V partizanskem taboru	120
Eduard Kocbek, Tovarišija	121
Martin Zechner, Kmečki gozd zdaj in v bodočnosti.....	123
Inž. Marko Polcer, O sodobnih pogledih na naše sadjarstvo.....	127
Inž. France Vernik: Letošnja naša živinoreja in rudninske snovi v krmi..	131
Nasveti za kmetovalce	136
Letni in živinski sejmi na Koroškem.....	143

Zveza slovenskih zadrug v Celovcu

r. z. z. o. j.

Celovec, Pavličeva 7 — Tel. 21-29

Kot zadružna centrala koroških Slovencev združuje:

34 Hranilnic in posojilnic

11 Kmečkih gospodarskih zadrug

4 Živinorejske zadruge

1 Zavarovalno društvo proti požarnim škodam
ter ima razpredeno zadružno mrežo preko vsega ozemlja
Slov. Koroške. Z vsestranskim gospodarskim delovanjem
služijo naše zadružne ustanove koristim našega ljudstva:

Hranilnice in posojilnice

sprejemajo denarne vloge od vsakogar,
svojim članom pa dajejo posojila po
zmerni obrestni meri

Zato spada vsak šiling, ki ga ne rabimo, takoj
v naše hranilnice, kjer je varen pred tatovi in
služi danes meni, jutri Tebi.

Kmečke gospodarske zadruge

dobavljajo svojim članom

umetna gnojila — krmila — semenje

— stroje vseh vrst — plemensko živino

— druge kmetijske potrebščine

prevzemajo od svojih članov in zanje vnovčujejo

poljske pridelke — seno in slamo — travna se-
mena in deteljo — drva in vsakovrsten les —
sadje — živino.

Z vnovčevanjem kmečkih proizvodov olajšujejo svojim
članom gospodarjenje ter jim dajo v roke denar za po-
trebne nabave in dajatve.

Pri dobavi kmetijskih protreščin pa skrajšajo pot iz to-
varne na kmečke domove, štedijo stroške in s skrbnim
nasvetovanjem preprečijo napotrebne izdatke.

Živinorejske zadruge

pospešujejo živinorejo — posredujejo pašo —
skrbijo za koristno izbiro

Vsak dan bolj pestro udejstvovanje naših zadrug in nji-
hove zveze naj bo Tebi vabilo, da postaneš zvest in delaven
zadružnik!

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1951

0076233

COBISS

RT
SI OUVENJSCHE STIJNENBIBL.
KLAGENFURT

COBISS

